सं० 143

नवग्रहं पत्रै [illegible]

[illegible]

भा० नव० टी० १

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ गुणायं गणनानां स्वैर्भूतेकरुणानिधिं नमस्कृत्य शरण्यं यामि पर-
मानंदमाधवं १ त्रिगुणाभूमिरध्यायैर्वैवस्वतसुतान्वयः नवमे हृत्स्नसत्कीर्त्तिप्रसंगाय वितन्-
यते २ एवमत्रोष्टमस्कंधे सद्धर्मः सत्प्रपोषकः कार्त्तपालकवज्ञादिमन्वादीनां निरू-
पणैः ३ सद्धर्मस्थहृस्मतानां मंतरेगोपाणकथा सूर्यसोमान्वयाख्यानैरथु नासंगतोच्यते ४

श्रीराजोवाच ॥ मन्वंतराणि सर्वाणि त्वयोक्तानि श्रुतानि मे वीर्याण्यनंतवीर्यस्य हरे-
स्तत्र कृतानि च १ योसौ सत्यव्रतो नाम राजर्षिर्द्रविडेश्वरः ज्ञानं योतीतकल्पांते लेभे पुरु-
षसेवया २ स वै विवस्वतः पुत्रो मनुरासीदिति श्रुतं त्वत्तस्तस्य सुताः प्रोक्ता इक्ष्वाकु-
प्रमुखा नृपाः ३ तेषां वंशं पृथग्ब्रह्मन्वंश्यानुचरितानि च कीर्तयस्व महाभाग नित्यं
शुश्रूषतां हि नः ४ ये भूता ये भविष्याश्च भवंत्यद्यतनाश्च ये तेषां नः पुण्यकीर्तीनां सर्वे-
षां वद विक्रमान् ५ ॥ श्रीसूत उवाच ॥ एवं परीक्षिता राज्ञा सदसि ब्रह्मवादिनां पृष्टः प्रोवा-
च भगवाञ्छुकः परमधर्मवित् ६ श्रीशुक उवाच श्रूयतां मानवो वंशः प्राचुर्येण प-
रंतप न शक्यते विस्तरतो वक्तुं वर्षशतैरपि ७

तत्र वक्ष्योदशाभिरध्यायैः सूर्यवंशोनुवर्ण्यते एकादशाभिरध्यायैः सोमवंशस्ततः परैः ५
तत्र प्रथमेध्याये वैवस्वतसुतान्वये सोमवंशप्रवेशाः सौद्युम्नस्येलामुच्यते इलाख्यानवादतः ए-
वं के वैवस्वतमनोर्वंशे एक्केति मन्वंतराणीतिपंचभिः १२३४५६७ ॥

९ प्रसंगेनत्वभिनिवेशं स्त्रीप्रसंगाकलुषितमनमः संन्यस्तत्प्रसंगाः पूर्वं नरनारायणाश्रमे प्रययुः १०
१२ प्रासंगिकमन्त्रकामस्तनमनवर्णयति सा चेति अनचरी संयुक्ता निचवनका मे सूतपूर्वा नन्याप्रसूति

तानिलोकोत्ताविकादेवीविवासश्रीदिनामध्ये भर्तृसंकाशमत्याय नीवीमासमत्यपर्यधात् ९
अथयोपितयोर्वीर्यत्वप्रसंगसमागायोः निवृत्ताः प्रययुस्तस्मान्नरनारायणाश्रमे १० तद्दृष्टे
भगवान्नाहप्रियायाः प्रियकामया स्थानेयः प्रविशेदेनमवैयोषिद्भवेदिति ११ ततक्रुद्धेव
नेनहैपुरुषावर्जयेतिहि १२ सचानचासंयुक्ताविवचारवनाद्भुते १३ अथतामाश्रमाभ्यासेच
रंतीं प्रमदोत्तमां स्त्रीभिः परिवृतां वीक्ष्यचकमे भगवान्बुधः १४ सापितंचकमे सुभ्रूः सोमराज
सुतंपतिं सतस्यांजनयामास पुरूरवसमात्मजं १५ एवं स्त्रीत्वमनुप्राप्तः सद्युम्नो मानवो नृ
पः समाराधयत्कुलाचार्यं वसिष्ठमितिशुश्रुम १६ ततस्तुष्टो भगवान्पुरुषाप्यायाम शृणोतिदितः स
द्युम्नस्याप्यायन्पुंस्त्वमुपाधावतशंकरं १७ तुष्टस्तस्मै सभगवानृषयेप्रियमावहन् स्वांचवा
चमृतांकुर्वन्निदमाहविशांपते १८ मासंपुमान्सभविता मासंस्त्रीतवगोत्रजः इत्थंव्यवस्थ
याकामं सुद्युम्नो वतिमेदिनीं १९ आचार्यानुग्रहात्कामं लब्ध्वापुंस्त्वं व्यवस्थया पालयामा
सजगतीं नाभ्यनंदन्स्मतंप्रजाः ४ ॥

ईषाः १३ १४ १५ आचार्यनात्कृत १७ १८ नाभ्यनंदन स्त्रीत्वेलज्जयामासं मासंनिलीयावस्थानाद

४१ इति श्रीभावार्थदीपिकायां नवमस्कंधे प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ द्वितीये मनुपुत्राणां द्वावपुत्रौ
विरागिणः करूषकादिपञ्चानां वंशोऽतो हलस्य क्रमात् १ इक्ष्वाकुः पूर्वजो येषां तान् २ तत्र पृष
ध्रस्य वंशो नाभवदिति सहेतुकमाह पृषध्रस्त्वित्यादिना कविः कनीयानित्यतः प्राक्तनेन ।

तस्योत्कलो गयो राजन्विमलश्च सुतास्त्रयः दक्षिणापथराजानो बभूवुर्धर्मवत्सलाः ४१
ततः परिणते काले प्रतिष्ठानपतिः प्रभुः पुरूरवस उत्सृज्य गां पुत्राय गतो वनं ४२ ॥ इति
श्रीभागवते नवमस्कंधे ऽलोपाख्याने प्रथमोऽध्यायः १ श्रीशुक उवाच ॥ एवं गतेऽथ सुद्यु
म्ने मनुर्वैवस्वतः सुते पुत्रकामस्तपस्तेपे यमुनायां शतं समाः १ ततोऽयजन्मनुर्देवमप
त्यार्थं हरिं प्रभुं इक्ष्वाकुपूर्वजान्पुत्रांल्लेभे स्वसदृशान्दश २ पृषध्रस्तु मनोः पुत्रो गोपा
लो गुरुणा कृतः पालयामास गा यत्तो रात्र्यां वीरासनव्रतः एकदा प्राविशद्गोष्ठं शार्दू
लो निशि वर्षति शयाना गाव उत्थाय भीतास्ता बभ्रमुर्व्रजे ४ एकां जग्राह बलवा
न्सा चुक्रोश भयातुरा तस्यास्तु क्रंदितं श्रुत्वा पृषध्रोऽनुससार ह ५ खड्गमादाय तरसा
प्रलीनोडुगणे निशि अजानन्नहनद्बभ्रोः शिरः शार्दूलशंकया ६ व्याघ्रोऽपि वृक्णश्र
वणो निस्त्रिंशाग्राहतस्ततः निश्चक्राम भृशं भीतो रक्तं पथि समुत्सृजन् ७

तग्रेणैव खड्गपाणेः सतः स्थितो जागरणं वीरासनं तेन देवव्रतेन यत्तः अवहितः सन् गाः पाल
यामास ३ शार्दूलो व्याघ्रः ४ ५ प्रलीना उडुगणा यस्मिन् तस्मिन् समये बभ्रोः कपिलाया गोः

श्रुत्वा योगप्रभावं तां ८ तत्र वेपुः सर्वे भवितास्ततो भविते इति ९ १० ११ १२ १३ उपयुक्तकार
णः स्वयं देहः १४ कावेरविवेकोनाम भवति त्याह कविरिति वेधुभिः सह सार्धं विसृज्य १५ १६

मन्यमानो हन्तेत्याज्ञं पुत्रधनः परिवीरहा सत्ताः सीनः सहलोकस्य तृप्त्यां तेन निशितः स्थितः ८
तेषां प्राप्य कुलाचार्यः कृतार्थः समकामनः तत्र वेपुः सहसैव कर्मणाम भवितामन्त्र ९ ०
वेष्टामनसः सहसा प्रत्युरहः सर्वाभिलाषीक्तज्ञानाम्बुनिः मधारयत् क्रीडावीरः स्यादेरालाप्तनिस्त्रियं ९ वाससे
वेमणवति सर्वान्नतिपरेमले एकान्तिकानतो भवताः सर्वेभजनसहस्त्रमः ११ विमतस्ताः
श्रोतास्मासेयतलोपरिग्रहः परंरूपोपपन्नेन कल्पयन्त्रतिमानमनः १२ आत्मन्यात्मा
नमात्माय वासनत्रः समाहितः विचचार महीमेतां जडान्धवधिराकृतिः १३ एवं वृत्तो वनेन
स्वायंभुवाश्रमस्थितं तेनोपयुक्तकरणो ब्रह्मप्राप परं मतिः १४ कविः कलीयान् विष
येषु तिःस्पृहो विसृज्य राज्यं सह बन्धुभिर्वनं निवेश्य चित्ते पुरुषं स्वरोचिषं विवेश कैशो
रवयाः परं गतः १५ कस्तं चात्मानवात्मा कारम्यकाः त्वक्षः तत्र जानतः रजसा पराजितो मा तो ब्रह्म ८
णाम्यं संवसलाः १६ पुत्रा द्वादश भस्मते च ब्रह्मभयोगात्ते हि तो नरास्ये वेषाः सप्त तिमिज
ज्योतिसत्तो वसः २

वसत्रय ब्रह्मणां तं नरास्ये वेषाः पुत्रः सप्त तिः ततोऽभजज्योतिः ततो वसः २ ॥ ॥

भा०
न०
४

ऽभवत्तः पितान्तस्य पुत्रोऽप्योघवानेवेत्यर्थः १८ तदेवं त्रिभिः श्लोकैः करूषपृषध्रनृगाणां त्रयाणां
वंशा उक्ताः नरिष्यन्तस्य वंशमाह चित्रसेन इति सार्द्धैस्त्रिभिः ततः न्यादेयं त्राधिकं स्यात् त
त्रानेन तद्यैतन्तः न्यादि पदैर्व्याख्येयं यत्र तन्न एन तन्तत्र एवं स्यवान् पमादिभिर्व्याख्येयं १९ २० त्र

वसोः प्रतीकस्तत्पुत्र ओघवानोघवत्पिता कन्या चौघवती नाम सुदर्शन उवाह ताम् १८
चित्रसेनो नरिष्यन्ताद्दक्षस्तस्य सुतोऽभवत् तस्य मीढ्वांस्ततः कूर्च इन्द्रसेनस्ततस्सुतः १९
वीतिहोत्रस्त्विन्द्रसेनात्तस्य सत्यश्रवा अभूत् उरुश्रवाः सुतस्तस्य देवदत्तस्ततोऽभवत्
२० ततोऽग्निवेश्यो भगवानग्निः स्वयमभूत्सुतः कानीन इति विख्यातो जातूकर्ण्यो महा
नृषिः २१ ततो ब्रह्मकुलं जातमाग्निवेश्यायनं नृप नरिष्यन्तान्वयः प्रोक्तो दिष्टवंशम
तः शृणु २२ नाभागो दिष्टपुत्रोऽन्यः कर्मणा वैश्यतां गतः भलन्दनः सुतस्तस्य वत्स
प्रीतिर्भलन्दनात् २३ वत्सप्रीतेः सुतः प्रांशुस्तत्सुतं प्रमतिं विदुः खनित्रः प्रमतेस्त
स्माच्चाक्षुषोऽथ विविंशतिः २४

अग्निवेश्य एव कानीन इति जातूकर्ण्य इति च विख्यातः २१ २२ दिष्टस्य पुत्रो नाभागो वक्ष्यमाणा
न्नाभागादन्य इति स्मृतोऽतिव्यक्तार्थमन्यत्सर्वं २३ २४ ॥ ४

२५ अंगिरसः सुतो महायोगी संवर्तो यमयाजयत् मरुत्तः २६ अस्य यत्किंचित्पात्रादिकमा
सीत् तत्सर्वं हिरण्मयं शोभनमेवासीत् २७ अमाद्यत् अहृष्यत् २८ २९ ३ यतः यस्मात्तृणबिं

विविंशतिसुतो रंभः खनिनेत्रोस्य धार्मिकः करंधमो महाराज तस्यासीदात्मजो नृप २४
तस्यावीक्षित्सुतो यस्य मरुत्तश्चक्रवर्त्यभूत् संवर्तो याजयद्यं वै महायोग्यंगिरः सुतः २५
मरुत्तस्य यथा यज्ञो न तथान्यस्य कस्यचित् सर्वं हिरण्मयं त्वासीद्यत्किंचिच्चास्य शोभनम्
२६ अमाद्यदिंद्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजातयः मरुतः परिवेष्टारो विश्वेदेवाः सभासदः
२७ मरुत्तस्य दमः पुत्रस्तस्यासीद्राज्यवर्द्धनः सुधृतिस्तत्सुतो जज्ञे सौधृतेयो नरः सुतः
२८ तत्सुतः केवलस्तस्माद्बंधुमान्वेगवांस्ततः बंधुस्तस्याभवद्यस्य तृणबिंदुर्महीपतिः
तं भेजेलंबुषा देवी भजनीयगुणालयं वराप्सरा यतः पुत्राः कन्या चेडविडाभवत् ३०
तस्यामुत्पादयामास विश्रवा धनदं सुतं प्रादाय विद्यां परमामृषिर्योगेश्वरात्पितुः ३१ वि
शालः शून्यबंधुश्च धूम्रकेतुश्च तत्सुताः विशालो वंशकृद्राजा वैशालीं निर्ममे पुरीं
हेमचंद्रः सुतस्तस्य धूम्राक्षस्तस्य चात्मजः तत्पुत्रात्संयमादासीत्कृशाश्वः सहदेवजः ३३

दोः पुत्रा अभवन् ३१ ३२ जाते वा हृद्विशाल इति तत्सुताः तृणबिंदोः सुताः ३३ सहदेवजः देवा
जेन सहितः पाठांतरे नामान्यत्वमात्रं अर्थस्तु स एव ३४ ॥

३५ वैशालभूपालाः विशालभूपालाः विशालस्यान्वये जाताः ३६ ॥ इत्यनवमे द्वितीयोध्यायः
तृतीये मनुपुत्रस्य शर्यातेः कीर्त्यतेन्वयः यत्र सौकन्यमाख्यानं रैवतेनं च महाद्भुतं १ ब्रह्मिष्ठः

कृशाश्वात्सोमदत्तोभूद्योश्वमेधैरिडस्पतिं इष्ट्वा पुरुषमापाग्र्यां गतिं योगेश्वराश्रितः ३५
सौमदत्तिस्तु सुमतिस्तत्सुतो जनमेजयः एते वैशालभूपालास्तृणबिन्दोर्यशोधराः ३६
इति श्रीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे द्वितीयो[ध्या]यः॥२॥ श्रीशुक उवाच॥ शर्यातिर्मा
नवो राजा ब्रह्मिष्ठः संबभूव ह यो वा अंगिरसां सत्रे द्वितीयमहरूचिवान् सुकन्या नाम त
स्यासीत्कन्या कमललोचना तया सार्द्धं वनगतो ह्यगमच्च्यवनाश्रमम् २ सा सखीभिः
परिवृता विचिन्वंत्यंघ्रिपान्वने वल्मीकरंध्रे ददृशे खद्योते इव ज्योतिषी ३ ते दैवचोदि
ता बाला ज्योतिषी कंटकेन वै अविध्यन्मुग्धभावेन सुस्रावासृक्ततो बहिः ४ शकृन्मूत्र
निरोधोभूत्सैनिकानां च तत्क्षणात् राजर्षिस्तमुपालक्ष्य पुरुषान्विस्मितोब्रवीत् ५ अप्य
भद्रं न युष्माभिर्भार्गवस्य विचेष्टितं व्यक्तं केनापि नस्तस्य कृतमाश्रमदूषणं ६ सुक
न्या प्राह पितरं भीता किंचित्कृतं मया द्वे ज्योतिषी अजानंत्या निर्भिन्ने कंटकेन वै ७

वेदार्थं तत्त्वतः न तु केवलं पाठ यो वा इति द्वितीयमहः द्वितीये ह्नि क्रियमाणं कर्म ऊचिवान् उवाच तस्य
वेशं अज्ञानतः ब्रह्मणे हीत्यादिना वत्स्यति १ आदौ तावत्कन्याहृतो न माह सुकन्या नामेत्यादिना

१ मर्त्येयं मम कन्या तेन त्वं नयेत्युच्यमाने कतिवर्षा एषा विवाहः कृतो न वेत्यादिवाक्यैस्तदभि
प्रायं न ज्ञात्वा मुनेरभिप्रायं ज्ञात्वा ज्ञानमेनां दुहितरं प्रादात् १ १ हे इन्द्र सोमस्य दैत्यो युवा मत्स्ये वयस्ता ह
एवं दृष्ट्वा सेयं पादस्यान्ते ॥ अनयोः सोमयोः सोमपानरहितयोः पि वां युवयोः सोमस्य ग्रहं सोमपूर्णपात्रं ।

दुहितुस्तद्वचः श्रुत्वा शर्यातिर्जातसाध्वसः मुनिं प्रसादयामास वल्मीकान्तर्हितं शनैः ९
तदभिप्रायमाज्ञाय प्रादाद्दुहितरं मुनेः कृच्छ्रान्मुक्तस्तमामन्त्र्य पुरं प्रायात्समाहितः १० सु
कन्या च्यवनं प्राप्य पतिं परमकोपनं प्रीणयामास चित्तज्ञा अप्रमत्तानुवृत्तिभिः ११ कस्य
चित्त्वथ कालस्य नासत्यावाश्रमागतौ तौ पूजयित्वा प्रोवाच वयो मे दत्तमीश्वरौ १२ ग्रहं ग्र
हीष्ये सोमस्य यज्ञे वामप्यसोमपोः क्रियतां मे वयो रूपं प्रमदानां यदीप्सितं १३ बाढमित्यू
चतुर्विप्रमभिनन्द्य भिषक्तमौ निमज्जतां भवानस्मिन्ह्रदे सिद्धविनिर्मिते १३ इत्युक्तो जर
याग्रस्तदेहो धमनिसन्ततः ह्रदं प्रवेशितोऽश्विभ्यां वलीपलितविप्रियः १४ पुरुषास्त्रय उ
त्तस्थुरपीच्या वनिताप्रियाः पद्मस्रजः कुण्डलिनस्तुल्यरूपाः सुवाससः १५ ॥

ग्रहीष्ये दास्यामीति युवां सोमेन यष्टव्यावनर्हौ ऐन्द्रवायवं ग्रहं ग्रहीत्वा दिष्टुह्य देवतासंबंधात्
यष्टव्यौ रहणे यागार्थं वसाधित्वात् १३ बाढमित्यभिनन्द्य भवानस्मिन्निमज्जतामित्यूचतुः ह्रदे
प्रवेशितः तावपि निमज्जितौ तं ग्रहीत्वा प्रविष्टाविव्यर्थः १४ १५ ॥

श्रीभा
न
६

अश्विनौ शरणं ययौ पूर्वोऽपूर्वस्य कृच्छ्रेणास्यपतिं दर्शयतमिति प्रार्थयामासेत्यर्थः १५ १६ १७ १८ प्र
लंभितो वंचितः हे असति असत्संमतं अनभीष्टं २० हे सतां कुलप्रसूते मतिस्त्वन्यथा तद्विपर्ययेण

तान्निरीक्ष्यवरारोहासरूपान्सूर्यवर्चसः अजानतीपतिंसाध्वीअश्विनौशरणंययौ १६ दर्श
यित्वापतिंतस्यैपातिव्रत्येनतोषितौ ऋषिमामंत्र्यययतुर्विमानेनत्रिविष्टपं १७ यक्ष्यमा
णोऽथशर्यातिश्च्यवनस्याश्रमंगतः ददर्शदुहितुःपार्श्वेपुरुषंसूर्यवर्चसं १८ राजादुहि
तरंप्राहकृतपादाभिवंदनां आशिषश्चाप्रयुंजानोनातिप्रीतिमनाइव १९ चिकीर्षितं
तेकिमिदंपतिस्त्वयाप्रलंभितोलोकनमस्कृतोमुनिः यत्त्वंजराग्रस्तमसत्यसंमतंवि
हायजारंभजसेऽमुमध्वगं २० कथंमतिस्तेऽवगतान्यथासतांकुलप्रसूतेकुलदूषणंत्वि
दं बिभर्षिजारंयदपत्रपाकुलंपितुश्चभर्तुश्चनयस्यधस्तमः २१ एवंब्रुवाणंपितरंस्मयमा
नाशुचिस्मिता उवाचतातजामातातवैषभृगुनंदनः २२ शशंसपित्रेतत्सर्वंवयोरूपा
भिलंभनं विस्मितःपरमप्रीतस्तनयांपरिषस्वजे २३ सोमेनयाजयन्वीरंग्रहंसोमस्यचा
ग्रहीत् असोमपोरप्यश्विनोश्च्यवनःस्वेनतेजसा २४ हन्तुंतमाददेवज्रंसद्योमन्युरमर्षितः
सवज्रंस्तंभयामासभुजमिन्द्रस्यभार्गवः २५ ॥

कथमवगतान्यथावसतामवगतान्यथावसतां अव्यवस्थितेतिचेत् तदेवाह कुलदूषणंत्विदमित्यादि प्र
यस्तत्वाणमेवमन्युर्यस्य सः २१ २२ २३ २४ २५ ॥

६

२६ २७ विषयान्तेषान् सुमेरुमपालयत् २८ ककुद्मी ज्येष्ठो यस्मिन् तत्तत् विभुं ब्रह्माणं २९ न लब्धः क्षणो अवसरो येन सः ३० आद्यं ब्रह्माणं ३१ ते नराः ये हृदये त्वया कृताः सर्वे कालेन निरुद्धाः संहृताः

अनुत्तानेऽनन्तः सर्वे ग्रहे सोमस्य वाश्विनोः मिथुनाविनियन्तुर्वै सोमाङ्कन्यावहिः कृतौ २६
गन्तावहिं राननेतोभारिषेणाद्विनियः पार्थो नरभवन्पुत्राश्रानन्तोहैवनोभवत् २७ सोऽनः स
मद्रेमारी विनिर्माय कृत्वास्थलीं आस्थितोभेजे विषयानामनोटोनरिटम २८ तस्य पुत्र
शतं जज्ञे ककुद्मिज्येष्ठमुत्तमं ककुद्मी रेवतीं कन्यां स्वामादाय विभुं गतः २९ कन्यावरं प
रिप्रष्टुं ब्रह्मलोकमपावृतं आवर्तमाने गान्धर्वे स्थितोऽलब्धक्षणः क्षणं ३० तदन्त आद्य
मानम्य स्वाभिप्रायं न्यवेदयत् तच्छ्रुत्वा भगवान्ब्रह्मा प्रहस्य तमुवाच ह ३१ अहो राजन्निरु
द्धास्ते कालेन हृदये कृताः तत्पुत्रपौत्रनप्तॄणां गोत्राणि च न शृण्महे ३२ कालोऽभियात
स्त्रिणवचतुर्युगविकल्पितः तद्गच्छ देवदेवांशो बलदेवो महाबलः ३३ कन्यारत्नमिदं रा
जन्नररत्नाय देहि भोः ३३ भुवो भारावताराय भगवान्भूतभावनः अवतीर्णो निजांशेन पु
ण्यश्रवणकीर्तनः ३४ इत्यादिष्टोऽभिवन्द्याजं नृपः स्वपुरमागतः त्यक्तं पुण्यजनत्रासाद्भ्रा
तृभिर्दिक्ष्ववस्थितैः ३५

त्रिणव सप्तविंशानि चतुर्युगानि तैर्विकल्पितो विभक्तः ३२ यो देवस्यांशोऽस्ति तस्मै नररत्नाय दे
हि ३३ तदेवाह भुव इति ३४ ३५ ॥

पुराणतनत्रासात यदसमयात् एवंमेव विवेन तन आत्मभिस्त्वमं ३६ ॥ इति नवमे तृतीयः ॥३॥ चतुर्थे
मनुपुत्रस्य नभगस्य कथोच्यते तत्सुतोऽम्बरीषस्य तु स्याप्रतिरुद्धतायनः १ नभगस्य वंशमाह
नभगस्यापत्यं नाभागः नाभागाद् अम्बरीषो महाभागवतोऽभूदिति विवक्षुः तद्धेतुत्वेन वंशप्रवर्त
कस्य नाभागस्य स्तुतिः कपटेचरितेन तेन श्रीरुद्रप्रसादमाह येन तन्मित्यादिना ब्रह्मचारिणं वहुका
लेनागतं कलेवरं तं नैष्ठिको स्याविनिमत्ताविभागसमये तस्मै भागमकल्पयंश्च भ्रातरः सर्वे दायं वि
भज्य गृहीतवन्त इत्याह कुलादागतं येभ्यः स्याक्षिकविविद्वांसं यविष्ठं प्रतितं ते नानं पितरं दायं
सतोऽदत्वा नव्यगोर्भि[illegible]वत्ताययवत्स्यानालिने वदर्ष्यांक्षेयधौरत्नानसंता
रा[illegible]यणाश्रमे ३६ ॥ इति श्रीभागवते नवस्कंधे तृतीयोऽध्यायः ३ शुक उवाच ॥ नाभागोन
भगापत्यं यं ततं भ्रातरः कविं यविष्ठं व्यभजन्दायं ब्रह्मचारिणमागतं १ भ्रातरोऽभांक्त किं
मह्यं भजाम पितरं तव त्वां ममार्यास्तताभांक्षुर्मा पुत्रक तदादृथाः २
व्यभजन्नित्यर्थः १ एतदेव प्रश्नोत्तराभ्यां दर्शयति तत्र नाभागः पृच्छति हे भ्रातरः मह्यं किमभांक्त
व्यभजत कं भागं मह्यं पृथक्प्रकल्पितवंतः भ्रातरस्त्वाहुः तदा विस्मृतमस्माभिः इदानीं तव पि
तरं भजाम विभजामः तेऽपि तरं स्ताराः त्वार्थः स च पितरं गत्वाह ततहे तात आर्याः श्रेष्ठा मम त्वाम
भांक्षुः भागं चक्रुः महीयो भागस्त्वमित्यर्थः पाठांतरे हे तात किमिदं ममाभांक्षुः भजाम पितरं त
वेत्युक्तं च तत्र आर्यास्त्वां मह्यं किमभ्येददुरित्यर्थः पिताहहे पुत्रक तत्तत्ते रुक्तं मा आदृथाः प्रतारा।

६ एषा मते: कृतां तां मिमां नादर्थ मर्कर्षी: नह्य हेदायद्य मोगसाधन मित्यर्थः २

तथापि तैर्भोगत्वेन दत्तोऽहं तवजीवनोपायं इदं देवस्याभीत्याह इमइति सपादाभ्यां अभिहवः ष
ड्रोभवति षड्भिः षड्होभवतीति विहितेषु षड्हेषावर्त्यमानेषु षड्भिः षड्भिरहः कर्मोपेत्य प्राप्यक
र्मणीनदत्तवृत्ति नस्मिषमेव सोपि तेसृक्ता विशेषाणानेन मर्हति कवेर्हविर्हन् १४ तान्महात्मनोपि
ते रष्टमित्याशेटुमितिच येयज्ञेन रक्षितायेतिचतेवैश्वदेवेहुसृक्तेशेषमयपादय ततः कर्मणि।
सम्यमेसतितेसर्वतः स्वर्गगच्छतः समंत्रेपरिशोषितमवशिष्टमात्मनोयन्नतेतसंप्रदास्यति अ

इमेश्वाग्निरसः सत्रमासतेयद्वत्समेयमः षड्भिः षड्भिः समपेत्याहुः कवेर्महेतिकर्मणि ३ तोस्तं
पेसयसृते हेवैश्वदेवमहात्मनः तेसर्वतोयन्नेसत्रपरिशोषितमात्मनः ४ दास्यत्यपत
तोगच्छतत्थासकृतवान्यथा तस्मैरत्नायपुः स्वर्गतेसत्रपरिशेषिते ५ तेकाम्ब्रितौकरिष्ठे
तेपुरुषः कुम्भरदर्शनः उवाचोनततोऽभ्येत्यममेदवास्तुकंवसु ६ ममेदमृषिभिर्दत्तमितितान्
हिंसमानवः सान्त्रीतेपितरिप्रष्टुः पृष्ठवान्पितरंतथा ७ ॥

यतस्मात्तान्याच्छेति तथेत्याहिग्रुकवाक्ये तथासकृतवान् सत्रपरिशेषितेसत्त्वावशिष्टंपतने ५
पुरुषः कृष्णदन्तः कृष्णतयाहितेदर्शनेयपारिकसेदर्शनेयतस्य सः वास्तुकंयज्ञस्य भागंतेवसुपतिम मे।
त्युवाच ६ तहिंसमतदेवमेदमितिमानवोनाभागउवाच पुनश्चमहत्उवाच तौ आवयोरस्मित्वि।
वादेतेपितरिप्रष्टुःस्मादिति पृष्टवानितिप्रकोक्तिः ७ ॥

भा०
न०
८

ननु अस्माकं यत्रवास्तुगतमिति उच्छिष्टं सर्वं शिष्टं क्वचिदिति दक्षाध्वरे उच्छेषणभागो वै रु
द्र इति श्रुतेश्च किंच स देवो रुद्रः सर्वमप्यर्हति किं पुनर्यज्ञावशिष्टमित्यर्थः ८ ९ श्रीरुद्र उवाच
यत्तइति १० इदं ख्यापनेन ख्यातिप्रसिद्धं तथा हि वह्वृचब्राह्मणे नाभागो नेदिष्ठं मानवं
ब्रह्मचर्यं वसंतं भ्रातरो निरभजन् सोऽब्रवीदित्यादि ११ अस्याख्यानस्य स्मरणे फलमाह य एतदि

यत्ते वास्तुगतं सर्वमुच्छिष्टमृषयः क्वचित् चक्रुर्हि भागं रुद्राय स देवः सर्वमर्हति ८ नाभाग
स्तं प्रणम्याह तवेश किल वास्तुकं इत्याह मे पिता ब्रह्मञ्छिरसा त्वां प्रसादये ९ यत्ते पितावद
द्धर्मं त्वं च सत्यं प्रभाषसे ददामि ते मंत्रदृशो ज्ञानं ब्रह्म सनातनं १० गृहाण द्रविणं दत्तं म
त्सत्रपरिशेषितं इत्युक्त्वांतर्हितो रुद्रो भगवान्धर्मवत्सलः ११ य एतत्संस्मरेत्प्रातः सा
यं च सुसमाहितः कविर्भवति मंत्रज्ञो गतिं चैव तथात्मनः १२ नाभागादंबरीषोऽभून्म
हाभागवतः कृती नास्पृशद्ब्रह्मशापोऽपि यं न प्रतिहतः क्वचित् १३ ॥राजोवाच॥ भ
गवन्श्रोतुमिच्छामि राजर्षेस्तस्य धीमतः न प्राभूद्यत्र निर्मुक्तो ब्रह्मदंडो दुरत्ययः १४

ति आत्मनो गतिं च प्राप्नोतीति शेषः १२ क्वचिदपि न प्रतिहतो ब्रह्मशापो पि ब्राह्मणेन कृत्वा सा
सा निर्मितः कृत्यानलोऽपि यं नास्पृशत् अतोऽसौ महाभागवतः अत एव कृती पुण्यवान् १३ भ ८
गवन्श्रोतुमिच्छामि चरितमिति शेषः ब्रह्मदंडः कृत्यानलः न प्राभूत् न समर्थो वभूव १४

श्रियं संपदं विभवमैश्वर्यं अनलेनिरुपमे ५ पुंसामपि दुर्लभमपि तत्सर्वं संभवत्येव स्यात्ततो निरूपि
तमनुपादेयमेवेति तत्र हेतुः विभवस्य निर्वाणे नाशो विद्वानुपदयेन विभवेन तत्राशो नवाप्नुमान तमोवि
प्राप्तिमोहेन मज्जति ६ तत्त्वे च ज्ञाते तेनापि विभवे षिणो दर्शनं तेन तत्राह वासुदेवः इति भावं भक्तिः प्राप्तः ये
न भावेन रुद्रे विस्रब्धलोष्ठुवदित्यनिलच्छिन्नसृते ७ भक्तिमेव सर्वैं स्त्रियाणां भगवत्परत्वकथनेन प्रपंचयति

श्री कण्ठ च ग्रेवीषोमहाभागाः समद्वीपवतीं महीं अवाप्यांच श्रियं लब्ध्वा विभवे चानले
भवि ५ मेनेति दुर्लभं पुंसां सर्वं तत्सम्भवत्युत विद्वान् विभवनिर्वाणेन मोविप्राप्तियत्नुमान् ६
वासुदेवे भगवति तत्त्वज्ञः केषु च साधुषु प्राप्नोभावं परं विस्रब्धयेनेरुलोष्ठवत्सृते ७ सर्वे मनःक्र
लापदादि विदयो वेदा सिवे कुं ठतानवगते कोहोमेदि मार्जनादिषु श्रुतिचकाराध्ययन
सक्तयोद्यये ८ मकुंदलिमालयवर्णने रूपोत्तद्रत्यागात्रस्पर्शीसंगम घ्राणं च तत्पादस
रोज सौरभे श्रीमत्तुलस्यारसनां तदर्पिते ९

सर्वाणीति त्रिभिः श्रुतिं श्रोत्रं अच्युतस्य सत्कथानामुदये श्रवणे च कारे त्यस्य सर्वत्रान्वयः ८ मकुंद
लिंगानां मालयानि स्थानानि तेषां दर्शने दृशौ नेत्रे श्रीमत्याः तुलस्यास्तत्पादसरोजेन यत्सौरभे
तस्मिन् तदर्पिते तत्सैनिवेदितान्नादौ ९ ॥

भा० न० ९

कामं स्वकं स्वनाहिमेवं दास्ये निमित्ते तत्स्मारस्वीकारय तत कामकाम्यया विषयेच्छया कथं चकार
उत्तमश्लोकजनाश्रया रतिर्यथा भवेत तथा अनेन तत्रेषु च परो भावः प्राप्तस्तेन तत्स्वीकृते २० सर्व
आत्मेति भावो भावना यस्मिन् तत्तमात्मनः स्वस्य कर्मणां कलापं समर्हं भगवति विदधत् समर्पयन् त
न्निष्ठैर्भागवतैर्विप्रैः अभिहितः शिक्षितः सन् महीं प्रशासमपालयामास अनेनाधिकृत्तयमोपि यथा

पादौ हरेः क्षेत्रपदानुसर्पणे शिरो हृषीकेशपदाभिवंदने कामं च दास्ये न तु कामकाम्यया य
थोत्तमश्लोकजनाश्रया रतिः २० एवं सदा कर्मकलापमात्मनः परेऽधियज्ञे भगवत्यधोक्ष
जे सर्वात्मभावं विदधन्महीमिमां तन्निष्ठविप्राभिहितः शशास ह २१ ईजेश्वमेधैरधियज्ञ
मीश्वरं महाविभूत्योपचितांगदक्षिणैः ततैर्वसिष्ठासितगौतमादिभिर्धन्वन्यभिस्रोतम
सौ सरस्वतीं २२

चद्दर्शितः २२ किंच यज्ञाधिष्ठातारमीश्वरमश्वमेधैरीजे आराधयामास महाविभूत्योपचिता
न्यंगानि दक्षिणाश्च येषु तैः वसिष्ठादिभिर्हेतुभूतैः ततैर्विस्तृतैः धन्वनि धन्वदेशे निरुदके सरस्व ९
तीमभिस्रोतेन तस्याः प्रतिलोममित्यर्थः २२ ॥

किंच यस्य कृतेषु स्वस्मात् योगीर्वाणैः सह मूषणाद्विभिन्नलवत्यागाः अहं सर्वं न सत्यमिति च न तर्थे
नान्वयः न च देवानां निमेषाभावात् वेलनत्वं यतः अनिमेषाश्च अहं सर्वं न ननिमिषं नीतिनता।
अश्वर्यं दर्शनेन स्वकोलनं तेषां निमेषोपरमो हि इति भावः २३ यस्य पदी ये मं न जैर पिस्व रौनं प्रार्थितः
न स्वस्य कावाञ्ती २४ अन्तोस्वर्गोप्रार्थं न पं काचि यतः मत्कं देह हरि प्रपत्न त्यान कामा विषयाः

यस्य कृते बुभीर्वाणैः सह समाश्रितोजनाः लवनं त्यजति मिषार्धमहं सर्वं न भक्तास्मः २३ स्व
रौनं प्रार्थितो यस्य मंजैर भवप्रियः प्राणावज्ञि हप नाय ज्ञित न मन्लोकचेष्टिते २४ समर्हयं।
तियान्कामाः स्वराज्यपरिभाविताः उर्लभा न विसिद्धानां मुकुन्दे हहदि प्रपन्नः २५ सत्यं भक्ति
योगेन न न पोयुक्ते न प्राप्ति वः स्वयमेव हरिप्रीणात्स्वयान्स्वयं पानेर्जे हो २६ एहे बुद्धरो बुद्धते
बुद्धेपु बुद्धिवि ये न न मस्य टन नाजिवाल्लबु अतत्यरत्ना भरणा गुणादिष्व नेन तको पो व्यक्तरो २०
स्वतिम २२

न समर्हयंति न हर्षयं तिकथं भक्ताः स्वराज्येन स्वहृप सत्वेन परिभाविताः अतिशापिताः अतप
एवसिद्धानामपि उर्लभायानिति पाठे यान्मनजान स्वाराज्येन त्वत्रापि द्वितीयांत पाठे मन्यज्ञानो विशे
षणं यमिति पाठे यन्न वरीष प्रपन्नामिति पाठे सिद्धानां विशेषणं २५ एवं भगवक्त्राणपन परस्य न स्व
कामाः फवेतानेव चित्रमितुपसंहरति सत्यमिति द्वाभ्यां २६ २७

भा॰ न॰ ९

नन्वेवंभूतो मोक्षः कथं प्रतिपद्यतां नृणां तत्राह तस्मादिति २८ तदेवं तस्य वैराग्यादिकं हरिभक्तिं चोक्त्वा
ब्रह्मदेशे पंचनदग्रामे स्थितिप्रपञ्चकं तदेव द्वादशीव्रतनिष्ठां कथयंस्तत्राह आरिराधयिषुरित्यादि यावत्
वृत्तान्तसमाप्ति सर्वत्रैव पदत्र आरम्भाभावस्मार्षः २९ ३० ३१ ब्राह्मणांश्च पूजयामास सिद्धार्थान्

तस्मा अदाद्धरिश्चक्रं प्रत्यनीकभयावहं एकान्तभक्तिभावेन प्रीतो भृत्याभिरक्षणं २८
आरिराधयिषुः कृष्णं महिष्या तुल्यशीलया युक्तः सांवत्सरं वीरो दधार द्वादशीव्रतं २९
व्रतान्ते कार्त्तिके मासि त्रिरात्रं समुपोषितः स्नातः कदाचित्कालिन्द्यां हरिं मधुवनेऽर्चयत्
महाभिषेकविधिना सर्वोपस्करसंपदा अभिषिच्याम्बराकल्पैर्गन्धमाल्यार्हणादिभिः ३१
तद्गतान्तरभावेन पूजयामास केशवं ब्राह्मणांश्च महाभागान्सिद्धार्थानपि भक्तितः ३२
गवां रुक्मविषाणीनां रूप्याङ्घ्रीणां सुवाससां पयःशीलवयोरूपवत्सोपस्करसंपदां
३३ प्राहिणोत्साधुविप्रेभ्यो गृहेषु न्यर्बुदानि षट् भोजयित्वा द्विजानग्रे स्वाद्वन्नं गुणवत्तमं

आप्तकामानप्यजातप्रेतानपि ३२ रूप्याङ्घ्रीणां रूप्यखुराणां पयः शीलादिसंपदोपासते ३३ तासां न्यर्बुदानि षट् षष्टिकोटीः ३४ ॥ ९

नहितस्यैवदुर्वासाअतिथिः साक्षात्परमोऽभ्यगात् १५ आगतं च अर्चितवान् अभ्यवहाराय भोजनाय
१६ आवश्यकं नैयमिकं माध्याह्निकं कर्म कर्तुं गतः बृहद्ब्रह्म १७ १८ धर्मसंकटमेवाह यद्यतः ब्रा
ह्मणातिक्रमे दोषः अथ धर्मः द्वादश्यामपारणेऽपि दोषः जलेनैव पारणं यत्कृतं तापसिना कृते १९ एवं हि तैः

लघुकामैर्ब्राह्मणैः पारणायोपक्रमे तस्मिन्नेव तिथिः साक्षाद्दुर्वासा भगवानभूत् १५ तमा
नर्चातिथिमयः प्रत्युत्थानासनार्हणैः ययाचेऽभ्यवहाराय पादमूलमुपागतः १६ प्रतिनंद्य स मा
तथा ज्ञां कर्तुमावश्यकं गतः निममज्ज बृहद्ध्यायन्कालिंदीसलिले शुभे १७ मुहूर्तार्धावशिष्टा
यां द्वादश्यां पारणं प्रति चिंतयामास धर्मज्ञो द्विजैस्तद्धर्मसंकटे १८ ब्राह्मणातिक्रमे दोषो
द्वादश्यां यदपारणे यत्कृत्वा साधु मे भूयादधर्मो वा न मां स्पृशेत् १९ अंभसा केवलेनाथ करि
ष्ये व्रतपारणं प्राहुरब्भक्षणं विप्रा ह्यशितं नाशितं च तत् ४० इत्यपः प्राश्य राजर्षिश्चिंतय
न्मनसाच्युतं प्रत्यचष्ट कुरुश्रेष्ठ द्विजागमनमेव सः ४१ दुर्वासा यमुनाकूलात्कृतावश्यक आ
गतः राज्ञाभिनंदितस्तस्य बुबुधे चेष्टितं धिया ४२ ॥

सह विचार्य निश्चिनोति अंभसेति व्रतस्य पारणं समापनं अशितं नाहुः अशितं नेति चाहुः श्रु
तिस्मृत्योः अपोऽश्नाति अशितं च नैवाशितमिति ४० प्रत्यचष्ट प्रत्यैक्षत ४१ ४२

भा
न
॥

प्रबलकम्पमानेनगात्रेणस्य स्फुरत्रीभ्रंकुटिलमाननेनयस्य ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ कृद्धमहिपावको

मन्युनाप्रबलकम्पात्रोष्ठस्फुरटीकुटिलाननः वुभक्तिनम्रमूननांकृतांजलिमभाषत ४३ स्र
ह्येअस्यनृपांसस्याग्रियोनमतस्यपुण्यन यस्मेअतिक्रमेविलोरमकस्येप्रमानितः ४४
येमामतिष्ठिमायांनमातिष्ठेननिमश्च श्रटनाभक्तवालस्यसम्पत्तेदर्शयेफले ४५
एवंब्रुवाणाउत्कृत्यजटाशेषविदीपितः नयासतिमोमेनसेकृत्योकालानलोपमो ४६
ताम्रापतेतीजलेतीमसिद्दस्तेपराभवे वेपथुंतोममहीदानचचालपरान्नृपः ४७ प्र
दिष्टंमन्यरत्नायांपृष्ठेणमहात्मना दृष्टाहकृत्यानांचक्रमृद्धाहिमिवपावकः ४८ न व
दमिदृवदृहीस्यसप्रणामेचनिष्फले इद्दोसाद्भुवेभीतोदित्यप्राणपरीप्सया ४९ नमन
यावद्गणावदृष्टागंदावाग्निदृहृनशिखोयपाहि तस्यानवकेमृतिशीतमाणोगहोविवि
तः प्रसमारमेरोः ५० द्विषोनभःस्थोविवरान्समुद्रांल्लोकान्सपालान्त्रिदिवंगतःसः य यतो
नोधावतितन्नतनचसुदर्शनेनरुद्धमसहदर्शी ५१

दवाग्निरिव ४८ निष्फलमहीरुहा ४९ स्रनवकेमृतःसंमकंमेरोर्गहोविविदितस्यावन ५० ५१ ॥

अरणमेषमाणः शरणमिच्छन् अजिततेजसः हरेरस्त्रात् ५२ एतत्सर्वं यस्य भ्रूभंगमात्रेण तिरो
भविष्यति कदा क्रीडाया अवसाने तस्य कालरूपस्य द्विपरार्द्धसंज्ञे काले अतो वयं सर्वे यस्य नियमं मूर्ध्ना
प्रपन्नाः प्राप्ताः सन्तो लोकहितं यथा भवत्येवं नियमम् मूर्ध्न्यर्पितं वहाम ५३ सः अनन्तस्तत्कालो हि णतो
रक्षितुं न समर्थोहमिति शेषः यतदोनित्यसंवेधात् ५४ ५५ श्रीरुद्रोपि प्रत्याचष्टे वयमिति चतुर्भिः

अलब्धनाथः स यदा कुतश्चित्संत्रस्तचित्तोऽरणमेषमाणः देवं विरिंचं समगाद्विधातस्त्राह्यात्मयो
नेऽजिततेजसो मां ५२ श्री ब्रह्मोवाच स्थानं मदीयं सहविश्वमेतत्क्रीडावसाने द्विपरार्द्धसंज्ञे भ्रू
भंगमात्रेण हि संदिधक्षोः कालात्मनो यस्य तिरोभविष्यति ५३ अहं भवो दक्षभृगुप्रधानाः प्रजे
शभूतेशसुरेशमुख्याः सर्वे वयं यन्नियमं प्रपन्ना मूर्ध्न्यर्पितं लोकहितं वहामः ५४ प्रत्याख्या
तो विरिंचेन विष्णुचक्रोपतापितः दुर्वासाः शरणं यातः शर्वं कैलासवासिनं ५५ श्री रुद्र उ
वयं न तात प्रभवाम भूम्नि यस्मिन्परेऽन्येप्यजजीवकोशाः भवन्ति काले न भवन्ति हीदृशाः सहस्र
शो यत्र वयं भ्रमामः ५६ अहं सनत्कुमारश्च नारदो भगवानजः कपिलोऽपान्तरतमो देवलो ध
र्म आसुरिः ५७

भूम्नि महति महत्त्वमेवाह यस्मिन्परमेष्ठ्यादयोऽनन्ता ब्रह्माणः त एव जीवास्तेषां कोशाः उपाधिभूता ब्रह्मा
ण्डविग्रहाः ईदृशाः ईदृशमानब्रह्माण्डप्रमाणा अन्येपि भवन्ति जायन्ते नश्यन्ति च यत्र येषु ब्रह्माण्डेषु लोकेषा
भिमानिनो वयं भ्रमामः ५६ न तत्सर्वं तस्य न वयं भ्रमामः कुत इत्यत आह अहमिति पारदर्शिनो सर्वज्ञा अपि य

[illegible] ५२

भा॰ ५८ ५९ ६० ६१ अपराधं निवेदयन्प्रार्थयते अजानतेति अघं दुःखं अपचितिं निष्कृतिं मद्भक्ता
न॰ द्रोहे निःकृतिं न पश्यामीति चेत्तत्राह यस्य तव नाम्नि कीर्तिते नारकोऽपि मुच्येत तस्य न किं
१२

मरीचिप्रमुखाश्चान्ये सिद्धेशाः पारदर्शनाः विदाम न वयं सर्वे यन्मायां माययावृताः ५८
तस्य विश्वेश्वरस्येदं शस्त्रं दुर्विषहं हि नः तमेव शरणं याहि हरिस्ते शं विधास्यति ५९ ततो
निराशो दुर्वासाः पदं भगवतो ययौ वैकुण्ठाख्यं यदध्यास्ते श्रीनिवासः श्रिया सह ६० सं
दह्यमानोऽजितशस्त्रवह्निना तत्पादमूले पतितः सवेपथुः आहाच्युतानन्त सदीप्सित
प्रभो कृतागसं मावहि विश्वभावन ६१ अजानता ते परमानुभावं कृतं मयाघं भवतः प्रिया
णां विधेहि तस्यापचितिं विधातर्मुच्येत यन्नाम्न्युदिते नारकोऽपि ६२ श्री ग व च
अहं भक्तपराधीनो ह्यस्वतन्त्र इव द्विज साधुभिर्ग्रस्तहृदयो भक्तैर्भक्तजनप्रियः ६३ नाहमा
त्मानमाशासे मद्भक्तैः साधुभिर्विना श्रियं चात्यन्तिकीं ब्रह्मन्येषां गतिरहं परा ६४ ये दारा
गारपुत्राप्तप्राणान्वित्तमिमं परं हित्वा मां शरणं याताः कथं तांस्त्यक्तुमुत्सहे ६५

मत्प्राक्रमितिभावः ६२ ६३ न स्वात्मानमेव स्पृहयामि ६४ इमं परं च लोकं हित्वा ६५ ॥ १२

६६ प्रीतेन ब्रह्मसंमत ६७ ६८ आत्मनस्त्वैव अभिचारो हिंसायत्नः भक्त ६९ अशिवं अनर्थं ।
तपो विद्यासंपन्नस्य मम कथमनर्थः सम्पन्नोति मास्म विस्मयं कार्षीरित्याह तपइति ७० इति

मयि निर्बद्धहृदयाः साधवः समदर्शनाः वशे कुर्वन्ति मां भक्त्या सत्स्त्रियः सत्पतिं यथा ६६
मत्सेवया प्रतीतं च सालोक्यादिचतुष्टयं नेच्छन्ति सेवया पूर्णाः कुतोऽन्यत्कालविप्लुतम्
६७ साधवो हृदयं मह्यं साधूनां हृदयं त्वहं मदन्यत्ते न जानन्ति नाहं तेभ्यो मनागपि ६८ उपायं
कथयिष्यामि तव विप्र शृणुष्व तत् अयं ह्यात्माभिचारस्ते यतस्तं याहि वै भवान् ६९ साधुषु
प्रहितं तेजः प्रहर्तुः कुरुतेऽशिवं तपो विद्या च विप्राणां निःश्रेयसकरे उभे ते एव दुर्विनी
तस्य कल्पेते कर्त्तुरन्यथा ७० ब्रह्मंस्तद्गच्छ भद्रं ते नाभागतनयं नृपं क्षमापय महाभागं
ततः शान्तिर्भविष्यति ७१ इ श्री भा ते दा प न म ये अंबरीषचरितेच ।
ध्यायः ४ श्री कृ च एवं भगवतादिष्टो दुर्वासाश्चक्रतापितः अंबरीषमुपागत्य
तत्पादौ दुःखितोऽग्रहीत् १

श्री वा टी का न म ये न घं: ५ पंचमे विप्रचक्रेण प्रसादः प्राणसंकटात्
दुर्वाससः कृतस्तेन यथा तत्कृतमीर्यते १ ॥
सा

भा॰
न॰
१३

सद्यमनमितिछेदः सलोपः पादपूरणार्थः २ ज्योतिषां नक्षत्राणां पतिः सोमस्त्वं मात्राणां इन्द्रिया-
णां च वक्ता नैगमग्राह्यः स्वस्वकार्ये प्रवर्तितेत्यर्थः ३ सहस्रश्रवणपक्ष्म हे सहस्राक्ष स्वस्तिशरणं भूयः
२३ स्यात्तेषु नैष्ठिकोपने ४ ब्राह्मणरक्षणेन वपुः क्रमेवेत्याह त्वं धर्मेति नचतन्वेयमतिस्त्वतिरित्या-
ह पौरुषं पुरुषस्य प्रस्यापरं तेजः समप्रय्यं त्वमयं भावः सर्वे तत्रेत्याहि श्रुतिप्रसिद्धं भगवतः पौ-

तस्मै सोयमनन्तश्रीत्वपादस्पर्शो विलज्जितः अस्तावीत्महदौरसेक्रूपणापीरितोभयो २ त्वम-
ग्निर्भगवान्नस्य त्वं सोमो ज्योतिषां पतिः त्वमापस्त्वं दितिर्वायुर्मात्रेंद्रियाणि च ३
सद्दर्शनेन नमस्तेस्तु सहस्राक्ष नमोस्तु ते सर्वो भूतानि निप्राय स्वस्ति भूयादि उस्य ते ४
त्वं धर्मस्त्वमसि सत्यं त्वं यज्ञो विलपत्यभुक् त्वं लोकपालः सर्वात्मा त्वं तेजः पौरुषं परं ५
नमः सत्यभाविलयसंसेनवेश्यपसंशीलास्यरूपमकेनवे त्रैलोक्यगोपाय विशुद्धवर्चसे
मनोजवायाद्भुतकर्मणे गृणे ६

भजे दर्शने हि सद्दर्शनेन तन्त्र एव सर्वं जाते अनन्तस्त्वमेव सर्वो न मेति ५ हे सत्ताभय अद्भुतकर्मणां त्वां
कः स्तोतुं समर्थः अनन्तत्वं केवलेन मोरणात्स्वनयः अद्भुतकर्मत्वमेवाह अविलानोपसो-
णां सेनवे मर्यादारूपाय अनपवायसंपीलानामसद्गणां पूमकेत्तवे दाहकाय त्रैलोक्यगोपायती-
ति नयाविशुद्धं अस्पृत्वलेवचेस्तेजोपस्यतस्मै ६ ॥ १३

तदेवप्रपंचयति ततोजगतेनिद्राभ्यां सूर्यादेः प्रकाशाश्रयत्वेवदृश्यते प्रकाश्यतइतितद्रूपं १
हेयुजित्ति अनेनजनेनश्रीहरिणायदा विसृष्टस्तत्तदा दैत्यदानवानांवलंप्रविष्टः सन्तत्तेषांवाह्या
दीनभिटन्निरामसे पादांतरे ऊर्जितादैत्यदानवायस्मिन तद्दत्वं पूर्वपदेनसंधिरार्षः २ किं
च तथा भगवन्निर्मुक्तेनाखिलानामेवदेहः कार्यः साधवस्तरतमीयाः अतोविप्रस्तेनात्।

ततोजगतायमर्मभयेनसंहृतेनभः प्रकाशाश्रयदृशोमहात्मना इत्यन्वयस्तेमहिमाशिरांपते।
तद्रूपमेतत्सदहस्यतावाम १ यदाविसृष्टस्त्वमनेजनेनचैवलंप्रविष्टोजितदैत्यदानवं वा
ह्यादोवंत्रिशिरोपणामिहकान्नत्नसंपन्नेविराजसे २ स्वंजगत्त्राणाखिलप्रहाणायेति
हृपितः सर्वसहोगरात्मनः विप्रस्यचास्मत्कुलदैवहेतवे विधेहिभद्रंतदनुग्रहोहितः
३ यद्युत्तिटनमिहवासवधर्मोवासनस्थितः उत्तलतोविप्रदैवचेद्विजोभवतिविश्वः ४
यदितोभगवान्वीनपकः सर्वगुणाश्रयः सर्वभूतात्मभावेनद्विजोभवतविश्वः ॥

स्मात्वत्प्रसादात्माह सत्यमिति हेजगत्त्राण सर्वभूतस्त्वंखिलानामेवप्रहाणार्थंनिवृत्ति
तोनियुतः अतोऽस्मत्कुलस्यदैवहेतवेभाग्यलाभायविप्रस्यभद्रंविधेहि तदेवतोऽनुग्रहः
४ सर्वसत्कार्यंतानविप्रस्तोप्रार्थयते यद्यसीतिद्वाभ्यां विप्रोदैवंदेवतायस्मिनतत ॥

श्री
भा०न०
३४

राज्ञस्तस्यैव याच्ञया १ २ ३ ४ ५ ६ ७ राजेत्यादिश्लोकद्वयं शुकोक्तिः प्रीतोस्मीति श्लोकद्व

श्रीशुक उवाच॥ इति संस्तुवतो राज्ञो विष्णुचक्रं सुदर्शनं अशाम्यत्सर्वतो विप्रं प्रदहद्रा।
जयाच्ञया १ स मुक्तोस्त्राग्नितापेन दुर्वासाः स्वस्तिमांस्ततः प्रशशंस तमुर्वीशं युंजानः
परमाशिषः २॥ दुर्वासा उवाच॥ अहो अनंतदासानां महत्वं दृष्टमद्य मे कृतागसोपि य
द्राजन्मंगलानि समीहसे ३ दुः करः को नु साधूनां दुस्त्यजो वा महात्मनां यैः संगृही।
तो भगवान्सात्वतामृषभो हरिः ४ यन्नामश्रुतिमात्रेण पुमान्भवति निर्मलः तस्य ती
र्थपदः किं वा दासानामवशिष्यते ५ राजन्ननुगृहीतोहं त्वयातिकरुणात्मना मद
घं पृष्ठतः कृत्वा प्राणा यन्मेभिरक्षिताः ६ राजा तमकृताहारः प्रत्यागमनकांक्षया च
रणावुपसंगृह्य प्रसाद्य समभोजयत् ७ सोशित्वादृतमानीतमातिथ्यं सार्वकामिकं।
तृप्तात्मा नृपतिं प्राह भुज्यतामिति सादरं ८ प्रीतोस्म्यनुगृहीतोस्मि तव भागवतस्य
वै दर्शनस्पर्शनालापैरातिथ्येनात्ममेधसा ९ ॥

यं शुकोक्तिः ८ ९ आत्मनिमेधायेनातिथ्येन ९ ॥ ॥

३४

भूरियंतत्रस्योज्वलनः कीर्तयिष्यति २१ २२ तस्मैपृथ्वीनिवेद्यमाह गतोमुनिर्यावतानागतः ताव।
संवत्सरोऽतिक्रांतइति २३ द्विजस्योपयोगेनभोजनेनअतिपवित्रमाहरत बुभुजे स्ववीर्यंपैर्या

कर्मावदातमेतत्तेगायंतिस्वस्त्रियोमुहुः कीर्तिंपरमपुण्यांचकीर्तयिष्यतिभूरियं २१
श्री शुक उ च एवंसंकीर्त्यराजानंदुर्वासाःपरितोषितः ययौविहायसामंत्र्यब्रह्मलोक
महैतुकं २२ संवत्सरोत्यगात्तावद्यावतानागतोगतः मुनिस्तद्दर्शनाकांक्षोराजाब्भक्षो
बभूवह २३ गतेचदुर्वाससिसोंबरीषोद्विजोपयोगातिपवित्रमाहरत ऋषेर्विमोक्षंव्य
सनंचवीक्ष्यमेनेस्ववीर्यंचपरानुभावम् २४ एवंविधानेकगुणःसराजापरात्मनिब्रह्मणि।
वासुदेवेक्रियाकलापैःसमुवाहभक्तिंययाविरिंच्यान्निरयांश्चकार २५ श्री शुक उ भोगान्
अथांबरीषस्तनयेषुराज्यंसमानशीलेषुविसृज्यधीरः वनंविवेशात्मनिवासुदेवेम
नोदधद्ध्वस्तगुणप्रवाहः २६ इत्येतत्पुण्यमाख्यानमंबरीषस्यभूपते संकीर्तयन्ननुध्याय
न्भक्तोभगवतोभवेत २७ ॥इतिश्रीभागवतेनवमस्कंधेअंबरीषचरितेपंचमोध्यायः ५

विलक्षणंपरानुभावंभगवतःप्रभावंमेने २४ एवंविधाअनेकगुणगणयस्यसः विरिंचिपदस्यहिता
नभोगाननिरयप्रायानपश्यदित्यर्थः २५ २६ २७ ॥इतिश्रीनवमेपंचमोध्यायः ५

श्री भा॰ न॰ १५

षष्ठांबरीषवंशस्य वर्णनानंतरं परं षष्ठाद्यष्टभिरध्यायैरिक्ष्वाकोर्वंश उच्यते १ तत्र षष्ठे कृशा
दारिसंगोधाचैतो निरूप्यते प्रसंगात्सौभरेराख्यानं मांधात्तनयापतेः २ तंतवे संतानार्थं येश्चा
गिरसा जनिताः एते रथीतरस्य क्षेत्रे प्रसूताः तत्त्वेन रथीतरगोत्राः सन्तः अंगिरसो वीर्येण प्रसूतत्वा
दांगिरसाश्च पुनः रथीतराणामन्येषां तातानां प्रवरा मुख्याः स्मृताः एते क्षेत्रोपेताः द्वा
ह्मणाः क्षत्रोपेताः १२२ तदेवं मनोर्दशसु पुत्रेषु षट्सु कथितेषु विकुक्षिनाम्नः वंशप्रवर्तकौ क

श्रीशुक उवाच॥ विरूपः केतुमाञ्छंभुरंबरीषसुतास्त्रयः विरूपात्पृषदश्वोभूत्तत्पुत्रस्तु र
थीतरः १ रथीतरस्याप्रजस्य भार्यायां तंतवेर्थितः अंगिरा जनयामास ब्रह्मवर्चस्विनः सुता
न् २ एते क्षेत्रप्रसूता वै पुनस्त्वांगिरसाः स्मृताः रथीतराणां प्रवराः क्षेत्रोपेता द्विजातयः ३
क्षुवतस्तु मनोर्जज्ञे इक्ष्वाकुर्घ्राणतः सुतः तस्य पुत्रशतज्येष्ठा विकुक्षिनिमिदंडकाः ४
भ॰ तेषां पुरस्तादभवन्नार्यावर्ते नृपा नृप पंचविंशतिः पश्चाच्च त्रयो मध्येऽपरेऽन्यतः ५

नृगादीनां च सप्तानां वंशस्तावत्तस्य क्रमेणोक्ताः इदानीमतिविततमिक्ष्वाकोर्वंशमाह क्षुवत
स्तित्यादिना भावंशोमवंशप्रस्तावः क्षुवतो क्षुतवतो मनोर्घ्राणाज्जज्ञे इक्ष्वाकुं जनयामास शतपु
त्रानिति पूर्वोक्तवाक्यानामभिप्रायेणोक्ति इक्ष्वाकुपुत्राणां ज्येष्ठाः ४ आर्यावर्ते पूर्वस्मिन्मध्ये
विंध्यहिमाद्रयोः तस्मिन्नुद्देशस्य मध्ये पश्चिमे मंडलविभागेन पंचविंशतिरेकाभवन् हे नृप
तथैव पश्चाच्च पंचविंशतिः मध्ये त्रयो ज्येष्ठा ह्यपरेत्यन्यत्र अटविस्थानेषु विकुक्षिरेव १५

तत्रहेतुमाह सप्तकदेतिचतुर्भिः ६ क्रियाहीनानश्राद्धादीन श्राद्धत श्रमतपन ७ ततकुर्वा-
सिष्ठः प्रोतस्मायश्राद्धोचितसंस्काराय ८ त्यक्तो विधिः सदाचारो येन तं ९ ततस्वाज्ञःसायकेन
वसिष्ठेनराज्यभोगेनविरक्तोयोगीसन तेनयोगेनकलेवरंत्यक्तवान्ः यत्पारंजातंतत्स्थाय १० प्राप्त

सप्तकृतान्तकाश्राद्धात्साक्षःस्वनमादिशान सोमस्मातीयतनेमेथ्यंविकुलेनाष्टमाविशम ६
तद्येतिसर्वनगत्मस्मात्स्वात्क्रियाहीनान श्रातोवुमतितितोवीरःप्राप्तचारस्पष्टतिः ७
श्रोषंनिवेदयामासपित्रेतेनचततस्कः चोदितः प्रोतस्मायाहस्तमेतदकर्मकं ८ स्वतापुत्रा-
स्मातेकर्मसंग्रहस्मासिद्धितेनदप देशान्निःसारयामासस्वतेत्यक्तविधिहया ९ सततविप्रेणसं-
वादेस्वापकेनसमाचरन त्यक्ताकालेवरंयोगीसतेतोवापयंत्यरं ९ पितृपुत्रतेभ्योत्यवि
कृतिः पृथिवीमिमां प्राप्तसदीजेहरियज्ञैःशपादतिविप्रतः पुनःपदस्मस्वतारंद
वाहस्रतीरितः कर्कस्त्रातिचापुत्रःप्राप्तनामानिकर्मभिः ९ कृतांतश्रासीत्समरोदेवा
नांसहस्रानवैः पालिप्राहोवृत्तोवीरोदेवैर्दैत्यपराजितैः १२

त पालयतहरिमीजे ११ दैत्यपुरस्सत्ययात्पुरंजयः इन्द्रो वाहो स्येतीरवाहः ककुदिस्थितत्वात्क-
कुत्स्थइतिचप्रख्यातस्सततस्त्रीणिनामानितत्कर्मनिमित्तानि १२ तान्येवप्राचष्टाणश्राह कृ-
तांतइतिसप्तभिः कृतेविप्रमंतरातीतितत्पापालिप्राहःसहायः १२ ॥

श्री
भा. न
१६

इंद्रो यदि मम वाहनं स्यात् तर्हि दैत्यान् हनिष्यामीति तेन वाहनत्वे वृतः स त्रिंद्रो लज्जया न तदंगी
कृतवान् विष्णोर्वचनात्तस्य वाहनत्वाय महावृषो ऽभवदित्यर्थः १४ १५ १६ ये ऽभिमुखं ययुः तान्यम

वचनाद्देवदेवस्य विष्णोर्विश्वात्मनः प्रभोः वाहनत्वे वृतस्तस्य बभूवेंद्रो महावृषः १४ स स
न्नद्धो धनुर्दिव्यमादाय विशिखाञ्छितान् स्तूयमानः समारुह्य युयुत्सुः ककुदि स्थितः ते
जसाप्यायितो विष्णोः पुरुषस्य परात्मनः प्रतीच्यां दिशि दैत्यानां न्यरुणत्त्रिदशैः पुरं १६
तैस्तस्य चाभूत्प्रधनं तुमुलं लोमहर्षणं यमाय भल्लैरनयद्दैत्यान्येऽभिययुर्मृधे १७ तस्येषु
पाताभिमुखं युगान्ताग्निमिवोल्बणं विसृज्य दुद्रुवुर्दैत्या हन्यमानाः स्वमालयम् १८ जि
त्वा पुरं धनं सर्वं सश्रीकं वज्रपाणये प्रत्ययच्छत्स राजर्षिरिति नामभिराहृतः पुरंजय
स्य पुत्रो ऽभूदनेनास्तत्सुतः पृथुः विश्वगंधिस्ततश्चंद्रो युवनाश्वस्तु तत्सुतः २० शावस्त
स्तत्सुतो येन शावस्ती निर्ममे पुरी बृहदश्वस्तु शावस्तिस्ततः कुवलयाश्वकः २१

दर्पोऽपि तं सदेहान्नेव भल्लैरनयदित्यर्थः १७ तस्येषुपाताभिमुखे इत्यस्य दुद्रुवुः स्वमालयं पातालं १८ इत्येतैः
कर्मभिः पुरंजयादिनामभिराहूतो व्याख्यातः पाठान्तरे स्याहृत इत्यर्थः १९ शावस्तिः शाव
स्तस्य पुत्रः कुवलयाश्वक एव धुंधुमार इति ख्यातः २० २१ ॥ १६

तत्कारणमाह यातीति सुतानामेकविंशत्या सहस्रैर्वृतः सन्कुवलाश्वः धुंधुमार इति चेति च का॥
रणान्वयः २२ २३ २४ अथ तस्मात्त्रिकंमाह पञ्चभिः २५ भार्यायांशतेन महास्यपुत्रार्थमिंद्रदेव
तामिष्टिं प्रवर्तयामास सोन्यायार्थं २६ ततो वाहराजेति षड्भिः तर्षितस्तृषितः सन्जलार्थं प्रवि

ष्टः प्रियार्थं सुतंकस्यपुत्रनामासुरोवली सुतानामेकविंशत्यासहस्रैरहनहृतः २२ धुंधुमा
रइतिख्यातस्तत्सुताश्चत्वारः धुंधोर्मुखाग्निनासर्वेदग्धावाचप्रोषिताः २३ दृढाश्वः।
कपिलाश्वश्च भद्राश्वइतिभारत दृढाश्वपुत्रोहर्यश्वोनिकुंभस्तस्यात्मजः २४ वर्हणा
श्वोनिकुंभस्यकृशाश्वोथास्यसेनजित् युवनाश्वोभवत्तस्यसोनपत्योवनंगतः २५ भार्या
शतेननिर्विण्णऋषयोस्यकृपालवः इष्टिंस्मवर्तयांचक्रुरैंद्रीतेसुसमाहिताः २६ रा
जातद्गृहमभ्येत्यविशोनिशितर्षितः दृष्ट्वाशयानान्विप्रांस्तान्पपौमंत्रजलंस्वयं २७ उत्थि
तास्तेनिशम्याथव्युदकंकलशंप्रभो पप्रच्छुः कस्यकर्मेदंपीतंपुंसवनंजलं २८ राज्ञापीतंवि
दित्वाथईश्वरप्रहितेनते ईश्वरायनमश्चक्रुरहोदैवबलंबलं २९ ततःकालउपावृ
तेकुक्षिंनिर्भिद्यदक्षिणं युवनाश्वस्यतनयश्चक्रवर्तीजजानह ३०

ष्टः मंत्राभिमंत्रितंतज्जलंपत्नीदेयंस्वयंपपौ २७ व्युदकंनिरुदकंपुंसवनंपुत्रोत्पत्तिकारणं २८
अहोदैवबलमेवसत्यंबलं पुरुषबलेनतकिंचिदितिवदंतः ईश्वरायनमस्कारंचक्रुः २९ ३०

श्री
भा न
८

अथ कं धास्यतीति पास्यतीति निरूचुः ऋत्विजो विप्राः हन्त कैसति तस्याभिप्रायमाशाय इन्द्रो मांधाता तापाता ।
हे वत्स मा रोदीरित्यब्रुवन् देशिनीं तर्जनीमदादित्यर्थः ३१ तस्य पिता युवनाश्वोऽभिज्ञः कादि
रपि तस्य सामर्थ्यं किन्तु कालान्तरे तपसा सिद्धिमन्वगात् ३२ मांधातुर्महिमानमाह त्रसद्दस्युरि

कं धास्यति कुमारोऽयं स्तन्ये रोरूयते भृशं मां धाता वत्स मा रोदीरितीन्द्रो देशिनीमदात् ।
३१ न ममार पिता तस्य विप्रदेवप्रसादतः युवनाश्वोऽथ तत्रैव तपसा सिद्धिमन्वगात् ३२
त्रसद्दस्युरितीन्द्रोऽङ्ग विदधे नाम यस्य वै यस्मात्त्रसंति ह्युद्विग्ना दस्यवो रावणादयः ३३
यौवनाश्वोऽथ मांधाता चक्रवर्त्यवनीं प्रभुः सप्तद्वीपवतीमेकः शशासाच्युततेजसा
३४ ईजे च यज्ञं क्रतुभिरात्मविद्भूरिदक्षिणैः सर्वदेवमयं देवं सर्वात्मकमतीन्द्रियं ३५
द्रव्यं मन्त्रो विधिर्यज्ञो यजमानस्तथर्त्विजः धर्मो देशश्च कालश्च सर्वमेतद्यदात्मकम्
यावत्सूर्य उदेति स्म यावच्च प्रतितिष्ठति सर्वं तद्यौवनाश्वस्य मांधातुः क्षेत्रमुच्यते ३६
शशबिन्दोर्दुहितरि बिन्दुमत्यामधान्नृपः पुरुकुत्सममंबरीषं मुचुकुन्दं च योगिनम् ३७

तिगद्भिः अग्नाहेवाज्ञन यस्मान्मांधातुः दस्यवो ह्युद्विग्नाः कंपिताः संत्रसंतीति अतः इन्द्रो यस्य त्रस
दस्युरिति नाम विदधे ३३ स मांधाता अवनीमेकः शशासेत्युत्तरेणान्वयः ३३ अच्युततेजसेत्यस्या ।
अच्युततेजसेति वा ३४ आत्मविदपि सः यज्ञे विष्णुमीजे तमेव विशिनष्टि सर्वदेवमयमिति ।

३८ प्रसंगात्सौभरेश्चरितमाह तेषामिति यावत्समाप्ति तेषां स्वसारः मान्धातुः कन्याः ३९ ननु महता
धर्मस्य कृतो विवाहप्रसंगः कथं वा जराजर्जरं तं राजकन्या वव्रिरे तत्राह यमुनान्तर्जले तिमिङ्गिः
४० नृपं मान्धातारं सौभरिर्मान्धातारं स्वयं राजानमित्याह स विप्रः स्त्रीणामप्रियं मां विचिन्त्य तेनाहं प्रत्यु
क्तः तस्मात्तथात्मानं साधयिष्यामीति व्यवसितः निश्चितवानिति द्वयोरन्वयः अप्रियत्वे हेतुः ज

तेषां स्वसारः पञ्चाशत्सौभरिं वव्रिरे पतिं यमुनान्तर्जले मग्नस्तप्यमानः परं तपः ३९ निर्वृतिं मी
नराजस्य वीक्ष्य मैथुनधर्मिणः जातस्पृहो नृपं विप्रः कन्यामेकामयाचत ४० सोऽप्याह गृह्य
तां ब्रह्मन्कामं कन्या स्वयंवरे स विचिन्त्याप्रियं स्त्रीणां जरठोऽयमसंमतः ४१ वलीपलित एजत्क
इत्यहं प्रत्युदाहृतः ४२ साधयिष्ये तथात्मानं सुरस्त्रीणामभीप्सितं किं पुनर्मनुजेन्द्राणा
मिति व्यवसितः प्रभुः ४३ मुनिः प्रवेशितः क्षत्त्रा कन्यान्तःपुरमृद्धिमत् वृतः स राजक
न्याभिरेकः पञ्चाशता वरः ४४ ॥

जरठो वृद्धः ४१ वलीभिर्युक्तः पलितश्च एजत्कः कंपमानशिराः नापसन्नादिनवास्मत्तोऽहमिति
कृत्वा ४२ तथोत्थमप्रपञ्चः सुरस्त्रीणामपीप्सितं किं पुनर्मनुजेन्द्राणां याः स्त्रियस्तासामिति ४३
ततः किं वृत्तं तेनेदमाह मुनिरिति द्वाभ्यां क्षत्त्रा प्रतीहारेणापि च पञ्चाशता राजकन्याभिः सम्यक् एक एव वरो वृ

स्क
९
टी

भा· ने ११ तस्मादर्हस्यो वर्णयन्ति प्रान्तिचरर्भिः वह्लवरानिमेत्रसामर्थ्यमनके ताभिः महोरेमास्तुतरेणान्व
पः करेमि अपारणीयद्रतेपनपलस्थ्रियासमस्थास्नर्थाः परिक्षुदायेषुतेषु गहेषु तथा
नानाविधेषूपवनेषुचामलानेभांमियेषुतेषुमरस्सुच कथंभूतेषु सौगंधिकानां कल्हाराणां
चकमननानिस्तोमायेषु ४६ कथंभूतेषु महादिषु सलेकूनाः स्त्रियः प्रहृषाश्रयेषु नगायंतो

तासां कलिरभूद्रूपांतरत्वेपोहासोर्हदं समानरूपेनापवरानितनृत्तचेनसां ४५ सवह्ल
वस्ताभिरपाराणिपनपः श्रियानच्छोपरिछेदेषु गहेषु नानोपवनामलाभः सरस्सु सौगंधि
ककाननेषु ४८ महाहर्म्यासनवस्त्रभूषणास्नानानुलेपनाभ्यवहारमाल्यकैः सलेकू
नस्त्रीपुरुषेषु नित्यदारेमेनगायद्भिजसंगवेदिषु यत्राहस्येतत्संवीत्यसमहीपवनीप
नि: विस्मितः लेभमतहान्सार्वभौमश्रियाविते ४८ एवंरहेषु भिलोविषयाविविधैः
सवैः सवैः सेवमानोनचानप्यदात्यलौकैरिवानलः सकदाचिद्रुपासीनश्रात्मापह्नवमा
त्मनः ददर्शवह्लचाचार्यौमीनसंगसमुत्थितम ५-

स्त्रियाश्चपतिताः संगाश्रवेदिनश्चयेषुकथंभूतः महाहर्म्यादिभिरुपलक्षितः सन् ४७ ले
भेगार्वं ४८ ग्राम्यलौकैः वृत्तविक्रमैः ४९ इदानीतस्यानन्तापपूर्वकंवानप्रस्थाश्रममाह सक
दाचिदितिसप्तभिः आत्मनोमनसोहेतोरात्मनोऽपह्नवंतपोहानिंददर्श ५ ॥ १८

संस्कारो सौभरिरितव्रतस्य ग्रोहं तस्य प्रसन्नतपः ५१ मिथुनव्रतिनां दांपत्यधर्मं वर्तमानेषु हि प्रसंगः
तद्व्रतिषु इस्मरणार्थं धर्मपरेष्वेव कार्य्य इति शेषः ५२ प्रसंगाज्जातं दोषं प्रपंचयति एक इति पंचा
शतभार्याभिः संबंधात् पंचाशदाहमभवमित्यर्थः ततश्च सतैः पंचसहस्रसर्गाश्च संसप्तके

ग्रहेषु मेघपटलममेविनाशं तत्पश्चिमः सद्भिरितव्रतस्य अंतर्जलेवारिचरप्रसंगात्प्रच्यावितं
ब्रह्मचिरं धृतं यत् ५१ संगं त्यजेत मिथुनव्रतिनां मुमुक्षुः सर्वात्मना न विसृजेद्बहिरि
न्द्रियाणि एकश्चरन् रहसि चित्तमनंत ईशे युंजीत तद्व्रतिषु साधुषु चेत्प्रसंगः ५२ एकस्तप
स्व्यहमथोंभसि मत्स्यसंगात्पंचाशदासमुत पंचसहस्रसर्गः नांतं व्रजाम्युभयकृत्यमनो
रथानां मायागुणैर्हृतमतिर्विषयेर्थभावः ५३ एवं वसन् गृहे कालं विरक्तो न्यासमा
स्थितः वनं जगामानुययुस्तत्पत्न्यः पतिदेवताः ५४ तत्र तप्त्वा तपस्तीक्ष्णमात्मकर्षण
मात्मवान् सहैवाग्निभिरात्मानं युयोज परमात्मनि ५५ ताः स्वपत्युर्महाराज निरीक्ष्या
ध्यात्मिकीं गतिं अन्वीयुस्तत्प्रभावेन अग्निं शांतमिवार्चिषः ५६ ॥इति श्रीभागवते नव
मस्कंधे षष्ठोध्यायः ६॥

नानापुत्रपौत्रादिरूपेणोत्पन्नेषु भयकृत्यानि ऐहिकपारत्रिकाणि कर्माणि तद्विषयाणां मनोरथानां
अंतं भावः पुरुषार्थबुद्धिमान् ५३ न्यासं प्रसंगत्यागमेव वानप्रस्थधर्मं इत्यर्थः ५४ आध्या
त्मिकीं गतिं ब्रह्मणि लयं ५५ ॥इति श्रीनवमस्कंधे षष्ठोध्यायः ६ ॥

श्री
भा. न.
९९

मांधातुरन्वयः प्रोक्तः सप्तमेयत्रगीयते पुरुकुत्सस्यचाख्यानंहरिश्चंद्रस्यचोत्तमं १ पुत्रप्रवरः पुत्र
श्रेष्ठः सपितामहेनयुवनाश्वेनप्रवृतः अतएवतस्यमांधातृप्रवरत्वोक्तेः तत्सुतः अंबरीषस्यसुतः
१ इमेयुवनाश्वांबरीषहारीतामांधातृगोत्रस्य प्रवराः अवांतरविशेषप्रवर्तकाः यद्वा यौवनाश्व
विशेषणंपितामहेनमांधात्रासहस्रार्षेयवरणेप्रवृतः मांधाताप्रवरोयेषांतेइमेअंबरीषयौवना

श्री क वाच मांधातुःपुत्रप्रवरोयोंबरीषः प्रकीर्तितः पितामहेनप्रवृतोयौवनाश्वस्तु
तत्सुतः १ हारीतस्तस्यपुत्रोभून्मांधातृप्रवराइमे नर्मदाभ्रातृभिर्दत्तापुरुकुत्साययोर
गैः २ तयारसातलंनीतोभुजगेंद्रप्रयुक्तया गंधर्वानवधीत्तत्रवध्यान्वैविष्णुशक्तिधृक्
नागाल्लब्धवरःसर्पादभयंस्मरतामिदं त्रसदस्युःपौरुकुत्सोयोनरण्यस्यदेहकृत् ४
हर्यश्वस्तत्सुतस्तस्मात्प्रारुणोथत्रिबंधनः तस्यसत्यव्रतःपुत्रस्त्रिशंकुरितिविश्रुतः ५

श्रेति २ मांधातुर्द्वितीयपुत्रस्यपुरुकुत्सस्यवंशंकथयिष्यन्नादौतावत्तस्यविवाहप्रभावंचा
ह उरगैर्भ्रातृभिर्यादत्तातांनर्मदांतयावध्यान्वधार्हान् २ सचपुरुकुत्सोनागाल्लब्धवरोभुज
गेंद्रेणसंदिष्टयारसातलंनयनादिकेस्मरतांसर्पादभयमिति देहकृत्पितात्रसदस्योःसुतोनरण्य
स्यपर्वः ३ त्रय्यः प्रारुणवदः स्वदेहेनगोदोषात्यस्यसोत्रिशंकुस्तंहरिश्चंद्रपितरमापरितोषेण ।

परिणीयमानविप्रकन्याहरणात् क्रुद्धस्य गुरोः पितुः शापात् कौशिकस्य विश्वामित्रस्य ते-
जसा प्रभावेण ६ तेनैव कौशिकेन पक्षिणोः आडीबकयोः सतोः विश्वामित्रो राजसूयदक्षि-
णाछलेन हरिश्चन्द्रं सर्वस्वमपहृत्य यातयामास तच्छ्रुत्वा कुपितो वसिष्ठो विश्वामित्रं त्वमा-
डीभवेति शशाप सोपि त्वं बको भवेति वसिष्ठं शशाप तयोर्युद्धमभूदिति प्रसिद्धं हरिश्चन्द्रो
ह वैधस ऐक्ष्वाको राजापुत्र आसेत्यादिश्रुतिप्रसिद्धं ७ हरिश्चन्द्रस्य चरितमाह सोनपत्य

श्चण्डालतां प्राप्य गुरोः कौशिकतेजसा सशरीरो गतः स्वर्गमद्यापि दिवि दृश्यते ६ पा-
तितोवाक्शिरा देवैस्तेनैव स्तम्भितो बलात् त्रैशङ्कवो हरिश्चन्द्रो विश्वामित्रवसिष्ठयोः य-
न्निमित्तमभूद्युद्धं पक्षिणोर्बहुवार्षिकम् ७ सोनपत्यो विषण्णात्मा नारदस्योपदेशतः व-
रुणं शरणं यातः पुत्रो मे जायतां प्रभो ८ यदि वीरो महाराज तेनैव त्वां यजे इति तथेति वरु-
णेनास्य पुत्रो जातस्तु रोहितः ९ जातः सुतो ह्यनेनाङ्ग मां यजस्वेति सोब्रवीत् यदा पशुर्निर्द-
शः स्यादथ मेध्यो भवेदिति १० ॥

त्यादि यावत्समाप्ति कथं शरणं यातस्तदाह पुत्रो मे जायतां ८ यदि वीरः पुत्रो मे जायेत तर्हि ते-
नैव पुरुषपशुना त्वां यजे यजामीति भाषया तथेत्युक्तवता वरुणेन निमित्तेनास्य रोहितो नाम पु-
त्रो जातः ९ जाते पुत्रे स वरुणो जातः सुतो मामनेन यजस्वेत्यब्रवीत् यदा पशुर्निर्दशः निर्गतद-
शदिवसः स्यादित्यत्र स राजाऽब्रवीदित्यनुषङ्गः १० ॥

श्री
भा. न.
४

गतेन दैववशात् गतेन्याः पशुर्वा सान्नाहिकः कवचबन्धार्हः संग्रामसमर्थः अथ तदा शुचिरि
त्येवं तेन तेन कालेन वञ्चयता पुत्राज्ञयाः प्रार्थितो देवो वरुणः तं तं कालमैक्षत तत्प्रतीक्ष्य ११ १२ १३ १४

निर्दशे च स आगत्य यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् दन्ताः पशोर्यज्जायेरन्नथ मेध्यो भवेदिति ११
जाता दन्ता यजस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् यदा पतन्त्यस्य दन्ता अथ मेध्यो भवेदिति १२
पशोर्निपतिता दन्ता यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् यदा पशोः पुनर्दन्ता जायन्तेऽथ पशुः शुचिः १३
१ पुनर्जाता यजस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् सान्नाहिको यदा राजन् राजन्योऽथ पशुः शुचिः
पशुः १४ इति पुत्रानुरागेण स्नेहयन्त्रितचेतसा कालं वञ्चयता तं तमुक्तो देवस्तमैक्ष
त १५ रोहितस्तदभिज्ञाय पितुः कर्म चिकीर्षितं प्राणप्रेप्सुर्धनुष्पाणिररण्यं प्रत्य
पद्यत १६ पितरं वरुणग्रस्तं श्रुत्वा जातमहोदरं रोहितो ग्राममेयाय तमिन्द्रः प्रत्यषे
धत १७ भूमेः पर्यटनं पुण्यं तीर्थक्षेत्रनिषेवणैः रोहितायादिशच्छक्रः सोऽप्यरण्ये
ऽवसत्समां १८ एवं द्वितीये तृतीये चतुर्थे पञ्चमे तथा अभ्येत्याभ्येत्य स्थविरो विप्रो

१५ चिकीर्षितं आत्मना पशुना वरुणयजने ततः श्रुत्वा पितरं वरुणग्रस्तं अतएव जातं महोदरं
ऽपसृत्य पितरं कृत्वा १६ १७ समां वर्षं १८ द्वितीये च वर्षे वृत्रहा अभ्येत्याभ्येत्य तथैव तं प्रति

१९ वरुणेन समृक्षमदर्यस्य महत्मकथायस्मसः ११ अग्गमवाः जमदग्निरभूद्ब्रह्मा अयास्ये
मुनिः सामसङ्गानाम हरिश्चन्द्रः १२ रुपरिष्टाद्विश्वामित्रसुतानां च प्रसंगेन १३ अविहतां गतिं दा
ते १४ तामेव गतिमाह सार्द्धाभ्यां मनः पृथ्व्यां धारयन् ज्ञानकलां ध्यात्वा तया ज्ञानं विनिर्दहन् तां
च हित्वा मुक्तो मुक्तबन्धनस्तस्थौ विध्वस्तबन्धनः मनो मलो हि संसारः मनस्वापमथ मनमथ हि सोप्यम

सत्वेन वसारं तत्र चरितानां रोहितः पुरीं उपव्रजन् नीगतोदकं मां गुत्रमभिमतं शुनःशेफं पशुं
पित्रे प्रदाय समवन्दत २० ततः पुरुषमेधेन हरिश्चन्द्रो महायशाः मुक्तोदरोऽयजद्देवान् वरुणादीन्
महत्कथः २१ विश्वामित्रोऽभवत्तस्मिन् होता चाध्वर्युरात्मवान् जमदग्निरभूद्ब्रह्मा वसिष्ठोऽया
स्यः सामगः २२ तस्मै तुष्टो ददाविन्द्रः शातकौम्भमयं रथं शुनःशेफस्य माहात्म्यमुपरिष्टात्प्रच
क्ष्यते सत्यं सारं धृतिं दृष्ट्वा सभार्यस्य च भूपतेः विश्वामित्रो भृशं प्रीतो ददावविहतां गतिं २४
मनः पृथिव्यां तामद्भिस्तेजसापोऽनिलेन तत् खे वायुं धारयंस्तच्च भूतादौ तं महात्मनि २५
तस्मिन् ज्ञानकलां ध्यात्वा तयाज्ञानं विनिर्दहन् हित्वा तां स्वेन भावेन निर्वाणसुखसंविदा २६
अनिर्देश्याप्रतर्क्येण तस्थौ विध्वस्तबन्धनः २७ इति श्रीभागवते नवमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ७

नातिस्फुटेः स्पष्टोः ज्ञशाब्दवा आपः पृथिव्यां मनो धारयेदेकीकुर्वन् तां पृथिवीमद्भिरेकीकुर्वंस्तप
स्तेजसा तेजोऽनिलेन तं च खे वायुं धारयंस्तच्च भूतादावहंकारे तं च भूतादिमहंकारं महात्मनि महत्तत्त्वे
२५ तस्मिन्निति यथाकारं भावयं ज्ञानकलां ज्ञानेश्वरान्तेन ध्यानात्तयाध्यानं हित्वा स्वरूपस्वभावः ।

२६ । भा॰ ९ स्कं॰ ७

श्री
भा-न
११

अष्टमे तु हि तस्योक्तो वंशो यत्राभवन्नृपः सगरः कपिलादेशात्त्रिदिवं प्राप सानुगः १ चंपस्तस्माद
हेतुना येन चंपापुरी विनिर्मिता अतश्चंपापुरस्सदेवः १ हृताभूर्यस्य २ और्वेण ऋषिणा आत्मानं देहं प्र
जावंतं सगर्भं ३ गरो विषं तेन गरेण सहैव जातः ४ ५ गुरुवाक्येन और्ववचनेन कांश्चिदहहैववि

श्रीशुक उवाच॥ हरितो रोहितसुतश्चंपस्तस्माद्विनिर्मिता चंपापुरी सुदेवोतो विजयो यस्य
चात्मजः १ भरुकस्तत्सुतस्तस्माद्वृकस्तस्यापि बाहुकः सोरिभिर्हृतभू राजा सभार्यो वनमा
विशत् २ वृद्धं तं पंचतां प्राप्तं महिष्यनुमरिष्यती और्वेण जानतात्मानं प्रजावंतं निवारि
ता ३ आज्ञायास्यै सपत्नीभिर्गरो दत्तोऽन्धसा सह सहतेनैव संजातः सगराख्यो महायशाः ४
सगरश्चक्रवर्त्यासीत्सागरो यत्सुतैः कृतः यस्तालजंघान्यवनाञ्छकान्हैहयबर्बरान्
५ नावधीद्गुरुवाक्येन चक्रे विकृतवेषिणः मुंडाञ्छ्मश्रुधरान्कांश्चिन्मुक्तकेशार्द्धमुं
डितान् ६ अनंतर्वाससः कांश्चिदबहिर्वाससोऽपरान् सोऽश्वमेधैरयजत सर्ववेदसुरात्म
कं ७ और्वोपदिष्टयोगेन हरिमात्मानमीश्वरं तस्योत्सृष्टं पशुं यज्ञे जहाराश्वं पुरंदरः ८

कृतवेषिणश्चक्रे तदेवाह मुंडानिति मुक्तकेशानर्द्धमुंडितांश्च ६ ७ और्वेणोपदिष्टो योग उपा
यस्तेन ८ तस्य द्वे भार्ये सुमतिः केशिनी च तत्र सुमत्याः पुत्राणां प्रभावं सस्तवाह सुमत्यास्तनिष

५
श्री
२८

९ एष वाजिहर इति ब्रुवन्तोऽभिययुः षष्टिसहस्राणि परिच्छेदकतया सन्ति येषां ते उन्मिमेष नेत्रोन्मी
लनं चकार १०।११ केचित्तु कपिलस्य कोपाग्निना दग्धा इति वर्णयन्ति तन्निराकरोति नेति कुत इ
त्यत आह सत्त्वधामनि शुद्धसत्त्वमूर्तौ जगत्पवित्रं शुद्धिकरं आत्मा यस्य तस्मिन् क्रोधो विभाव्यते अ
संभावनायां लट् खे नभसि भुवो रजः इव कथं संभाव्यत इति १२ किंच यस्य येनेरिता प्रवर्तिता तस्य विपश्चि

प्रागुदीच्यां दिशि हयं ददृशुः कपिलान्तिके एष वाजिहरश्चौर आस्ते मीलितलोचनः ९ ह
न्यतां हन्यतां पाप इति षष्टिसहस्रिणः उदायुधा अभिययुरुन्मिमेष तदा मुनिः १० स्वशरीरा
ग्निना तावन्महेन्द्रहृतचेतसः महद्व्यतिक्रमहता भस्मसादभवन्क्षणात् ११ न साधुवादो मु
१ निकोपभर्जिता नृपेन्द्रपुत्रा इति सत्त्वधामनि कथं तमो रोषमयं विभाव्यते जगत्पवित्रात्मनि खे
रजो भुवः १२ यस्येरिता सांख्यमयी दृढेह नौर्यया मुमुक्षुस्तरते दुरत्ययं भवार्णवं मृत्युपथं
विपश्चितः परात्मभूतस्य कथं पृथङ्मतिः १४ योऽसमञ्जस इत्युक्तः स केशिन्या नृपात्मजः
तस्य पुत्रोंऽशुमान्नाम पितामहहिते रतः १५

तः सर्वज्ञस्य कथं पृथङ्मतिः शत्रुमित्रादिभेददृष्टिः १४ तदेवं सुमत्याः पुत्रेषु मृतेषु केशिन्याः पौ
त्रेणांशुमता नीतः पितृव्योद्धरणप्रयत्नश्च कृत इति दर्शयितुमाह योऽसमञ्जस इत्युक्तः केव
लमसतैः वस्तुतस्तु समञ्जस एव स केशिन्याः सुतः सेव्यं तत्त्वमिव पतीतेवारयति तस्यैव तत्पुत्रस्यांशुम
तोऽदेशाज्जातः १५

श्री
भा. त.
२२

तस्य कथामाह चतुर्भिः असमंजस इति पुरा पूर्वजन्मनि योगी संगाद्योगाद्विचालितः १६ अत
इदानीं जातिस्मरः सन् संगपरिहाराय जनमुद्वेजयंल्लोके गर्हितं ज्ञातीनां च विप्रियं कर्माचरन् ।
क्रीडतो बालान् सरय्वां प्रास्यत् क्षिपति स्म इति द्वयोरन्वयः १७ एवंविधं वृत्तं कर्म यस्य सः १८ १९ पितृव्य
खातं अनुपथः पन्थाः तेन ययौ भस्मान्ति भस्मसमीपे २० अजानेनो वजानंनो पश्यन्कं भावयेविति तमाह ।
वपुर्द्धीविसर्गसृष्टा मनःप्रमानेच सप्रायः १ अजनः अजः ब्रह्मापि नामरूपयोर्विना मयापि न पश्यति न च ।

असमंजस आत्मानं दर्शयन्नसमंजसं जातिस्मरः पुरा संगाद्योगी योगाद्विचालितः १६ आच
रन्गर्हितं लोके ज्ञातीनां कर्म विप्रियं सरय्वां क्रीडतो बालान्प्रास्यदुद्वेजयञ्जनम् १७ एवंवृ
त्तः परित्यक्तः पुत्रस्नेहमपोह्य वै योगैश्वर्येण बालांस्तान्दर्शयित्वा ततो ययौ १८ अयोध्या २४
वासिनः सर्वे बालकान्पुनरागतान् दृष्ट्वा विसिस्मिरे राजन्राजा चाप्यन्वतप्यत १९ अंशुमांश्चो
दितो राज्ञा तुरगान्वेषणे ययौ पितृव्यखातानुपथं भस्मान्ति ददृशे हयं २० तत्रासीनं मु
निं वीक्ष्य कपिलाख्यमधोक्षजं अस्तौत्समाहितमनाः प्रांजलिः प्रणतो महान् २१ न पश्य
ति त्वां परमात्मनोऽजनो न बुध्यतेऽद्यापि समाधियुक्तिभिः कुतोऽपरे तस्य मनःशरीरधीविसर्गसृ

बुध्यते कथं भूत आत्मनः सकाशात्परं परमेश्वरं कैर्हेतुभिः समाधियुक्तिभिः समाधिना ध्यानपरोक्षेत्व
प्रपत्तियुक्तिभिः परोक्षमपि न सम्यगवबुध्यते अपरोक्षः अपरे अर्वाचीना तस्य तत्सर्गप्रपञ्चे अङ्गी
नन्वे हेतवः तस्य च सृष्टाः मनश्च शरीरं च धीश्च तासां विसर्गेण कार्यान्तरानामिथैर्विविधाः देवतिर्यं ।

[illegible] २२

स्वपरोक्तं हि किं पश्यन्तीति तदाह । ये देहभाजस्ते स्वस्मिन्नस्मत्किंचित्तमपि जानन्ति विदुः किं गुणानेव
विपश्यन्ति अथवा तद्गुणानपि अपितु तम एव पश्यन्ति यतस्त्रिगुणा बुद्धिरेव प्रधानं येषां अतो
बहिः प्रकाशो ज्ञानं येषां बुद्धिपरं तेन तथा चाग्रे स्वस्मिन्नपि विषयानेव पश्यन्ति स्वप्नेऽपि तत्तमेवके वा ।
लेन तन्निर्गुणं त्वां सर्वत्र हेतुः यतः यन्मायया मोहितचेतसो येषां ते ॥ २३ ॥ तथापि त्वं वि
चारेण ज्ञास्यसीति चेत् तत्राह तं त्वामहं विमूढः कथं परिभावयामि विचारयामि कथंभूतं त्वा
न चन्नेत्यष्ट ज्ञानमसंशितं स्वतन्त्र एव प्रध्वस्ता मायागुणनिमित्तो भेदमोहो येषां तैर्विभाव्यं विविच्य
ध्येयभावः ज्ञानघनं ज्ञानघनत्वं ज्ञानविषयत्वे विचार विषयत्वेपि मायागुणैर्भिन्नो हेतुर्विचा

ये देहभाजस्त्रिगुणप्रधाना गुणान् विपश्यन्त्युत वा तमश्च यन्मायया मोहितचेतसस्त्वां विदुः
स्वसंस्थं न बहिः प्रकाशाः ॥ २३ ॥ तं त्वामहं ज्ञानघनं स्वभावप्रध्वस्तमायागुणभेदमोहैः सु
नन्दनाद्यैर्मुनिभिर्विभाव्यं कथं विमूढः परिभावयामि ॥ २४ ॥ प्रशान्तमायागुणकर्मलिङ्गमना
मरूपं सदसद्विमुक्तं ज्ञानोपदेशाय गृहीतदेहं नमामहे त्वां पुरुषं पुराणम् ॥ २५ ॥

रे समर्थ इति तस्मात् हे प्रशान्त त्वां पुराणं पुरुषं केवलं नमामेत्यन्वयः । पुराणपुरुषत्वे हेतुः मायागुणाः
कर्माणि च विश्वसृष्ट्यादीनि लिङ्गानि चिह्नानि यस्मिन्नेते प्रशान्ते हेतुः सदसत्कार्यका
रणं स्थूलप्रपञ्चाभ्यां विमुक्तं अतः अनामरूपं तत्तु तन्नामरूपं न । किं तज्ज्ञानोपदे
शाय गृहीतः प्रकटितो देहः स्वच्छसत्त्वमूर्तिर्येनेति यद्वा हे प्रशान्त मायेति हेयगुणोत्तिचकर्मलोक्य
कर्मभिः सृष्ट्यादिकार्यैर्लिङ्गानि यस्येति योज्यं यद्वा प्रशान्ता मायागुणाः कार्यो यस्मिन्नित्येक ।

श्री
भा॰ न॰
२२

स्वभावे यस्यावृते तन्मायेति द्वाभ्यां कामादिभिर्विभ्रान्ता निश्चेतो सिद्धे योऽन्तःसे सर्वे गृहादिषु सक्तेति
२६ लोकस्याकं तत्वतस्त्वपश्यैव तद्गृहितानां त्वद्दर्शनात् दृष्टकृतो पिमोहस्य यः पाशो विच्छिन्नः कण्ठः कामः का
मादीनामाश्रयः आश्रयस्त्वं तस्मादेन कृतार्थो सीत्यर्थः २२ २८ अश्वमेधं लब्धा पितामहः कार्यं त्वप्रत्या
हृ इमेवेति २९ ३० तं परिक्रम्येति स्पष्टकोक्तिः ३१॥ इति भावार्थदीपिकायां नवमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः॥

तन्मायया वृतो लोके वर्तन्तु यद्गृहादिषु सक्तेति कामलोभेर्ष्यामोहविभ्रान्तचेतसः २५
अद्य नः सर्वभूतात्मन्कामकर्मेन्द्रियाशयः मोहपाशो दृढश्छिन्नो भगवंस्तव दर्शनात्
२६ श्रीशुक उवाच इत्थं गीतानुभावस्तं भगवान्कपिलो मुनिः अंशुमन्तमुवाचेदमनु
गृह्य धिया नृप २९ श्रीभगवानुवाच॥ अश्वोऽयं नीयतां वत्स पितामह पशुस्तव इमे च पि
तरो दग्धा गङ्गाम्भोऽर्हन्ति नेतरत् २९ तं परिक्रम्य शिरसा प्रसाद्य हयमानयत् ३० सगरस्तेन पशुना
क्रतुशेषं समापयत् २३० तद्वा द्वदौ परिष्टमाशीर्गतो येन गतिमन्वगमाम् ३१॥ इति श्रीभाग मे
वते नवमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ८ श्रीशुक उवाच॥ अंशुमांश्च तपस्तेपे गङ्गानयनकाम्यया
कालं महान्तं नाशक्नोत्ततः कालेन संस्थितः १ दिलीपस्तत्सुतस्तद्वदशक्तः कालमेयिवा
न् भगीरथस्तस्य सुतस्तेपे स सुमहत्तपः २

नवमे तु समस्तो वंशः स्वर्ग्यहां नाम विवर्ण्यते गंगां भुवि नयन् माति नैनोऽयं पुत्रो भगीरथः १ तद्वंशजाः
पौत्रायास्यं दृष्टा तत्पस्येव तथा अंशुमांश्च तपस्तेपे तृष्णा यस्य दृष्टा महांतं कालं तपस्यैव तिष्ठकार
त्यार्थः न शक्नोत् गङ्गानयनं कर्तुं ततः कालेन संस्थितो मृतः कालमेयिवान्मृतः २ २२

तं प्रन्यान्माने दृष्ट्वा यामास नैव दासीति निंमायोतः मन्त्रमभिप्राय पूर्वं जो हरणं फणं मकथयाम
म २ निंमन्त्राह को विगतनात्य नैन्या मेवे गंधारयिनाधारयिष्यति ४ किंच श्राम्रजंतिदानयिष्ये
तितन्त्रोपयोविचिंत्यतो ५ हरंति हरिष्यंति मचेभिनतीत्यचमित ६ श्रात्माकथ्यमतः पश्चित्रि

दृष्ट्वायामासतं देवीप्रसन्नावद्दासिमिते स्तुतः समभिप्राय प्राणेसावननोनपः २ कोपिया
रयितावेगंपतेत्यामेमहीतले मन्यथामनलेमिनानवयासेरसानले ४ किंचाहनभ
वेयासेनतमथाम्रजंत्यचं मजाभितदृष्यं क्रत्रगजेत्तत्रविचिंत्यताम ५ ॥राजोवाच॥ साप
वोन्याश्रिताः पांताब्रह्मविष्णुलोकपावनाः हरंत्यचेतेः गगंगातेष्वा लेखच मिहरिः ६
धारयिष्यतिते वेगंहहुस्तातमप्राहीरिणं पश्चित्रोनमिदं प्रोनेविष्णुपादीवतेनत्व ७ न
चक्रुताम्रनपोदेवेतपसातोषयच्छिवं कालीनात्यीयसारांजेत्तसेशाम्राम्रतथ्यंत ८
तथ्येतिराजाभिहितेन सर्वलोकहितः शिवः दधारावहितोगंगांपादपूतजलांहरेः ४

दे विष्णमोतंग्रथितेतं उन्नंतेतत्व प्राशीवपरवन्मोजे चतिर्यक्रंतत्वपरस्वम्रसोमगंधारन्वहे
गंधारयिष्यतीत्यर्थः ७ इतिपवंगंगामजानजक्रुतेयिपाठेम्रावयितेनत्यर्थः ८ राजाभिहिते
मत्येत्यर्थी कृत्यहरेः पादेन पूतंजलंयस्यास्ताम् ९ ॥

भा०
न
४४

१ ॥ अस्मिन्नङ्गनमाहात्म्यमाहवन्ति सर्भिः अपरस्याः जलस्पर्शमात्रेण तच्च केवलं देहभस्माभिर
वनस्नात वसालिस्वकृतेन तटं देहहतानापि २ तां अदृष्टपापे सेवंते ऽतिघोषः तन्मे पंचर

भगीरथः सगरजर्षिर्निर्न्यो भुवनपावनी पत्रपितृणां देहा भस्मीभूताः स्पृष्टे १
रथेन वायुवेगेन प्रयातं मम पावनी देवाप्नुवतीनिर्नृत्यानीं सिचल्लाप्सनात् १
यत्र जलस्पर्शमात्रेण न वसन् देहहतानापि सगरात्मजाः दिवं जग्मुः केवलं देहभस्माभिः
२ भस्मीभूता गङ्गायां गतेन स्पर्शितानाः सगरात्मजाः किं पुनः श्रद्धया देवाये सेवंते धृतव्रताः
२ नहि तन्न समाप्नुवं सर्वपुण्याय यदिहोदितं अनेन चरणं भोजप्रमत्ताय मर्वच्छिदः
सन्निवेशप्रमतो यास्मि श्रद्धया सुतयोमलाः त्रैलोक्यं पुण्यजं हि तासये यो पातालदा
मनः ४ अन्तोभगीरथानजते नस्पृताभोपरोभवन् सिषुहीपस्तत्रस्मात्पृता
पुत्रनोभवन् ५ अन्यपर्णेन लभाको योष्मवियामयादलानन ततोहदस्येवास्य
सर्वकामस्तुतन्मतः २

ति भस्मीभूतेनांगेनयाः संगस्तेन ३ ४ अनेनतस्य विपोषणं सन्निवेशप्येति त्रैलोक्यं देहसं ४४
यं ४ ५ नलस्पसत्ताप्रयाताम मेसत्वतः करतपर्णस्पसते २ ॥

१८ तत्पुत्रः सौदासः १९ यं मित्रसहं कल्माषपादं वाहुस्तत्र कारणमाह वसिष्ठशापादिति न रहः
न रहस्यं २० मृगयां चरन् कंचिद्रक्षः कंचिद्राक्षसं जघान तस्य भ्रातरं मुमोच २१ स भ्राता अघम
निष्कृतः पाचकः सूदरूपधरः सन् गुरोर्गृहे वर्तमानः २२ अभक्ष्यमंजसा विलोक्यैव नरमांसस्य व्या
हारेण २३ वसिष्ठ एव तेन शापं द्वादशवार्षिकं चक्रे २४ रुशतीः दीप्ताः अपः स्वपादयोर्जहौ नान्य

ततः सुदासस्तत्पुत्रो दमयन्तीपतिर्नृप आहुर्मित्रसहं यं वै कल्माषांघ्रिमुत क्वचित् १८ वसिष्ठ
शापाद्रक्षोभूदनपत्यः स्वकर्मणा १९ ॥राजोवाच॥ किंनिमित्तो गुरोः शापः सौदासस्य महात्मनः
एतद्वेदितुमिच्छामः कथ्यतां न रहो यदि २० ॥श्रीशुक उवाच॥ सौदासो मृगयां किंचिच्चरन् रक्षो ज
घान ह मुमोच भ्रातरं सोथ गतः प्रतिचिकीर्षया २१ स चिन्तयन्नघं राज्ञः सूदरूपधरो गृहे गु
रवे भोक्तुकामाय पक्त्वा निन्ये नरामिषं २२ परिवेक्ष्यमाणं भगवान्विलोक्याभक्ष्यमंजसा राजा २५
नमशपत्क्रुद्धो रक्षो ह्येवं भविष्यसि २३ रक्षःकृतं तद्विदित्वा चक्रे द्वादशवार्षिकं सोप्यपोंजलिमा
दाय गुरुं शप्तुं समुद्यतः २४ वारितो मदयन्त्यापो रुशतीः पादयोर्जहौ दिशः खमवनीं सर्वं पश्य द्वि
न्जीवमयं नृपः राक्षसं भावमापन्नः पादे कल्माषतां गतः व्यवायकाले ददृशे वनौकोदम्पती

त्र तत्र हेतुः दिश इति एवमनेन मित्रसहत्वमपि दर्शितं मित्रस्य कलत्रस्य वाचः सहनात् २५ तदेवं
रक्षस्त्वे कल्माषांघ्रित्वे च कारणमुक्त्वा स्वकर्मणानपत्यत्वं यदुक्तं तत्प्रपंचयति व्यवायकाले र
त्यादिना कर्मणा अप्रजत्वं तेन वनमोकः निवासो ययोः तौ वनौकसौ तौ च तौ दंपती च पृथक

॥ २५ [illegible]

भा० अकृतार्थं वदीनवत् २७ अकृतार्थमसमाप्तरतिं २८ सर्वभूतानामात्मेति भावनया आराधयितु
न० तुमिच्छुः यद्वा सर्वभूतात्मभावेन भूतेषु स्थितमपि गुणैरन्तर्हितं ब्रह्मेति संबंधः पाठान्तरे अ
२५ न्तर्हितः सोऽयमित्युत्तरेणान्वयः २९ ३ भ्रूणस्य श्रोत्रियस्य गर्भस्थस्य सतः इति वा बभ्रोः सन्मतो मतो भ

तथा तौ जगृहे विप्रेन्त्या माह्यकृतार्थवत् न भवान् राक्षसः साक्षादिक्ष्वाकूणां महारथः २७
मदयन्त्याः पतिर्वीर नाधर्मं कर्तुमर्हसि देहि मेऽपत्यकामाया अकृतार्थं पतिं द्विज देहोऽयं मानु
षो राजन् पुरुषस्याखिलार्थदः २८ तस्मादस्य वधो वीर सर्वार्थवध उच्यते एष हि ब्राह्मणो वि
द्वांस्तपः शीलगुणान्वितः २९ आरिराधयिषुर्ब्रह्म महापुरुषसंज्ञितं सर्वभूतात्मभावेन
भूतेष्वन्तर्हितं गुणैः ३ सोऽयं ब्रह्मर्षिवर्यस्ते राजर्षिप्रवराद्विभो कथमर्हति धर्मज्ञ वधं पितु
रिवात्मजः ३१ तस्य साधोरपापस्य भ्रूणस्य ब्रह्मवादिनः कथं वधं यथा बभ्रोर्मन्यते सन्मतो
भवान् ३२ यद्ययं क्रियते भक्ष्यस्तर्हि मां खाद पूर्वतः न जीविष्ये विना येन क्षणं च मृतकं यथा
३३ एवं करुणभाषिण्या विलपन्त्या अनाथवत् व्याघ्रः पशुमिवाखादत् सौदासः शापमोहि
तः ३४

वान् वधं कथं साधु मन्यते इत्यर्थः ३१ ३२ क्षणमपि येन विना न जीविष्यामि सोऽयं यदि भक्ष्यः क्रि २५
यते तर्हि मृतकं यथा मृतप्रायं मां पूर्वं भक्षय ३३ ३४ ॥ ॥

दर्शितः गुणमर्थानकर्त्तारं ३५ आधानान्मैथुनात् देव्यकृतप्रसमस्तुमेधातदर्शितः ३६ ३७ ३८
तदेवं कर्मणाश्मकः ३९ अविमहत्यारेत्वार्थं नच्छंजायत न प्रसन्न अतो वसिष्ठ एव तस्मा
दश्मकः ४ स्त्रीभिः संवेष्ट्य परशुरामात्परिरक्षितः अतो नारीकवच इत्युक्तः निःक्ष

ब्राह्मणीवीरदर्शिनं पुत्रहाद्देन भक्षिते प्रोचद्भ्यामानसवीर्यशापकृपितासती
३५ यस्मान्मे भक्षितः पापकामार्तायाः पतिस्त्वया तवापि मरणं राधानादकृतप्रसाद
र्शितः ३६ एवं मित्रसहः पाप्ताप्तिलोकपरायणः ततःस्त्रीनिःसामिद्विग्नो प्राप्यमस्यो
विगाता ३७ विप्रापोत्सादपापार्ता मैथुनाय समुद्यतः विज्ञाय ब्राह्मणीशापं यमहिषी
न्यवारितः ३८ ततः ऊर्ध्वरेतसत्यात्मस्त्री सा वे कर्मणाप्रजः वसिष्ठस्तदनुज्ञातो मदयं
त्यां प्रजामधात् ३९ सा वै सप्त समा गर्भमविभ्रन्न व्यजायत जघ्नेश्मनोदरं तस्याः सो
श्मकस्तेन कथ्यते ४० अश्मकान्मूलको जज्ञे यः स्त्रीभिः परिरक्षितः नारीकवच इत्यु
क्तो निःक्षत्रे मूलकोऽभवत् ४१ ततो दशरथस्तस्मात्पुत्र एडविडस्ततः राजा विश्वस
होयस्य खट्वाङ्गश्चक्रवर्त्यभूत् ४२ यो देवैरर्थितो दैत्यानवधीद्युधि दुर्जयः मुहूर्त्तमा
युर्ज्ञात्वैत्य स्वपुरं संदधे मनः ४३

नैसतित्त्रवं प्राण्यमूलममवदतो मूल इति चोक्तः ४४ प्रसन्नैर्देवैर्वरं वृणीष्वेत्युक्ते खट्वाङ्गो नो
के प्रत्यंमतावन्ममायुकण्णतामिति देवैश्चोक्ते मुहूर्त्तमात्रमिति तज्ज्ञात्वा देवैर्दत्तेन विमानेन

भा॰ न॰ २६

यत्तदेव स्वस्याघृतानुस्मरणपूर्वकं तत्त्यागेन निश्चयेन दर्शयति न मे इति षड्भिः कुलदेवा
द्ब्रह्मकुलात्मकात् आत्मनः प्राणा दयिता नातिवल्लभा नातिप्रियाः ४४ मह्यं मम ४५ भूतभावनो
हरिः तस्मिन्नेव भावना यस्य सोहं तं कामं न वृणे ४६ तत्र हेतुः ये इति विक्षिप्तानीन्द्रियाणि धियो
ऽपि येषां ते देवा अपि ४७ अथेशमायारचितेषु प्रकृत्या स्वभावेनात्मनि रूढं गुणेषु संगं विश्वकर्तुर्भावे

न मे ब्रह्मकुलात्प्राणाः कुलदैवान्न चात्मजः न श्रियो न मही राज्यं न दाराश्चातिवल्लभाः ४४
न बाल्येपि मतिर्मह्यमधर्मे रमते क्वचित् नापश्यमुत्तमश्लोकादन्यत्किंचन वस्त्वहं ४५
देवैः कामवरो दत्तो मह्यं त्रिभुवनेश्वरैः न वृणे तमहं कामं भूतभावनभावनः ४६ ये विक्षि
प्तेंद्रियधियो देवास्ते स्वहृदि स्थितं न विंदंति प्रियं शश्वदात्मानं किमुतापरे ४७ अथेशमा
यारचितेषु संगं गुणेषु गंधर्वपुरोपमेषु रूढं प्रकृत्यात्मनि विश्वकर्तुर्भावेन हित्वा तमहं प्र
पद्ये ४८ इति व्यवसितो बुद्ध्या नारायणगृहीतया हित्वान्यभावमज्ञानं ततः स्वं भावमाश्रि
तः ४९ यत्तद्ब्रह्म परं सूक्ष्ममशून्यं शून्यकल्पितं भगवान्वासुदेवेति यं गृणंति हि सात्वताः
इति श्रीभागवते नवमस्कंधे नवमोध्यायः ॥ ९ ॥ शुक उवाच ॥ खट्वांगाद्दीर्घबाहुश्च रघुस्तस्मा

न हित्वा तमेवाहं प्रपद्ये ४८ अन्यभावं देहाद्यभिमानरूपमज्ञानं हित्वा ४९ स्वभावमेवाह यत्तदि
ति सूक्ष्मत्वाच्छून्यकल्पितं वाचाद्यविषयत्वात् वासुदेव इति यं गृणंति ब्रह्मण एव भक्तानुग्रहार्थमावि
ष्कृतपूर्णकेवलवासुदेवत्वात् ५० इति नवमे नवमः ॥ ९ दशमे प्राह खट्वांगाद्वंशे श्रीरामसंभवं तच्चरित्रं ।

त्र खिभिर्वाल्मीकिमुखैर्महर्षिवर्णितं तत्र यामहं अतं तेन यापि संक्षेपतः कथयामि तेऽमलं १ १ ग्रं
थकोटिभिराकीर्णमद्भुतरामविक्रमं अथाप्यहं यतो वक्ष्ये तेकश्लोके समस्यति ८ कोसलेन्द्रः
श्रीरामः नोः स्नानवनात्यागे कथं मनोयोगावर्धयेत् पितुः सत्यस्य पालनार्थं त्यक्तराज्यः सन्यसव
इति सकुमाराभ्यां पद्भ्यां तदेवाह प्रियायाः पाणिनापि स्पर्शो नास्ति तमायपयोः ताभ्यां प्रतिवव

तस्यापि भार्या वनेषु सालाद्धसमयो हरिः अंशांशेन च तद्दौरात्म्युत्रकं प्रार्थितः सुरैः २ राम
लक्ष्मणभरतशत्रुघ्ना इति संज्ञया तस्मात्चरितं तत्र ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ३ अतं तेहि।
वर्णितं मुरितयासीतापते मेऽहं ३ गर्वं त्यक्तराज्यो वचारतनवनेपसंपद्भ्यां प्रियायाः पा प्र
णिस्पर्शात् तमाभ्यां मस्तृतिनपथहृतो योहरीं द्रावनताभ्यां वैदेह्या बद्धुपेणाद्मोः प्रियविरह
हृतारोपितनस्य विन्नं मज्जस्याखिवेदहसे ताविलटवदहनः कोसलेन्द्रो वनाद्रः ४

यवरान हरीन्द्रो हनुमान्सुग्रीवो वा अनतो लक्ष्मणास्ताभ्यां सतितास्त्रपतीतापथहृता मार्गाश्र
मोपस्य मूर्खपातालमो वैदेह्यानकर्णेनासिकाछेदाहेतो स्तयाप्रलोभितेन रावणेनाः पद्मारावि
येणाकलत्रेणाविरहलेनहृतनयाप्यारोपितयो धर्मे बोविन्नं भेणेवत्रस्तोऽभ्यियेस्माननस्तहिता
पनेन वह्निः संतर्पेन ततः खलारावणाद्दयपवदको वनेनतसदहनः ५ ॥

श्री
भा
नं
१२

संदेहनो वर्णितं श्रीरामचरितमादितआरभ्य विस्तरेणाह विश्वामित्राध्वरेत्यादिनायावदुत्तराध्या
यसमाप्ति पदपदनर्दवलक्ष्मणास्त्रतमधनपदेश्चैवदूताप्रत्यर्थः पक्कूवानीकोमलेंद्रोःवनादिस्पने।
मेवान्वयः ५ लोकेवीरास्तेषां समित्तोसमाजेपेपसैर्यरककेयनारित्यपाछिमिवलीलयैवादायसज्जीकृ
तमारोपितं विकृष्यमध्येवभंज हेतरपउग्रेककठिनारिंषु तराह वाहकानोत्रिभिपानैरूपानीतं वा।

विश्वामित्राध्वरे येन मारीचाद्यानिशाचराः पपपनोलक्ष्मणस्यैवहतानैर्ऋतपुंगवाः ५ यो
लोकवीरसमितौ पवरैयाप्रसीतास्वयंवरेहेत्रिशानोपनीतं श्वादायवालराजलीलर
वैतुपयिसज्जीकृतंतपविकृष्यवभंजमध्ये ६ जित्वाततरूपाणपीलवयोनरुपोसीताभि
धांश्रियमसायभिलष्यमाना मार्गेव्रजन्नस्वपनेर्ययनयन्महठदर्पमहीमकृतयस्त्रिराज
वीजं १ ॥

वालराजस्यलीलेवलीलायस्यसः ६ अनवहूपाणिस्वयोगपानिमृणशीलादीनिपस्यतांसीतासं
तोपर्वस्नामि अभिलष्योमानोपपनोऽप्रियंजित्वापनर्भंरामहानाटश्रवणान्नाभिनस्पभरसपनेदं
पैंद्धनयदपनीतवान कर्णभजनस्यत्रिःसमकृतः राजवीजसूम्योमहीयोःकरोनस्य १ १२
॥ ॥ ॥

इदानीं सर्वं यथातिश्लोकं विवृण्वन्नाह यातीति कदाचित्कैकेय्याः स्नेहेन राज्ञा दत्तौ वरौ दास्या।
मीति प्रतिश्रुतं ततः श्रीरामस्य युवराज्याभिषेकसमयेन तया भरतस्य राज्यं रामस्य च वने वासः
प्रार्थितः तदा सत्यपाशेन परिवीतस्य पितुर्निर्देशमातो शिरसा जग्राह ततो राज्यादिकं त्यक्त्वा।
नेययौ ज्ञस्य जनस्यापि स्नेहसंबन्धाग्रहेणातः ममकसंयोगोऽयोगी श्रमस्त्वाणानि वैति १ एवं स्कोगवर्ण
स्य स्वसः स्वरूपं तावायाः ग्रस्यह्ववृद्धैः सीता निरूढेतोः कामान्तरायानिवार्यपद्माकृ तविकारमत

यः सत्यपाशपरिवीतपितुर्निर्देशे स्थितं राज्यं चापि शिरसा जग्राह सभार्यः राज्यं श्रियं प्रणापितः
सह होति वासं त्यक्त्वा ययौ वनमस्तु निवमकसंगः १ एतः सम येकतत्स्य पम्ग्रहवृद्धेस्तस्या
स्वरत्रिशिरह्खणमालेवपून तद्ग्रेवतद्देशसहस्रमपाराणीयं कोटरुणानि स्वमानवास
कं ९ सीताकण्याश्रवणाद्दीपितहृच्छ्येन सहं विलोकानपतेदशकं परेण तद्ग्रेऽहते
णवपुष्पाश्रमतोपकृष्टोमारीच मायाविशिविनयपाकमग्रः १

यतः तस्याः स्वरत्रिशिरोहृषणमगल्मोवेयवोयेषुतां ग्रसदेशसहस्रं जयानग्रपाराणीयमलेखेग्र
सहं कोटरुं पाणीयस्यसः ९ सीतायाः कथायाश्रवणेन दीपितो हृच्छ्योयस्य तेन सीतां हरिष्य
तास्वस्याङ्गीतेन स्वस्या श्रमात्द्यकर्षणार्थं स्वहं मारीचे विलोकतत्त्वान कथमतं मद्भतेनैणाव।
पुष्पस्वर्णां हरिणादेहेनोपलालितमनपवप्रलोभनेनाश्रमतस्तेनापकृष्टः स्वनकं दहं यथाग्रः

१६ ५७

श्री
भा
न
५८

ततश्चरत्तोपमेन रावणेनाश्रममपनीतायां प्रियया विप्रयुक्तो रामचन्द्रो लक्ष्मणेन सह कृपणाक्रन्दनेन च
चार । किमभिप्रायः सन्निति एतेन प्रकारेण हीनसपीनाङ्गः कोटरं कोरगतिः प्राप्ताः परपत्रं ॥ आत्मार्थे ।
नकृत्येन कर्मणा रावणेन सह युद्धेन हतं कान्ये श्रा स्त्रीयं दहनादिकं यस्तेन जटायुष पुत्रं स्वर्ग धुक
वंधं स्वर्ग्रहणाय प्रस्थापितवान् रामसमहत् । अथवालिनिहतेनैकपिभिर्दर्पिताया गतिवृद्धा अत्र भवा
भ्यामचिन्ताय च्छ्रीयप्रसममन्तोवेलायाःसमुद्रतीरमगात् ॥ तत्र विराजमपवासेन प्रतीक्षितो विधिसिंधु

रत्तोपमेन वृकवह्निपिनेसमन्तेवैदेहारूढहितयुद्धपयापिनायो आज्ञावनेकृपणावत्प्रियया वि
प्रयुक्तः हीसीनांगतिमितिपथ्यं यश्चचार ॥ दाक्ष्यान्महान्त्यहूनकान्यमहत्कवंधसख्यविपा
यकपिभिर्दर्पितानागतिने वृद्धाथवालिनिहतेनैवादौ सैन्यैर्वेलामगात्समनुज्ञोजभवाद्वि
तोद्धि: ॥ यद्दोषविस्मयविहूनकटाक्षपातसंभ्रान्तनक्रमकरोमयगीर्णघोषः सिंधुःशिर ।
स्य हूर्णपरिगृहूपीपादारविंदमयाप्यवभाषपतन ॥ तत्त्वाव जंतोपि योनविदाममन्तु
रस्य मादिपुरुषं जगन्नाममर्थयो यस्मात्ततः सरणागतभवः प्रतेप्राप्तमन्योश्च भूतपतयः सभवा

यंदानोपस्थितः तदा यस्यरोषविभ्रमेणाक्रीयलीलयाविहितोयः कटाक्षः तस्यपातेन संभ्रान्तो नक्रा
मकरास्त्रयस्मिन्भयेनगीर्णः ग्रस्तः स्तभितोघोषोयेनसः सिंधुरेतद्रूपमाणवभाष अहंपामद्यो ।
दिकं हरपीसर्तिमाव ॥ भाषणमेवाह तत्वामितिद्वाभ्यां एतावत्पर्यन्तं तेनिश्चितंवानविदाम
नजानीमस्त्वपर्थः रक्ताक्षीनजानोमीत्याह यदितिएतकार यस्त्वन्तपर्णः यस्त्वत्कोपाः सनादिभ्यः स्वरा

कामं यद्यप्यङ्गलमाक्रम्यापि प्रयाहि । श्रवमेहं पुरीषप्रायं त्रैलोक्यं रावयति अक्रन्दयति तथापि ते
न हि हेवीरयपयपितवनलेप्रतिवेधकेन भवतीति तथापीह सेतुं वधी हि न हि किमर्थं तेय
पासो विस्तारय तदेवाह यसेनमपेत्य क्रूः कर्मकर्मा चेतनयष्टोगा संप्रतिभपासा ॥ ७ ॥ तदा
मभिनयग्रयत्नान्तदाह वहति विविधैर्द्रोणकूटैः शृङ्गैः सेतुं बद्धा अग्रे सीतान्वेषणोद्यत
मनैवदस्यालङ्कामेविप्राने कथंभूतैः शृङ्गैः कपीन्द्राणां करैः कम्पितानि भूरुहाणाम्

कामं प्रयाहि जहि विश्रवसो वमेहं त्रैलोक्यरावणमकामहविर्वीरपत्नीं । बध्नीहि सेतुमि
ह नयगन्धमो वितनैर्यान्ति दिविजपितोयमपेत्य मध्याः ॥ ७ ॥ बद्धोदधौ रघुपतिर्विवि
धाद्रिकूटैः सेतुं कपीन्द्रकरकम्पितभूरुहाग्रैः । सुग्रीवनीलहनुमत्प्रमुखैरनीकैर्ल
ङ्काविभीषणगृहप्रविशद्रथोऽस्याः ॥ ८ ॥ सा वानरेन्द्रबलरुद्धविहारकोष्ठश्रीहारगोपुर-
सटोवलभीविटङ्का । निर्भज्यमानविषमाश्यतेदृशजंभम्पगाटकागज्जतल्लइदिनी
वहूणा ॥ ९ ॥

निष्क्रान्तो रीतिनिपेपुतैः विभीषणस्य गृहाणवुद्धाकैः सहाविधान सुग्रीवादयः प्रमत्तोपेषांते र
नीकैः ॥ ८ ॥ ततस्सा लङ्का तूर्णं प्रचलितावभवत् कथंभूता वानरेन्द्राणां बलैः रुद्धा विहा
रयोगः संनिर्भज्यमाना विषमा दयो यस्या सा तत्र विहाराः क्रीडास्थानं कोष्ठं धान्यागारा दि
श्रीः कोशागाराणि हाराः गोपुरं पुरद्वारं सटः सभा वलभी प्रासादाट्टाद्दि शोभा ... का दिनी विट
ङ्कः कपोतपालिका ... वेदिका ... ॥ ९ ॥

भा
ने
२५

इतस्ततः रावणः पुत्रमिन्द्रजितं प्रहस्तादींश्चाहितो रणायैक २४ अस्य मूलादिभिर्दुर्गसान्तां यान्तथा
तानां घूर्णनं सेनां सुग्रीवादिभिरन्वितः श्रीरामोऽभ्यगात् मरुत्सुतो हनुमान् ऋक्षो जाम्बवान् २५
तेऽरक्षुपतेरनीकपाः अङ्गदाद्याः सर्वे रावणस्य सभादिभिर्युद्धत्त्वं सैन्यन द्वन्द्वयुद्धं यथा भवति तत्त्याः भि
पत्यसेनाम धूम्राक्षादिभिर्जघ्नुः कान्सीतायाश्चाभिमर्षोन हनुमानालयस्य सरावणः द्विष्टो येषां तान् २६

इतस्ततिसुरवलोकनिकुम्भकुम्भप्रमाथरमुखमरान्तनरान्तकादीन् पुत्रे प्रहस्तमति।
कायविकम्पनादीन्सर्वान्रणाय समाहितो दधकुम्भकर्णौ २४ तां यातान्तथानपूतनामसिमूल
चापपाणिपिण्डिपाणिक्षिप्रतोमरखड्गदुर्गौ सुग्रीवलक्ष्मणहनुमन्तं पनसनीलाङ्गदसेप
नसादिभिरन्वितोऽगात् २५ तेनीकपास्सुपतेरभिपत्य सर्वैर्द्वन्द्वयुद्धमभिपतिरत्याश्च
योधैर्जघ्नुर्दुर्मेघगिरिशिरादेशभिरङ्गदाद्याः सीताभिमर्षोहनुमानलरावणोऽयात् २६ इतस्ततः
स्वबलं लङ्घितमवेत्य हृष्टः आरूढपानकमथाभिसमारराम स्वः स्यन्दने घमतिमातलि।
नोपनीते विभ्राजमानमहनत्त्रिशिखैः शरप्रैः २७

स्वबलस्यनष्टिं तापामवेत्य हृष्टः क्रुद्धः सन्यानकं पुष्पकं विमानेरथं वा आरुह्य श्रीराममभि
समार अथ तेस्वः स्यन्दने स्वर्गस्थे इन्द्रसारथेमातलिना इन्द्रसारथिनोपनीते घमतिष्ठोऽसिपुङ्खे
विभ्राजमानमहनद्दहन २८ २६

हेपुत्रमात्स्वपुत्रीषणात्मसेश्चपुत्रीषप्राय यद्यस्मात्पहृता प्रावृत्त प्रायश्चात्ममनोरहं प्रविश्यकिमा।
विहरति नद्वत तस्मात्तत्रापिनस्यकर्मणः कर्तृत्वः यकालस्त्वः लेश्यावीर्योः हेफलयच्छामि
स्वयंमकर्तुः पुंसः कालोयथायकृतीनिवा २२ रितिः सीतापुत्राः सकृतोविमानातुच्छकाच्या।

ताम्सतमाहपुत्रमात्स्वपुत्रीषयत्रः कोतामममत्सममताः पद्मताप्रवंती त्वमत्रापम्यफलम्प
तत्रापिनस्यपच्छामिकालस्वकर्तुरलेश्यावीर्यः २२ एवेहितपन्थत्तिबिसंधितमम्ममकीर्तिनेवा
ताम्सवन्त्वमिवत्तहृदयंविभेद सोमस्वमत्स्यप्रभविन्त्यपतद्धिमालाहाहेतितत्वातितत्तनेशु
कृतीवरिता: २३ ततोनिष्क्रमलेकायायानप्रान्त्वः सहस्तपाः मंदोदर्याससंतप्तिन्तुहृदे
त्वायपादवत् २४ सान्त्वान्यत्वारिश्वल्लत्साणेषुभिरर्दितात्व हहहः सास्वादीनाद्य।
त्वमात्मानमात्मना २५ हाहताः स्वपंनात्वलोकरावणारावण कंथायाकृत्वालेका
तहिहीनापरार्हिता २६ नचैवेदंमहाभागमवात्कामवशंगतः तेजोःतभावशीनायाः ये
नतीतोदयाश्रिमाम २७ कृतैषाविपवालेकावयेचकृत्वनेदत देहः कृतोःत्रंतरधाणामा
त्मानरकहेतवे २८ श्री क वाच सान्ताविभीषणप्रमुखौ कोसलेन्द्रानमोहितः पि
तृमेधविधानेनयज्ञकर्मसांपरायिकं २९

पतदिति वा २३ तारमन्दोदर्योविलापमाह ततः तितपंचभिः मंदं स्वल्पमदर्यपत्याः तथारावणापर्भ
धेयामह २४ २५ पौरेरहिता २६ २७ सर्वाणमंत्रभत्स्वं नरकहेतवेनरकभोगाय २८ सांपराधि

भा· न· १

१· आत्मनः स्वस्य संस्पर्शनेन तथा आह्लादस्तेन विकसन्नस्वर्वपंकजेपश्यासौ ११ यानेपुष्पकं आ।
भोलत्मणस्तग्रीवाभ्यां आयुग्मस्सलातेनापिसहैवययौ १२ १३ गोमत्रयावकं गोमत्रपञ्चकं य।
वात्रभोजितेस्मानरं १४ १५ स्वशिविराम् रामंविनायोध्याम प्रविशानसस्यवासंयत्रलिमितवा

ततोदद्दर्शभगवान शोकवनिकाश्रमे तामांस्वविरहग्लानिं धिस्तिशापामलमास्थिता १
रामः प्रियतमांभार्यांदीनां वीक्ष्य तवकंपत आत्मसंस्पर्शनाह्लादविकसन्मुखपंकजा ११
आरोप्यानहस्हेयानं आत्मभ्यां हनुमयुतः विभीषणायभगवान्दत्वारक्षोगणेशता म् १२
लंकामायुश्च कल्पान्तं ययौतीर्णव्रतः पुरीम् अवकीर्यमाणः कुसुमैर्लोकपालार्पि
तैः पथि उपगीयमानचरितः शतधृत्यादिभिर्मुदा १३ गोमत्रयावकं श्रुत्वा भ्रातरं वल्कं
लांबरं महाकारुण्यकोतप्यज्जटिलं स्थंडिलेशयम् १४ भरतः प्राप्तमाकर्ण्य पौरामा
त्यपुरोहितैः पादुके शिरसिन्यस्य राममप्रत्युद्यतोग्रजम् १५ नंदिग्रामात्स्वशिविराद्गीतवात्र
निस्वनैः ब्रह्मघोषेणचमहुः पठद्भिर्ब्रह्मवादिभिः १६ स्वर्णकालपताकाभिर्हैमैश्चित्र
ध्वजैरथैः सदश्वैरुक्मसन्नाहैर्भटैः पुरटवर्म्मभिः श्रेणीभिर्वारमुख्याभिर्भृत्यैश्चैवपदा श्री।
तैः १७

न तस्मात्सकाशाद्गीतादिभिर्युक्तोरामं प्रत्यद्यतोभिमुखंययौ ब्रह्मघोषेण महताघोषेण प।
ठद्भिः १६ स्वर्णरसाक्ताः कृताः संतायासांताभिः पताकाभिः हैमैरितिचत्रारिरथविशेषण

२
६

पारमेष्ठ्यानि राज्ञाहं शिरसा कृत्वचामरादीनि प्रेमणा प्रक्लिन्नहृदयमीललोचनेनेत्रयम् १८ नेत्रा-
मैजैर्जलैः स्नापयन्नाश्रितम् १९ ये हि सत्तमाः कुलवृद्धाः तेभ्योपि नमनं च कृत्वे स्वयोध्यां प्रवेश

पारमेष्ठ्यानि पादाय पादुके न्यस्य चामराणि च पादयोर्न्यपतत्प्रेम्णा प्रक्लिन्नहृदये ततः १८
पादुके न्यस्य पुरतः प्राञ्जलिर्बाष्पलोचनः नमाम्यश्चिरं दोर्भ्यां स्नापयन्नेत्रजैर्जलैः १९
रामो लक्ष्मणसीताभ्यां विप्रेभ्यो ये हि सत्तमाः तेभ्यः स्वयं नमश्चक्रे प्रजाभ्यश्च नमस्कृतः ४०
पुनस्तु जनता सम्यक् विनतान्ति उत्तराः कौसल्यामात्यैः किरीटोन्नतमस्तका ४१
पादुके भरतो रामः सत्यामरव्यजनोत्तमे विभीषणः ससुग्रीवः श्वेतच्छत्रं महत्ततः ४२
धनुर्निषङ्गौ शत्रुघ्नः सीतातीर्थकमण्डलुं अविभ्रदङ्गदः खड्गं हैमं चर्म तेजसान्वितः ४३
पुष्पकस्थो नतः स्त्रीभिः स्तूयमानश्च वन्दिभिः विवेश भगवान्राजन्गृहे ... वादि-
तैः श्वानभिर्नन्दितः सोपि सोन्नवांश्च विवेशनगरीम् प्रविश्य राजभवनं गुरुपत्नीश्च मातर-
म् ४५ गुरून्वयस्यावरजान्पूजितः प्रत्यपूजयत् वैदेही लक्ष्मणश्चैव यथावत्समपेयतः
४६

पुरकाश्मग्राह पादुके तिस्रो हि स्त्रिभिः धनश्च निर्णौचनान् ४०- ४१ ४२ ४३ ४४ गुरुपत्नीः वैदेके-
य्याः ४५ श्मश्रूणांचानतोश्च ४६ ॥

भा॰
न॰
११

वाण्यो चैरभिषिञ्चित्वाः सूचः पोकाविजहुः पोषंस्पृहं ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ १

पुत्रान्स्वमातरस्तातस्ताप्रणेस्तत्वारमोस्थिताः स्मारोप्यांकेभिषिंवेन्यो वाण्योद्यैर्विजहुः सूचः
४७ ततानिर्मथ्याविधिवत्कुलवृद्धैः समंततः सम्पषिंचपृष्टेवेदूचेताः सिंधुनलाटिभिः ४८
एवंकृतनिपिः स्नानैः सुवासाः सुस्वलंकृताः सलंकृतैः सुवासोभिर्भानमिभोध्येयाव
भो ४९ स्वगृहीटासनेस्थानाप्रणिपत्यप्रसादितः प्रजाः स्वधर्मनिरतावर्णाश्रमगुणान्वि
ताः ५० ततोपरिपितवृद्धामोभेनिरोपितरूंचतं त्रेताद्यावर्तमानायोकालाकृतसमो
भवत् रामेराजनिधर्मज्ञे सर्वभूतसुखावहे वनानितपोगिरयोवर्षाणिद्वीपसिंधवः
सर्वेकामदुघाआसन्प्रजानांभरतर्षभ नाधिव्याधिजराग्लानिदुःखशोकभयक्लमाः म
त्युश्चानिच्छतांनासीद्रामेराजन्यधोक्षजे ५३ एकपत्नीव्रतधरोराजर्षिःचरितःशुचिः स्व
धर्मंगृहमेधीयंशिक्षयन्स्वयमाचरत् ५४ प्रेम्णानुवृत्याशीलेनप्रश्रयावनतासती १
धियाह्रियाचभावज्ञाभर्तुःसीताहरन्मनः ५५ इतिश्रीनवमस्कंधेऽष्टादशोध्यायः १८ श्रीभ
भागवतानामस्नातानामानेनरामरतनमकल्याकैः सर्वदेवमय[illegible]देवोंत्रमाचार्यवान्मखैः १

श्रीभागवतेऽष्टादशोध्यायः १८ ततस्त्वेकादशेध्यायामाधवस्तत्रनत्तैः सह यत्ताद्दिपच्चकारेशोता ११
ममतटनुवर्ण्यते १ ततूतरातामाहिपामयध्येयावत्तीःमृता १

२ ब्राह्मण एवाहमेवेति मन्यमानः इत्यर्थः श्रीरामः तत्र दाशौ मे गत्वा मा भ्रमणादिकं तावन्मात्रम॥
वशेषितं यस्मात्तद्व्यतिरिक्तं हिरण्यादि सर्वं दत्तावित्यर्थः ५ ५ अप्रत्तमप्रदत्तं किं सर्वं दत्तमित्य॥

होत्रेऽददाद्दिशं प्राचीं ब्रह्मणे दक्षिणां प्रभुः अध्वर्यवे प्रतीचीं च उदीचीं सामगाय सः २ आ
चार्याय ददौ शेषां यावती भूस्तदन्तरा मन्यमान इदं कृत्स्नं ब्राह्मणोऽर्हति निःस्पृहः ३ इत्य
यं तदलंकारवासोभ्यामवशेषितः तथा राज्यपि वैदेही सौमङ्गल्यावशेषिता ४ ते तु ब्रा
ह्मणदेवस्य वात्सल्यं वीक्ष्य संस्तुतं प्रीताः क्लिन्नधियस्तस्मै प्रत्यर्प्येदं बभाषिरे ५ ब्राह्मणा
ऊचुः अप्रत्तं नस्त्वया किं नु भगवन्भुवनेश्वर यत्नोऽन्तर्हृदयं विश्य तमो हंसि स्वरोचिषा ६ नमो
ब्रह्मण्यदेवाय रामायाकुण्ठमेधसे उत्तमश्लोकधुर्याय न्यस्तदण्डार्पिताङ्घ्रये ७ कदाचिल्लोक
जिज्ञासुर्गूढो रात्र्यामलक्षितः चरन्वाचोऽशृणोद्रामो भार्यामुद्दिश्य कस्यचित् ८ नाहं बि
भर्मि त्वां दुष्टामसतीं परवेश्मगां स्त्रीलोभी बिभृयात्सीतां रामो नाहं भजे पुनः ९ इति लो
काद्बहुमुखाद्दुराराध्यादसंविदः पत्या भीतेन सा त्यक्ता प्राप्ता प्राचेतसाश्रमं १० अन्तर्वत्न्याग
ते काले यमौ सा सुषुवे सुतौ कुशो लव इति ख्यातौ तयोश्चक्रे क्रिया मुनिः ११ अङ्गदश्चित्र
केतुश्च लक्ष्मणस्यात्मजौ स्मृतौ तक्षः पुष्कल इत्यास्तां भरतस्य महीपते १२

र्थः विप्रस्य विप्र ६ न्यस्तदण्डे रुमेति निभिः अर्पितौ चित्ते न्यस्तौ अङ्घ्री यस्य तस्मै तेभ्य अर्पितौ वाङ्घ्री येनेति
वा ७ ८ ९ असंविदः अज्ञात प्राचेतसो वाल्मीकिः तस्याश्रमस्य प्राप्ता अन्तर्वत्नी गर्भिणी क्रिया॥

८

भा. १३ १४ १५ ईश्वरोऽपि मन्त्रो रोद्धुं नाशक्नोत् १६ न चाति चित्रमेतदित्याह स्त्रीपुंसोऽप्रसंगात् प्रसा-
न. किंतु समावहतीति तथा विभक्तेर्लगार्थः पाठान्तरं ह्याम् किमु ते तिष्ठासंमिको तिः अग्निहो-
१२ त्रं जहोत १७ १८ आत्मन्योनिर्निर्जयाम १९ जलधिं बंधन ग्रसपद्नो म्बर त्सहसा वधरजतीरकवि

सवाद्रः अक्तसेन अशत्रुघ्नस्य वभूवतः गंधर्वान्कोटिशो नघ्ने भरतो विजये दिशां ११ तदी-
यं पत्तनमानीय सर्वं रातेन्द्यवेदयत १२ शत्रुघ्नश्च मधोपुत्रं लवणं नाम राक्षसं हत्वा मधुवने
चक्रे मथुरां नाम वै पुरीम् १४ सुतौ निहत्य जनतवौ सीता नाम ज्ञा विवासिता वाल्मीकाश्रम
चरणौ विवर्धयत्ति वेदाह १५ नाम्नकुशलवौ भगवाग्रामो हेमपत्रस्थिताः स्वर्णं स्वस्था
णां तां तात्रापाक्रोडोडु मीम्बरः १६ स्त्रीपुत्रं सापत्नी रक्तवंते वभयावरः अपोभ्या
णां किमत ग्रामप्राह वेतमः १७ ततः कुंडं च स्नच यंथाय वत्रजहोत्पुनः यं गोट पाह
साहस्रमग्निहोत्रमखितं जमम् १८ स्मा तो हृ टि वित्स्यापविहंटंडककंटकैः हापादपल्ल
वेदा मम आत्मन्योति रागतः १९ ते दंडपणो रघुपते स्वरपा द्यपानलीला तनोऽधिकसा
मावि अनुजकथा मनः रहोवधोऽनलधिवंधनमस्तु पुरौः किंतत्स्यपात्रु हन्ननेकपयः सहायाः २०

भिरान्श्च वर्धनि वन्धूर्णिं तमपि पयः स्तुतिर्न भवति तत्र हेतुः अधिकसामर्थ्यो विमतंपाम
प्रभावो यस्मात् तस्य किं कपयः सहायाः अतः सुग्रीवायाः अयणांयपाः लीलामात्रं तत्पैवेदमपियुक्तं १२
वैनदित्याह सराणां यामानात्स्यो कृतालीलायानतवैनतत्स्य २ ॥

एवंविधलीलाप्रयोजनेनैष्वर्यं यन्प्रणमति यस्य यशः नृपाणां शुचिहिरादीनां सदस्सु ऋषयो मा
र्कण्डेयादयो गायन्ति दिगिभेन्द्राणां पट्टवद्रामाणामहपेनत्वं यं तस्याघघ्नमित्यर्थः। नाकपालाः देवाः
वसुपालाश्च वसुधापालाः तेषां किरीटैर्जुष्टं पादाम्बुजं यस्य तं रघुपतिं पाठान्तरेण तस्याङ्घ्रिपा।
तैः जुष्टं पादाम्बुजं प्रपद्येत्यर्थः २१ स रामः संविष्टः उपवेशितः अनुगतो वा यैः ते कोसलदेशा।

यस्यामलं नृपसदस्सु यशोऽधुनापि गायन्त्यघघ्नमृषयो दिगिभेन्द्रपट्टं तं नाकपालवसु।
पालकिरीटजुष्टपादाम्बुजं रघुपतिं शरणं प्रपद्ये २१ स यैः स्पृष्टोऽभिदृष्टो वा संविष्टोऽनुगतो
पि वा कोसलास्ते ययुः स्थानं यत्र गच्छन्ति योगिनः २२ पुरुषो रामचरितं श्रवणैरुपधारय
न् आनृशंस्यपरो राजन् कर्मबन्धैर्विमुच्यते २३ ॥श्रीराजोवाच॥ कथं स भगवान् रामो।
भ्रातॄन्वा स्वयमात्मनः तस्मिन्वा ते न्ववर्तन्त प्रजाः पौराश्च ईश्वरे २४

वासिनः सर्वे पि यत्र योगिनो गच्छन्तीति तत्स्थानं ययुः २२ आनृशंस्यपरः उपशमनिष्ठः सन् विमु
च्यते २३ स रामः स्वयं कथमवर्ततेति भ्रातॄन्वा प्रति कथमवर्ततेति भ्रातॄन्वा प्रति कथम।
वर्तत कथं भ्रातरः आत्मानं प्रति भ्रातरः तस्मिन्वा ईश्वरे ते भ्रात्रादयः प्रजाः प्रजेतरं कथमन्ववर्त्त

भा· नं· ११

तथा श्रीरामस्याभ्यन्तरादिषु प्रवृत्तिप्रकारमाह अथेति अनेनैव भ्रातॄणामपि तदा तदानुमासीनतया
वृत्तिरुक्ता अथ सिंहासनस्वीकारानन्तरं २५ पुरीं वर्णयति त्रिभिः गंधोदकैः सुगंधविन्दुभिः आसि

श्रीवादरायणिरुवाच अथादिशद्दिग्विजये भ्रातॄंस्त्रिभुवनेश्वरः आ
त्मानं दर्शयन्स्वानां पुरीमैक्षत सानुगः २५ आसिक्तमार्गां गंधोदैः क
रिणां मदशीकरैः स्वामिनं प्राप्तमालोक्य मत्तां वा सुतरामिव २६ प्रा
सादगोपुरसभाचैत्यदेवगृहादिषु विन्यस्तहेमकलशैः पताकाभि
श्च मंडिताम् २७ पूगैः सवृंतैरंभाभिः पट्टिकाभिः सुवाससं आदर्शै
रंशुकैः स्रग्भिः कृतकौतुकतोरणाम् २८ तमुपेयुस्तत्र तत्र पौरा अ
र्हणपाणयः आशिषो युयुजुर्देव पाहीमां प्राक्त्वयोद्धृताम् २९

क्तमार्गा यस्यां सुतरां मत्तामिव स्वस्त्रद्धां वेति वितर्कैः पाठान्तरे वा सृजतां कामोन्मत्तां गामिवेत्यर्थः
२६ २७ २८ पौराणां तत्सम्बन्धिमाह तमुपेयुरिति वभाह हे देव त्वयोद्धृतामिमां पृथ्वीं पाहि । २२

प्रजानां तस्मिन्स्तुतिमाह ततः प्रजा इति ९ स्वयं कथमवतीर्णे नित्याकांक्षायामाह अथेति यावत्समा
प्ति स्वगृहं प्रविष्टः सन् तस्मिन्नरेश्वरातिपंचमेनान्वयः गृहं वर्णयति साद्वैस्त्रिभिः अनंतमायेस्थावि
लासन्ताहैमनोकोषाः तेन हेमसनकं [illegible] परिच्छदायमिन ११ विद्रुमसया इत्येवादेहस्योयेषु

ततः प्रजावीक्ष्य पतिं चिरागतं दृष्टिहृत्पयोत्सवृष्टहृष्टाः स्त्रियो नराः प्राकसह
र्म्यगोपुरविटंलोचनमसनमतेत्राः कुसुमैरवाकिरन् १० अथ प्रविष्टः स्व
गृहं तत्पूर्वनृपं राजभिः अनंतमायविलकोष्टागमनर्याहपरिच्छदे ११
विद्रुमोरुवरद्वारैर्वैदूर्यस्तंभपंक्तिभिः स्थूलैर्मारकतैः स्वच्छैर्भातस्फटि
कभित्तिभिः १२ चित्रस्रग्भिः पट्टिकाभिर्वासोमणिगणांशुकैः मुक्ता
फलैश्चिद्रुल्लासैः कांतकामोपपत्तिभिः १३

तेदृशैः स्वच्छैः स्थूलैः नलीयांतनांमंदुनमित्तिनलीयेनान्वयः वासमांमणिगणानां चस्रग्वके
दीमिभिः चित्रचैतन्यनहद्रुल्लासैः उल्लसैः यद्वा चिदितिनिर्भिचित् वैदूर्यस्तंभादिषुवधाम्लोभ
मस्वलैर्मरकाफलैर्मंदिरंतमित्यर्थः कांताः कमनीयाः कामोपपत्तयो भोगसाधनानि ताभिः
१३

भा॰ सद्गणानां सद्गणभूतैः ३४ नृणां मध्ये यद्वा नृभिरभिध्यानमसं घ्रिपल्लवं यस्येति ३५॥ इति श्री
न॰ भागवते नवमस्कंधे एकादशोध्यायः ११॥ द्वादशे रामपुत्रस्य कुशस्यान्वय उच्यते एवमित्याह कु
३४

धूपदीपैः सुरभिभिर्मण्डितं पुष्पमण्डलैः स्त्रीपुंभिः सुरसंकाशैर्जुष्टं भूषणभू-
षणैः ३४ तस्मिन्स भगवान्रामः स्निग्धया प्रियया चेष्टया रेमे स्वारामधीराणामृ-
षभः सीतया सह ३५ बुभुजे च यथाकालं कामान्धर्ममपीडयन् वर्षपूगान्
बहून्नृणामभिध्याताङ्घ्रिपल्लवः ३६॥ इति श्री भागवते नवमस्कंधे एका
दशोध्यायः ११ श्रीकृष्णः॥ कुशस्य चातिथिस्तस्मान्निषधस्तत्सुतो नभः
पुण्डरीकोऽथ तत्पुत्रः क्षेमधन्वाभवत्ततः १ देवानीकस्ततोऽनीहः पारियात्रो
ऽथ तत्सुतः ततो हिरण्यनाभोऽभूद्योगाचार्यस्तु जैमिनेः २

पुत्रस्य पाशाद्दस्येरितोऽन्वयः १ कुशस्य श्रीरामसुतस्यातिथिः सुतोऽभवत् १ अर्कसंभवः स्या-
केस्याशिष्यात्संभूतः २ हिरण्यनामः कर्णभूतः जैमिनेः शिष्यो योगाचार्यः ३ ॥ ३४

तदाह यतः सकाशात् कौसल्यो याज्ञवल्क्य ऋषिराध्यात्मं योगमध्यगात् महोन्नतृत्याः सिद्धयो

हिरण्याः कौसल्यः आध्यात्मं याज्ञवल्क्योध्यगाद्यतः योगं महोदयस्य हि हृदयग्रंथिभेदकं
४ पुत्रो हिरण्यनाभस्य ध्रुवसंधिस्ततो भवत् सुदर्शनो यः अग्निवर्णो स्य पौत्रस्तस्य महस्ततः
५ योसौ वासे योगसिद्धः कलापग्राममाश्रितः कलेरन्ते सूर्यवंशं नष्टं भावयिता पुनः ६
तस्मात्प्रसुश्रुतस्तस्मात्संधिस्तस्याप्यमर्षणः महस्वांस्तस्ततस्तस्माद्विश्वसहोभ्यजायत ७
ततो बृहद्बलो यस्तु पित्रा तेन समरे हतः एते हीक्ष्वाकुभूपाला अतीताः शृण्वनागतान् ८
बृहद्बलस्य भविता पुत्रो नाम्ना बृहद्रणः उरुक्रियस्ततस्तस्य वत्सवृद्धो भविष्यति ९ प्रति
व्योमस्ततो भानुर्दिवाको वाहिनीपतिः सहदेवस्ततो वीरो बृहदश्वोथ भानुमान् १०
प्रतीकाश्वो भानुमतः सुप्रतीकोथ तत्सुतः भविता मरुदेवोथ सुनक्षत्रोथ पुष्करः ११ त
स्यान्तरिक्षस्तत्पुत्रः सुतपास्तदमित्रजित् बृहद्राजस्तु तस्यापि बर्हिस्तस्मात्कृतञ्जयः १२
रणञ्जयस्तस्य सुतः संजयो भविता ततः तस्माच्छाक्योथ शुद्धोदो लांगलस्तत्सुतः स्मृ
तः १३

यस्मिन्नन्ते हृदयग्रंथेर्भेदकं च ४ ५ महत्त्वं विख्यातिश्च योसौ चेति पुनर्भावयिता भावयिष्य
ति ६ ७ पित्राग्निमिमन्युना ८ ९ १० ११ १२ १३ ॥

ततस्मात् मित्रजित् निष्ठावंशस्यसिध्यतिस्तस्यस्प्रंतः १५ तदेवाह इक्ष्वाकूणामिति १६ ॥इतिश्री-
भागवतेनवमस्कंधेद्वादशोध्यायः १२ इक्ष्वाकोरेवपुत्रस्यनिमेर्वंशस्त्रयोदशे वर्ण्यतेजनितोयत्र
ब्रह्मज्ञानेनकाश्यपः १ निमेरौरसः पुत्रोनामहृ द्विनिर्णयन्कथामाह निमिरिन्वेकादशभिः स

ततः प्रसेनजित्तस्मात्क्षुद्रकोभवितानतः रणकोभवितातस्मात्सुरथस्तनयस्ततः सु-
मित्रोनामनिष्ठांतएतेवार्हद्वलान्वयाः १५ इक्ष्वाकूणामयंवंशः सुमित्रांतोभविष्यति य
तस्तंप्राप्यराजानंसंस्थांप्राप्स्यतिवैकलौ १६ ॥इतिश्रीभागवतेनवमस्कंधेद्वादशोध्यायः
१२ शुकउवाच॥ निमिरिक्ष्वाकुतनयोवसिष्ठमवृतर्त्विजं आरभ्यसत्रंसोप्याहशक्रेणप्रा-
ग्वृतोस्मिभोः १ तंनिर्वर्त्यागमिष्यामितावन्मांप्रतिपालय तूष्णीमासीद्गृहपतिः सोपी-
द्रस्याकरोन्मखं २ निमिश्चलमिदंविद्वान्सत्रमारभतात्मवान् ऋत्विग्भिरपरैस्तावन्ना-
गमद्यावतागुरुः ३ शिष्यव्यतिक्रमंवीक्ष्यनिर्वर्त्यागुरुरागतः अशपत्पतताद्देहोनिमेः
पंडितमानिनः ४

यमारभ्यवसिष्ठमृत्विजमवृणुतवव्रे १ तंयज्ञंसमाप्यनिर्वर्त्य प्रतिपालयप्रतीक्षस्वेति गृहप-
तिर्निमिः २ इदंजीवितंचलमस्थिरंविद्वान् ३ इंद्रस्यमखंनिर्वर्त्यागतोगुरुः शिष्यस्यव्यतिक्र-
ममन्यायंवीक्ष्यनिमेर्देहः पततित्यशपत ४ ॥ १५

४ उर्वशीदर्शनात्स्कन्नं रेतस्ताभ्यां कुम्भे निषिक्तं तस्मात्प्रपितामहो वसिष्ठो जज्ञे तदाह मित्रावरुणयोरिति तथा च श्रुतिः कुम्भे रेतः सिषिचतुः समानमिति ६ ॰ यदि प्रसन्नाः प्रभवः समर्थाश्च तर्हि जीवत्वित्यूचुः ॰ यस्य देहस्य योगं न वाञ्छन्ति अपि तु मोक्षायैव भजन्ति ९ ९ निमिर्विदेहः एवम्

निमिः प्रतिददौ शापं गुरवेऽधर्मवर्त्तिने तवापि पततां देहो लोभाद्धर्ममजानतः ४ इत्युत्ससर्ज स्वं देहं निमिरध्यात्मकोविदः मित्रावरुणयोर्जज्ञे उर्वश्यां प्रपितामहः ६ गन्धवस्तुषु तद्देहं निधाय मुनिसत्तमाः समाप्ते सत्रयागेऽथ देवानूचुः समागतान् ॰ राज्ञो जीवतु देहोऽयं प्रसन्नाः प्रभवो यदि तथेत्युक्ते निमिः प्राह मा भून्मे देहबन्धनम् ८ यस्य योगं न वाञ्छन्ति वियोगभयकातराः भजन्ति चरणाम्भोजं मुनयो हरिमेधसः ९ देहं नावरुरुत्सेऽहं दुःखशोकभयावहं सर्वत्रास्य यतो मृत्युर्मत्स्यानामुदके यथा ९ दे ऊ : विदेह उष्यतां कामं लोचनेषु शरीरिणाम् उन्मेषणनिमेषाभ्यां लक्षितोऽध्यात्मसंस्थितः ११ अराजकभयं नृणां मन्यमाना महर्षयः देहं ममन्थुः स्म निमेः कुमारः समपद्यत १२

उष्यतां वसतु कामं यथेष्टं एवं सति गुणाभिः प्रार्थितं जीवितमस्याभविष्यति न च देहसंबन्धप्रतिभावः स चात्मसंस्थितः लोचनयोः स्थितः सन् उन्मेषणनिमेषाभ्यां तत्प्रवर्तकत्वेन लक्षितो वर्ततेति शेषः ११ तदेवं सति ताह पितृनिमेर्देहाद्देशाप्रवृत्तिं दर्शयति अराजकभयमिति १२

भा॰ न॰ ११

तस्यान्वयोनिगूढानिनामान्याह जन्मनास्वभावतोजननएवजनकः यद्वा स्वदेहहायांजनना।
कलात्मनिमिर्जनकोभूदित्यर्थः मिथिलायेननिर्मितेत्यनेनव्युत्पत्त्यंतरमप्युक्तं १३ १४

जन्मनाजनकःसोभूद्वैदेहस्तुविदेहजः मिथिलोमथनाज्जातोमिथिलायेननिर्मिता १३ नि।
तस्मादुदावसुस्तस्यपुत्रोभून्नंदिवर्द्धनः ततःसुकेतुस्तस्यापिदेवरातोमहीपते १४ त
स्माद्बृहद्रथस्तस्यमहावीर्यःसुधृत्पिता सुधृतेर्धृष्टकेतुर्वैहर्यश्वोथमरुस्ततः १५ मरोः
प्रतीपकस्तस्माज्जातःकृतरथोयतः देवमीढस्तस्यसुतोविश्रुतोथमहाधृतिः १६ कृ
तिरातस्ततस्तस्मान्महारोमाचतत्सुतः स्वर्णरोमासुतस्तस्यह्रस्वरोमाव्यजायत १७ ततः
सीरध्वजोजज्ञेयज्ञार्थंकर्षतोमहीं सीतासीराग्रतोजातातस्मात्सीरध्वजःस्मृतः १८ कु
शध्वजस्तस्यपुत्रस्ततोधर्मध्वजोनृप धर्मध्वजस्यद्वौपुत्रौकृतध्वजमितध्वजौ १९ कृ
तध्वजात्केशिध्वजःखांडिकस्तुमितध्वजात् कृतध्वजसुतोराजन्नात्मविद्याविशारदः
२० खांडिक्यःकर्मतत्त्वज्ञोभीतःकेशिध्वजाद्द्रुतः भानुमांस्तस्यपुत्रोभूच्छतद्युम्नस्तुतत्सु
तः २१ शुचिस्तुतनयस्तस्मात्सनद्वाजःसुतोभवत् ऊर्द्ध्वकेतुःसनद्वाजादजोथपुरुजित्सुतः
२२ अरिष्टनेमिस्तस्यापिश्रुतायुस्तत्सुपार्श्वकः ततश्चित्ररथोयस्यक्षेमाधिर्मिथिलाधि

सुधृतःसुधृतिःतस्यपिता १५ १६ १७ १८ १९ तस्यकेशिध्वजस्यभानुमान् २० २१ ततस्मात्सुपार्श्वः

अग्निसंभवः अग्नेरंशात्संभूतः २४ यत्‌ यस्मात्सुभाषणः २५ २६ योगेश्वरा याज्ञवल्क्यादयः ते
षां प्रसादेन २७ ॥ इति श्रीनवमस्कंधे त्रयोदशोध्यायः ॥ १३ ॥ चतुर्दशे बुधादिभिः सोमवंशमाह समासितः वं २
यस्मिन्नैलाः इत्यो भूपाः कीर्त्यन्ते पुण्यकीर्तयः १ चतुर्दशोऽत्रेः पत्न्यां तारायां सोमजाद्बुधात् जा

तस्मात्समरथस्तस्य सुतः सत्यरथस्ततः आसीदुपगुरुस्तस्मादुपगुप्तोग्निसंभवः २४ व
स्वनंतोथ तत्पुत्रो युयुधो यत्सुभाषणः श्रुतस्ततो जयस्तस्माद्विजयोस्मादृतः सुतः २५
शुनकस्तत्सुतो जज्ञे वीतहव्यो धृतिस्ततः बहुलाश्वो धृतेस्तस्य कृतिरस्य महावशी २६
एते वै मैथिला राजन्नात्मविद्याविशारदाः योगेश्वरप्रसादेन द्वंद्वैर्मुक्ता गृहेष्वपि २७
इति श्रीभागवते नवमस्कंधे त्रयोदशोध्यायः १३ ॥ शुक उवाच ॥ अथातः श्रूयतां राजन्वंशः
सोमस्य पावनः यस्मिन्नैलादयो भूपाः कीर्त्यन्ते पुण्यकीर्तयः १ सहस्रशिरसः पुंसो ना
भिह्रदसरोरुहात्‌ जातस्यासीत्सुतो धातुरत्रिः पितृसमो गुणैः २ तस्य दृग्भ्योभवत्पुत्रः
सोमोमृतमयः किल विप्रौषध्युडुगणानां ब्रह्मणा कल्पितः पतिः ३

तस्यैलः षडुर्वश्यामायुर्मुख्यानजीजनत्‌ १ २ दृग्भ्यः आनंदाश्रुभ्यः अत एव अमृतमयः किलेत्या
श्चर्यं पाठान्तरे दृशः नेत्रात्‌ वक्ष्यमाणदर्पस्य कारणमाह विप्रेति ३

भा न १२ सोमस्य पुत्रो बुधस्तेनि कथ्यत्तारेणाह । पत्नीमिति सार्द्धैर्नवभिः ४ ५ तत्कृतेन त्रिमितं सुराणां
दानवानां च विग्रहे कारणमाह । शुक्र इति असुरैः सहितं रुद्रमुपसंग्रहीदित्यर्थः संधिनार्थः सुरोः
सुतं बृहस्पतिमग्रहीत् । अंगिरसः सकाशाज्ञातो विद्यो हरइति हि प्रसिद्धिः १२ निवेदितो वि

सोयं जन्मान्तरसंबंधेन विजित्य भवनत्रयं । पत्नीं बृहस्पतेर्दर्पात्तारां नामाहरद्बलात् ४ यदा
स देवगुरुणा याचितो भीत्या सोमदात् । नात्यजत तत्कृतेन तत्ते सुरदानवविग्रहः ५ शुक्रो
बृहस्पतेर्द्वेषादग्रहीत्सासुरोडुपं । हरो गुरुसुतं स्नेहात्सर्वभूतगणावृतः ६ सर्वदेवग
णोपेतो महेन्द्रो गुरुमन्वयात् । सुरासुरविनाशोभूत्समरस्तारकामयः ७ निवेदितोथा
ङ्गिरसा सोमं निर्भर्त्स्य विश्वकृत् । तारां स्वभर्त्रे प्रायच्छदन्तर्वत्नीमवैत्पतिः ८ त्यज त्यजा
शु दुष्प्रज्ञे मत्क्षेत्रादाहितं परैः । नाहं त्वां भस्मसात्कुर्यां स्त्रियं सान्तानिकोसति ९ तत्याज
व्रीडिता तारा कुमारं कनकप्रभं । स्पृहामाङ्गिरसश्चक्रे कुमारे सोम एव च १० ममायं न तवे
त्युच्चैस्तस्मिन् विवदमानयोः । पप्रच्छुरृषयो देवा नैवोचे व्रीडिता तु सा ११

तापितः विश्वकृतत्र सत्याश्रवेन शृङ्गवत् ८ बृहस्पतिराह । त्यज त्यजेति परैराहितं गर्भं
गर्भस्य क्षेत्रमसौ करिष्यतीति बिभ्यतीं प्रत्याह । नाहं किमिति सान्तानिकः सन्तानार्थी सन्नपि

१ रहणकान्ते ३ पुरूरवसउर्वशीप्रणामापुरायाः षट्सुप्राज्ञानाः इतिवक्तुंकथामाह तस्येत्यादिना
पवत्स्यामामि ४ ५ ६ ततदेवीजनोमनच्छसंनिकमपगाच्छेनत्राह मित्रावरुणयोःशापा
कुमारोमातरंमाहकुपितोलीकलज्जयाः किंनवोचमसहृतेममास्मावयंवदांभुमे १
वस्मालोरहस्याहूयसमप्राप्तोत्सुमांतयन सोमस्येत्याहपानकेः सोमस्तत्तावदग्रहीत
२ तस्याम्मयोनिरकृतत्वपरत्याभियोन्तप बुद्ध्यागंभीरयायेनपुत्रेणपोरुराद्स्मदम ४
ततःपुरूरवानतेऽलायांपरदाहृतः तस्यरूपगणोदार्यशीलद्रविणविक्रमान ५ श्रु
त्वोर्वशीन्द्रभवनेगीयमानान्सुरर्षिणा तदन्तिकमुपेयायदेवीस्मरशरार्दिता ६ मित्राव
रुणयोःशापादापन्नानरलोकतां निशाम्यपुरुषश्रेष्ठंकंदर्पमिवरूपिणं ७ धृतिंविष्टभ्य
ललनाउपतस्थेतदन्तिके सतांविलोक्यनृपतिर्हर्षेणोत्फुल्ललोचनः ८ उवाचश्लक्ष्णयावा
वाचादेवींहृष्टतनूरुहः श्री राजोवाच॥ स्वागतंतेवरारोहे आस्यतांकरवामकिं संरमस्वम
यासार्कंरतिनौशाश्वतीःसमाः ९ ॥उ उर्वश्युवाच॥ कस्यास्त्वयिनसज्जेतमनोदृष्टिश्चसुन्दर
१ यदङ्गान्तरमासाद्यच्यवतेहरिरंसया २

नरलोकतांमनच्छमावमापन्नासती १ ८ नौस्मावयोरतिरस्त्विति ९ यस्तवश्रोणांतरंवत्सः
सायरिरंसयायदंगमिच्छया हस्पुटं नच्यवतेनापयाति पयस्मादितिवा २ ॥

भी. तं. १८

पापावसाने भाषाभेगमिषेणात्जिगमिषोस्तस्याभाषावेधमाह एतावितिद्वाभ्यां उरणकोमेषोन्या
ष्ट्रौनिलेपरूपौरलघः स्नाद्यः सएवस्त्रीणांवरः स्मृतः अतोविज्ञानीयत्वेनदोषद्युतिभावः २० हो.
वोरह्येनमेभवेस्यात् अस्यत्वेवा अस्यमितिम्रतेः देवानांचामरत्वापित्वात् मैथुनात्स्यत्रवि

प्रति २

एतावुरणकौराजन्नासीत्सममानद यं रस्येभवतामाकं स्नाद्यः स्त्रीणांवरः स्मृतः २० श्रु
तंमेवीरमेहत्ययाप्येते बान्यत्रमैथुनात् विवाससंततमणोर्निधिरेमचासमनाः २१ अहोरूप
महोभावोनरलोकविमोहनं कोनसेवेनमलन्नोदेवीनांस्वयमागतो २२ तयासहहष
अभूरमयेन्याययाह्नेनः रेमेमहाविहारेषुकामंचैत्ररथादिषु २३ रममाणस्तयादेव्या
पद्मकिंजल्कगंधया तन्मांमोहमुषितोममदेहगणान्वहन् २४ अपश्यन्नूर्वशी
मिंद्रोगंधर्वान्समचोदयत् उर्वशीरहितंमह्यमास्थानंनातिशोभते २५ तउपेत्यमहा
रात्रेतमसिप्रत्युपस्थिते उर्वश्याउरणौजन्हुर्न्यस्तौराजनिजायया २६ निशम्याक्रंदितंदे
व्याःपुत्रयोर्नीयमानयोः हतास्म्यहंकुनाथेननपुंसावीरमानिना २७

वासःसंतानेतिद्वयोरर्थः प्रतिपेदेअंगीकृतवान् २१ तदेवाह अहोरूपेति २२ पद्मकिंजल्कस्यगं
धइवगंधोयस्यास्तस्यामुग्धोमेदेनमुषितःमलोभितःसन् २४ मर्त्यममः २५ महारात्रेमध्यरा
त्रे महानिशाद्वेघटिकेरात्रौमध्यमयामयोरितिस्मृतेः २६ जिगमिषोस्तस्याःपरुषोक्तिमाह

२१

यथा नारी न या संत्रस्तः श्रोते २८ २९ विफलः विशिष्टफलनिमंतः अयोतं न नरीति मक्र्वत यदा
तदैव ततरितः प्राप्ताणातेत्यर्थः नन्मेवं तत्र ततोभायापंणन्त्रिते गमेतित्तेयम् ३० ३१ तस्याः सा
क्षीरम्रयेववीत्यस्मृतं शोभनं वचनं ३२ श्रूयं जायेत्यादि तदेवार्थं तत्राह अहो इति हाभ्यां अ
निहृत्य मत्कृतो निहृतिमप्राप्य पाठांतरे मां निहृतिमगमयित्वा मंत्रानन्तकं तिवा वचांसि

यदि स्वभाटहृन्नहाहत्नापत्यावरस्वभिः यः श्रोते निशि संत्रस्तो यथा नारी दिवा प्रमान् २८
इति वाक्यताय कैविंद्धः प्रतोत्रैरिवेङ्गजः निशि निस्त्रिंशमादाय विवशो भ्यद्रवदुषा २९
ते विसृज्योरणोन [illegible] यो तं नन्स विघ्नः आदाय मेषावायांतं नन्मेतं तत्सा पतिम् ३०
पेलोपि शायने जाया मपश्यन्विमनाइव तच्छिन्नो विह्वलः शोचन्व धामोन्मत्तवन्महीं ३१
सतां वीत्य [illegible] तेत्रेसर [illegible] चन्नतत्सावीः पंच महद्भूववदनाः प्राह सजं शुक्रयाः ३२
अहो जाये तिष्ठ तिष्ठ घोरे नत्यक्तुमर्हसि मां त्वमद्याप्यनिर्वृत्य वचांसि कृणवावहै ३३ सुदे
होयं पतत्यत्र देवि दूरं नतस्त्वया खादंत्येनं वृकाः गृध्रास्त्वत्प्रसादस्य नास्पदं ३४ ३ एष
मानुष्याः प्रत्रेषासि त्वमा [illegible] कारमे क्वापि सख्यं न वै स्त्रीणां वृकाणां हृदयं यथा

कृणवावहै संभाषेः करवावहै ३३ सुदेहो नितकमनीयोयं मम देहः ३४ पुरूरवो मा मृथा इत्यादि ।
तस्याः सजं तदप्ययं तत्राह मा मृथा इति चतुर्भिः मा स्त्रियस्व पुरुषोसि अतो धैर्यं मा वहेति भावः
इमे वृकाः प्रसिद्धाः इंद्रियाणि वा नातितेनाम आस्म [illegible] येषु इंद्रियवशो मा भवेत्यर्थः ३५

श्री
भा
नं
४९

प्रियेनिर्मितेसाहसेपापा मे तं मोनयतिमेवन्मरांतइति ४८ अपराणीतिवचनादेतवतीमपाल
स्यस्ताना ४९ अनेनाग्निनाकर्मकृता तदृष्टाद्वैवर्षीग्रामसमीत्पभिप्रायेणाग्निस्थालीदइः
सततोस्थालीमेवोर्वर्शीमन्यमानः तयासहितोवनेविचरन नेयमुर्वशीकिंत्वग्निस्थालीत्य

त्रियोहकहणाः कृताद्वर्मेर्षोः प्रियसाहसाः इंत्यल्पार्थेषिविरक्ताः पतिश्वानरमप्य।
न ४६ विधायालीकविसंभमजेषुत्यनसोहदाः सर्वेनवमभीप्सुत्यः पुंश्चल्यः स्वैरवृ
त्तयः ४७ संवत्सरांतेहिभवानेकरात्रेमयेश्वरः वत्स्यत्यपत्यानिचतेभविष्यंत्यपराणि
भोः ४८ अंतर्वत्नीमुपालक्ष्यदेवींसप्रययौपुरम् पुनस्तत्रगतोब्दांतेउर्वशीवीरमातरम्
४९ उपलभ्यमुदायुक्तः समवासतयानिशाम् अथैनमुर्वशीप्राहकृपणंविरहातुर
म् ५० गंधर्वानुपधावेमांस्तुभ्यंदास्यंतिमामिति तस्यसंस्तुवतस्तुष्टाअग्निस्थालीं
ददुर्नृप उर्वशीमन्यमानस्तांसोबुध्यतचरन्वने ५१ स्थालींन्यस्यवनेगत्वागृहानाना।
ध्यायतोनिशि त्रेतायांसंप्रवृत्तायांमनसित्रय्यवर्तत ५२

बुध्यत ५१ ततस्तांस्थालींवनेस्थापयित्वागृहानागतानिशितिगंतामेवाध्यायतस्तस्य मन
नसित्रेतायांत्रयीप्रवर्ततनकर्मबोधकंवेदत्रयंप्रादुरभूत ५२ ॥ ४९

ततः स्थालीस्थानं गतः सं तत्र शम्यागर्भं जातमश्वत्थं विलक्ष्यासित्तत्र स्थाल्यग्निरस्तीति विशेषेणाल-
क्षयित्वा तेनाश्वत्थेन द्वे अरणी कृत्वाग्निं मन्थतीति शेषः शमीगर्भादग्निं मथ्नातीति श्रुतेः ४१ मथ-
नप्रकारमाह अधरारणिमुर्वशीं ध्यायन्नुत्तरां चारणिमात्मानं ध्यायन्नुभयोररण्योर्मध्ये यत्काष्ठं त-
त्प्रजननं पुत्रं ध्यायन् तथा च मन्त्रः उर्वश्यामस्यायुरसि पुरूरवा असि इति ४२ तस्य तेन कृतान्निर्मथनाद्विभाव-
सुरग्निर्जातः कथंभूतः जातवेदा उपलंभो यस्य स्मात् स च त्रय्या विद्यया विहितेनाधानसंस्कारेण ।

स्थालीस्थानं गतोऽश्वत्थं शमीगर्भं विलक्ष्य सः तेन द्वे अरणी कृत्वा उर्वशीलोककाम्यया ४२
उर्वशीं मन्त्रतो ध्यायन्नधरारणिमुत्तराम् आत्मानमुभयोर्मध्ये यत्तत्प्रजननं प्रभुः ४३ तस्य निर्म-
थनाज्जातो जातवेदा विभावसुः त्रय्या स विद्यया राज्ञा पुत्रत्वे कल्पितस्त्रिवृत् ४४ तेनायजत
यज्ञेशं भगवन्तमधोक्षजं उर्वशीलोकमन्विच्छन्सर्वदेवमयं हरिं ४५ एक एव पुरा वेदः प्रण-
वः सर्ववाङ्मयः देवो नारायणो नान्य एकोऽग्निर्वर्ण एव च ४६ ॥

ण त्रिवृदाहवनीयादिरूपः सन् राज्ञा पुरूरवसा पुत्रत्वेन कल्पितः पुण्यलोकप्रापकत्वात् ४४ त-
दाह तेनेति ननु नादिर्वै देवो यतो ब्राह्मणादीनामिन्द्राद्यनेकदेवयजनेन स्वर्गप्राप्तिहेतुः कथमेता-
नैः कथं सादिरिव वर्णितं तत्राह एक एवेति द्वाभ्यां पुरा कृतयुगे सर्ववाङ्मयः सर्वोपासना वाचो वी-
जभूतः प्रणव एक एव वेदः देवश्च नारायणः एक एवाग्निश्चैक एव लौकिकः वर्णश्चैक एव
हंसो नाम ४६

भा॰
न॰
४

वेदत्रयी तत्पुरूरवसः सकाशात् आसीत् । ईप्सितार्थप्राप्य श्रयंभावः कृतयुगे सत्त्वप्रधानाः प्राय
शः सर्वेपि ध्याननिष्ठाः रजःप्रधाने त्रेतायुगे वेदादिविभागेन कर्ममार्गः प्रकटो बभूवेति ४९
इति नवमस्कंधे चतुर्दशोध्यायः १४ ॥ ततः पंचदशे गाधिरैलपुत्रान्वयेजनि यद्गेहे द्विजसत्तो
त्तमः कार्तवीर्यमहद्रुहा सप्रहताया ल्पादिक्रमेण श्रुतायुप्रभृतिषद्संख्यावंश्यान्नाह श्रुतायु

पुरूरवस एवासीत्त्रयी त्रेतामुखे नृप अग्निना प्रजया राजा लोकं गांधर्वमेयिवान् ४९ ॥ इ
ति श्रीभागवते नवमस्कंधे सोमवंशे ऐलोपाख्याने चतुर्दशोध्यायः १४ श्रीबादरायणि
रुवाच ॥ ऐलस्य चोर्वशीगर्भात्षडासन्नात्मजा नृप आयुः श्रुतायुः सत्यायू रयोथ विजयो
जयः १ श्रुतायोर्वसुमान्पुत्रः सत्यायोश्च श्रुतंजयः रयस्य सुत एकश्च जयस्य तनयो ऽ
मितः २ भीमस्तु विजयस्याथ कांचनो होत्रकस्ततः तस्य जन्हुः सुतो गंगां गंडूषीकृत्य
योपिबत् ३ जह्नोस्तु पुरुस्तस्य बलाकश्चात्मजोजकः ततः कुशः कुशस्यापि कुशां
बुर्मूर्तयो वसुः कुशनाभश्च चत्वारो गाधिरासीत्कुशांबुजः तस्य सत्यवतीं कन्यामृ
चीकोयाचत द्विजः ५

इत्यादिना एकः एकस्मात् अमितस्तनयः जह्नोः पुरुः तस्य बालकः तस्यात्मजः ४ गाधेः पु
त्रो विश्वामित्रो ब्रह्मर्षिः । इति तथा यातेवश्यति गाधेरभून्महातेजा इत्यादिना ततश्च ता
वतश्यो ज्ञानतेन भरतवंशमवस्य ऋचीकस्य चरितं प्रसक्तानुप्रसक्तेन च परशुरामावतारच
रितमाह तस्य सत्यवतीमित्यादिना ५ ॥ ४

विसृष्टामनन्तरूपं भार्गवमृचीकं दक्षिणात्वमपो वै कृतः प्रणामः कार्णार्थिकां सर्वस्मिन्नरो चंद्रस्येव वीर्ययो
१ न चेदमपि पर्यन्तमस्मत्कन्यायाः यतः शुक्तिकाः कौशिकावयम् २ उभयोः पत्न्योर्भ्योः स्नात्तोर्मंत्रैः स्वश्रो
नुत्तात्रैरित्यर्थः ३ यावत्स्नातुमृषिर्निर्गतः तावद्भार्यायां भर्तृस्नेहादधिकान्प्रश्नः सत्यवत्या श्वश्र्वा
श्रुमत्वाः नयामातामात्यवत्या याचितामत्वा ब्राह्मं मंत्राभिमंत्रितं चरुं मात्रे प्रयच्छत प्रादात् मातुः च

रूपं विसृष्टं महानागाधिर्भार्गवमब्रवीत् एकतः प्रणामकार्णानां हयानां चंद्रवर्चसां १ सहस्रं
दीयतां शुल्कं कन्यायाः कौशिका वयं इत्युक्तस्तन्मतेनागतः सवहतां निके आनीय दत्त
नातानमान्ना पयेमे वरानना २ सऋषिः प्रार्थितः पत्न्या श्वश्र्वा चापत्यकाम्यया श्रपयि
त्वोभयैर्मंत्रैश्चरुं स्नातुं गतो मुनिः ३ तावत्सत्यवती मात्रा स्वचरुं याचिता सती श्रेष्ठं मत्वा तया
यच्छन्मात्रे मातरं स्वयं ४ तद्विज्ञाय मुनिः प्राह पत्नीं कष्टमकारषीः घोरो दण्डधरः पुत्रो भ्रा
ता ते ब्रह्मवित्तमः ५ प्रसादितः सत्यवत्या मैवं भूदिति भार्गवः अथ तर्हि भवेत्पौत्रो जमदग्नि
स्ततो भवत् ॥ ॥

हं त्वां मंत्रैर्मंत्रितं स्वयं श्रप्त्वा प्रदत्त कष्टं प्रगृह्णितं तदेवाह ते पुत्रो घोरो भविष्यति भ्रातातव
ब्रह्मवित्तमो भविष्यतीति ५ एवं माभूदिति प्रसादितो भार्गव आह अथ तर्हि पौत्रो घोरो भविष्यति ।
ततो जमदग्निः पुत्रो भवदित्यर्थः ॥ ॥

श्री भा० नं० ९

सा च सत्यवती कौशिकी नद्यभूत् १२ भार्गवऋषेर्जमदग्नेः सुताः १३ १४ १५ १६ अनीनशत् नाश
यामास तदेवाह रजस्तमोवृतमिति पाठान्तरे सुगमं कार्तवीर्यार्जुनेन कृतमपराधं वक्तुं तत्स्वरूपं हे

सा चाभूत्सुमहत्पुण्या कौशिकी लोकपावनी रेणोः सुतां रेणुकां वै जमदग्निरुवाह यां १२
तस्यां वै भार्गवऋषेः सुता वसुमदादयः यवीयान्जज्ञ एतेषां राम इत्यभिविश्रुतः १३ यमाहुर्वा
सुदेवांशं हैहयानां कुलान्तकं त्रिःसप्तकृत्वो य इमां चक्रे निःक्षत्रियां महीं १४ दुष्टं क्षत्रं भुवो भार
मब्रह्मण्यमनीनशत् रजस्तमोवृतमहन्फल्गुन्यपि कृतेंऽहसि १५ ॥राजोवाच॥ किं तदंहो
भगवतो राजन्यैरजितात्मभिः कृतं येन कुलं नष्टं क्षत्रियाणामभीक्ष्णशः १६ ॥श्रीबादराय
णिरुवाच॥ हैहयानामधिपतिरर्जुनः क्षत्रियर्षभः दत्तं नारायणांशांशमाराध्य परिकर्म दत्तात्रेयं
भिः १७ बाहून्दशशतं लेभे दुर्धर्षत्वमरातिषु अव्याहतेन्द्रियौजःश्रीतेजोवीर्ययशोबलं १८
योगेश्वरत्वमैश्वर्यं गुणा यत्राणिमादयः चचाराव्याहतगतिर्लोकेषु पवनो यथा १९ स्त्रीर
त्नैरावृतः क्रीडन्रेवांभसि मदोत्कटः वैजयन्तीं स्रजं बिभ्रद्रुरोध सरितं भुजैः २०

तमैश्वर्यादिकमाह हैहयानामिति षड्भिः परिकर्मभिः परिचर्याभिः दत्तं दत्तात्रेयमाराध्य १७ अ
व्याहतमिन्द्रियादिकं च लेभे १८ यत्र यस्मिन्नैश्वर्ये अणिमादयो गुणाः १९ रेवांभसि नर्मदाजले स

९ स्कं० टीका ५

रावणो दिग्विजये माहिष्मत्याः समीपेन नर्मदायां देवपूजां कुर्वन् तेन प्रवाहस्यावरोधात् प्रतिस्रोत
सः सत्यास्तस्याः सरितो जलैर्विप्लावितं स्वशिबिरं विलोक्य तस्य तद्वीर्यं न ममे ॥ २१ २२ ततश्च कृत
किल्बिषः क्रीडनमभिभवितुं प्रवृत्तः सन् गृहीतः माहिष्मत्यां स्वपुर्यां कपिरिव सन्निरुद्धश्च पुन

विस्रावितं स्वशिबिरं प्रतिस्रोतः सरिज्जलैः नामृष्यत्तस्य तद्वीर्यं वीरमानी दशाननः २२
गृहीतो लीलया स्त्रीणां समक्षं कृतकिल्बिषः माहिष्मत्यां सन्निरुद्धो मुक्तो येन कपिर्यथा
२३ स एकदा तु मृगयां विचरन् विपिने वने यदृच्छयाश्रमपदं जमदग्नेरुपाविशत् २४ तस्मै
स नरदेवाय मुनिरर्हणमाहरत् ससैन्यामात्यवाहाय हविष्मत्या तपोधनः २५ स वीरस्त
त्र तद्दृष्ट्वा आत्मैश्वर्यातिशायिनं तन्नाद्रियताग्निहोत्र्यां साभिलाषः स हैहयः २६ हवि
र्धानीमृषेर्दर्पान्नरान् हर्तुमचोदयत् ते च माहिष्मतीं निन्युः सवत्सां क्रन्दतीं बलात् अथ
राजनि निर्याते राम आश्रम आगतः श्रुत्वा तत्तस्य दौरात्म्यं चुक्रोधाहिरिवाहतः २८ घोरा
मादाय परशुं सतूणं चर्म कार्मुकं अन्वधावत दुर्मर्षो मृगेन्द्र इव यूथपं २९

श्रावयत्पायेन मत्ताः २२ इदानीं तत्कृतमपराधं दर्शयन्नाह स एकदेत्यादिना २४ अर्हणमातिथ्या
दि हविष्मत्या कामधेन्वा २५ तदर्हणं नाद्रियत तत्र निमित्तमाह यतो ऽग्निहोत्र्यां होमधेन्वां साभिला
षः सहैहयः हैहयैः सहवर्तमानः २६ दर्पाद्धेतोः ऋषेर्हविर्धानीमग्निहोत्रधेनुं हर्तुं नरान् अचोदयत् २७

श्री
भा
त
५२

पुलोमं पंचमेकं कृन्नातीनमेवायसम् १० ॥ प्रहर्त्तारमयोमयम् मनस्य अनिलस्य तपोरिवौजो वीर्ये च ।
शुपरेषां च चक्रे सैन्यं सदृदयतीति तत्पाच्छिन्नाभजाउरश्च केयरास्यं येषां हताः सूतावाहतानि च ये षां ते
वीरानिपेतुः १२ विद्वल्लाचर्म्माटयोमयम् १३ पंचपातेषु पतनः पुसोर्जुनः रामाय संदृश्ये एकमेव पतनर्यं

नमायतं तेभ्रगवर्ष मोजस्पायतन्हंगाणापरस्य यायुधं पेणोपचर्मो वरमकं पाममिर्युतं ततदा
भिर्हृदयेषु प्रीविशत १० अचोदयद्धस्तिरथाश्वपत्तिभिर्दशाभिवाणाक्षिपन्तत्रिपक्तिभिः
श्रेतोहिणीः समरदपातिभीषणाज्ञारामपकोभगवान्सृदयत ११ यत्तोपत्तोस्योप्रहर्त्तारम्
स्यमयो मनोनिलोजाः परचक्रसूदनः ततस्ततश्छिन्नभुजोरुकंधरा निपेतुरुर्व्यां हतसू
तवाहनाः १२ दृष्ट्वा स्वसैन्यं हयिरोच्चकदमैराणाजिरो रामकुठारसायकैः विद्वल्लकचर्मष्य
तचापविग्रहं निपातितं हैहयआपतद्रुषा १३ अथार्जुनः पंचपातेषु बाहुभिर्दधतः पुत्वा
णान्युगपत्ससंदधे रामाय रामोस्त्रभृतां समग्रणीस्तान्येकधन्वेषुभिराछिनत्सम् पुनः
स्वहस्तैरचलान्मृधेघ्रिपानुत्क्षिप्य वेगादभिधावतो युधि भुजान्कुठारेण कठोरनेमिना

सप्तः पादांतरेण कएव वधः सेसं यातं येषां तैरिषुभिः तानि धनूंषि समं समहन्तत्क्षणमेवाछिन
त् १४ भये सायनमभुजानचलानंघ्रिपाश्चोत्क्षिप्याभ्यधावतस्तस्य भुजान् चिच्छेद अहेः फ
णानिवेत्यर्थः १५ ॥

१६ ११ १९ अहंगतोपूजयतो ५ सोरीसर्वसाग्रमेव ५१ तीर्थसंसेवयाचकारायमविपमैस्व अथ
तेचैतनाविंतयस्मः ५ १ श्री व स्कंपे च पाः षोडशोध्याजेनमसैनेजमदम्रोहतेमङ्गः ॥

कृतवाहोः प्रियलसमिरेश्रेणामिवाहतन् हतेपितरितपुत्रास्मयतेदहुवभंयात १६ अग्नि
होत्रीमृणावर्तसवत्सोपरवोरहा समपेरणाग्रमेपित्रेपरिलिंकिंपोसमध्ययत १७ स्वकर्मत
स्ततेराम: पित्रेमातृपपवच वर्णायामामृतकूनाजमदग्निभाषत १८ रामरामसहावाहोम
वान्यायमकारषीत् अवधीत्राद्देवेयत्सवेदेवमयंहूण्या १९ वयोहिब्राह्मणास्तातत्तमयाहे।
णतेमनाः यथालोकगतहदैवःपरमेष्ठमगात्पदं ५ तमपारोचतेलक्ष्मीश्रोस्तोसोरीयथा
प्रभा तमितामाप्रभगावोस्तुष्यतेहरीतीम्बः राजोमहोवसिकस्पवयोब्रह्मवथाहृहः ती
र्थसंसेवयाचोहोजत्संगाच्युतेचेतनः ५२ १ श्री रा ते व स्कं पं ८ ध्यायः
प्र १ च पित्रोपशितितोरामलयेतिकूहतेदन सवसातीर्थचर्याचरितात्रममावृज
न्. करदाविष्टेणकायानागंगाकंपद्मामालिन गंधर्वराजेक्रीडन्तममरोभिरपरपन २ विलो
कयंतीक्रीडंतमहदकार्यनदीरागना होमवेलानसस्मारकिंचिच्चित्ररथस्पृहा ३

मान्तत्ववधः प्रोक्तो विश्वामित्रस्य चान्वयः १२ किंचिदीषत चित्ररथेगंधर्वराजेस्पृहायस्याःसाकिं
चित्रमस्मारेति वा २ ॥

श्री भा न ९२

कलशं पुरो धाय अग्रे निधाय ४ व्यभिचारं मानसं ज्ञात्वा ५ घ्नतेति लेढ्रिनां भ्रातॄन् मातरं च वधे सं
चोदितः सन् अन्येषु अर्थः समाधेस्तपसश्च यतोऽयं प्रभावज्ञः यदि न हन्यां तर्हि मामपि शपेत् समर्थः यदि चा
हन्यां तर्हि मम पिता पुनः सर्वान् जीवयितुं समर्थ इति ज्ञात्वा हतवानित्यर्थः ६ ७ ननु पितृनिदेशेऽकर्मण्य

कालात्ययं तं विलोक्य मुनेः शापविशङ्किता आगत्य कलशं तस्थौ पुरोधाय कृताञ्जलिः व्य
भिचारं मुनिर्ज्ञात्वा पत्न्याः प्रकुपितोऽब्रवीत् घ्नतैनां पुत्रकाः पापामित्युक्तास्ते न चक्रिरे ५
रामः सञ्चोदितः पित्रा भ्रातॄन् मात्रा सहावधीत् प्रभावज्ञो मुनेः सम्यक् समाधेस्तपसश्च सः ६
वरेण च्छन्दयामास प्रीतः सत्यवतीसुतः वव्रे हतानां रामोऽपि जीवितं चास्मृतिं वधे ७ उत्तस्थु
स्ते कुशलिनो निद्रापाय इवाञ्जसा पितुर्विद्वांस्तपोवीर्यं रामश्चक्रे सुहृद्वधं ८ येऽर्जुनस्य सु
ता राजन् स्मरन्तः स्वपितुर्वधं रामवीर्यपराभूता लेभिरे शर्म न क्वचित् ९ एकदाश्रमतो रा
मे सभ्रातरि वनं गते वैरं सिसाधयिषवो लब्धच्छिद्रा उपागमन् १० दृष्ट्वाग्न्यागार आसीनमावे
शितधियं मुनिं भगवत्युत्तमश्लोके जघ्नुस्ते पापनिश्चयाः ११ याच्यमानाः कृपणया राममा
त्रातिदारुणाः प्रसह्य शिर उत्कृत्य निन्युस्ते क्षत्रबन्धवः १२

तवान् तत्राह पितुर्विद्वानिति पूर्वोक्त एवाभिप्रायः ८ सर्वक्षत्रियवधे कारणं वक्तुमाह येऽर्जुनस्य ९२
सुता इत्यादिना ९ १० भगवत्यावेशिता धीर्येन तं ॥ १२ ॥

१२ १४ रुः ख्यातीनां वेगेन विमोहिताः १५ १६ ब्रह्मघ्नैर्विहता श्रीर्येषां तान् हे राजन स रामस्तेषां शी
र्षैर्माहिष्मत्यां मध्ये महान्तं गिरिं चक्रे १७ तेषां रक्तेन अब्रह्मण्यानां भयावहां घोरां नदीं चक्रे तथा

रेणुका दुःखशोकार्ता निघ्नन्त्यात्मानमात्मना रामरामेति तातेति विचुक्रोशोच्चकैः सती १३
तदुपश्रुत्य दूरस्था हा रामेत्यार्तवत्स्वनं त्वरयाश्रममासाद्य ददृशुः पितरं हतम् १४ ते दुःखरो
षामर्षार्तिशोकवेगविमोहिताः हा तात साधो धर्मिष्ठ त्यक्त्वास्मान्स्वर्गतो भवान् १५ विल
प्यैवं पितुर्देहं निधाय भ्रातृषु स्वयं प्रगृह्य परशुं रामः क्षत्रान्ताय मनो दधे १६ गत्वा माहिष्मतीं
रामो ब्रह्मघ्नविहतश्रियं तेषां स शीर्षभी राजन्मध्ये चक्रे महागिरिं १७ तद्रक्तेन नदीं
घोरामब्रह्मण्यभयावहां हेतुं कृत्वा पितृवधं क्षत्रेऽमंगलकारिणि १८ त्रिःसप्तकृत्वः पृथि
वीं कृत्वा निःक्षत्रियां प्रभुः समन्तपंचके चक्रे शोणितोदान्ह्रदान्नव १९ पितुः कायेन
संधाय शिर आदाय बर्हिषि सर्वदेवमयं देवमात्मानमयजन्मखैः २० ददौ प्राचीं दिशं होत्रे
ब्रह्मणे दक्षिणां दिशं अध्वर्यवे प्रतीचीं वै उद्गात्रे उत्तरां दिशं २१ अन्येभ्यो वान्तरदिशः कश्य
पाय च मध्यतः आर्यावर्तमुपद्रष्ट्रे सदस्येभ्यस्ततः परं २२

पितृवधं तत्र वधे किं कारणं तत्राह हेतुं कृत्वेति सार्धेन अमंगलकारिणि अन्यायवर्तिनि सति
१८ त्रिःसप्तकृत्वो रेणुकया दुःखावेशादुरस्ताडनं कृतं ततो रामस्तावत्कृत्वः क्षत्रमुत्सादित
वानिति प्रसिद्धिः १९

भा॰ नं॰ ४४

२२ मंत्रान्ते स्मृतिः तदेवं लक्षणं विद्वान् प्रयाते सदेहेन ब्रह्मसमं ऋषीणां मंडले समो ऋषिर्भवेत् २३
वृद्धस्य वेदं प्रवर्तते केषु समर्षिभ्यः कतमो भविष्यतीत्यर्थः २४ भृगो भार्गव महान् भार्गवे वाह नृपाति
ति २६ तदेवं प्रसन्नात्मा प्रसन्नः समाप्य प्रश्नं तमाह गाधेरिति महात्मा विश्वामित्रः २७ तेस्य वै
लिंगसमन्वयात्पायेन मागण्महत्यपदयातो निवन्मपुच्छेदसपवोच्यते तथाच श्रुतिः तस्य ह विश्वा

ततस्त्वां ब्रह्मपुत्रस्त्वां तपसा शोधकिल्बिषः ससत्वं ब्रह्मतपसा घोरेणेत्यभ्युवाच मां २२ सदेहेन
न महद्रश्मिस्तु लब्धा सम्यक् लक्षणं ऋषीणां मंडले सोभूत्समो महर्षिभिः २३ नामदद्यां
विश्वामित्रो नामः कमललोचनः अनामित्यतो राजन् लब्धा पिष्यति वेद वृहत् २४ आत्ते यापि
महेन्द्रो ब्रह्मसदस्तः प्रष्यातयशाः श्रूयमाणचरितः सिद्धगंधर्वचारणैः २५ एवं भगवान् वि
श्वामित्रो भगवान्नहरिरीश्वरः अवतीर्य परां भार्गवो हरत्वद्रूपाणि नृपान् २६ गाधेरस्य महात्मा
नाः समिद्धः स्वपावकः तपसा नात्र भूतस्त्व ज्योतिर्लेभे ब्रह्मवर्चसं २७ विश्वामित्रस्यैवास
न्पुत्रा एकशतं तत्र मध्यमस्तस्य मधुच्छंदा मधुच्छंदस एव वेने २८

मित्रस्यैकशतं पुत्रा आसुः पंचाशदेव ज्यायांसो मधुच्छंदसः पंचाशत्कनीयांसः स्त्वादि। तत्र च वि
श्वामित्रपुत्रेषु भार्गवस्याजीगर्तेः संज्ञा देवरातस्य ज्येष्ठत्वमवगम्यते तथा श्राश्वलायन बौधायना
दिभिः कौशिकानां देवरातप्रवरत्वमुक्तं प्रवरः श्रुतामित्रेव देवयोज्ञवंतरभेदः ततः वे प्रांतरं न
याचस्मृतिः एकपंचऋषियोवत प्रवरे प्रवर्तते तावत्समानगोत्रत्वं विनाभूतं गोत्रगण

प्र॰ दी॰ ४५

नकृतोममत्वंप्रभवस्यदेवरातस्सकौशिकप्रवरत्वमित्याशंसाउपपादयन्नाह प्रत्रेकृतेत्यादिनाव
स्समासि एवंमजीगर्तेनस्तत्वेमध्यमत्वेनपितृत्वेनममत्वेविहायविक्रीतत्वात्तस्यकृपणत्वेनाह ज्ये
ष्ठएषप्रकल्प्यतामिति २९ पत्रदेवस्यऋषिते विप्रितवृषि पदनिष्ठाभ्यां ममचेत्स्मसच्यात १ भा
गवेोपितापितामपितृविवेपत्रेषुदेवरातइतिख्यातः ३१ ततस्यज्येष्ठत्वेऊँपालेनमेनिरेमध्यमत्वस्या

प्रतेत्ञत्वाग्रुनःशेफंदेवरातेचभार्गवं आजीगर्तेस्तताताहज्येष्ठएषप्रकल्प्यतां २९ योवै
हरिश्चन्द्रस्यमखेविक्रीतःपुरुषःपशुः स्तुत्वादेवानग्रेत्येपादीन्मम्सचेपापाववन्धनात १ यो
रातोदेवयजनेदेवैर्गाधिषुतापसः देवरातइतिख्यातःशुनःशेफस्तभार्गवः ११ येमा
धुच्छंदसोज्येष्ठाःकुशलंमेनिरेनतत् अशपत्तान्समुनिःकृद्धोम्लेछाभवतदुर्जनाः १२
सहोवाचमधुच्छंदाःसार्धेपंचाशताततः यन्नोभवान्सजानीतेतस्मिंस्तिष्ठामहेवयं ११
त्वंज्येष्ठंमेत्यहप्राचकुस्त्वामन्वेगोवयंस्महि ११ ॥
तर्णावद्वत्वंत्वष्टानोगीकृतवंतःमुनिर्विश्वामित्रः १२ पंचाशताकनिष्ठैःसार्कंसमध्यमोमधुच्छं
दाउवाच नोस्माकंयतज्येष्ठत्वेकनिष्ठत्वेवामवान्मितत्तंमेन्यतेतस्मिन्नवयंतिष्ठामेति ए
वमस्मकामेत्यहप्रांकसत्ततंकतमस्यामत्तात्ताभित्यादिमंत्राणामर्थाःशुनःशेफंज्येष्ठंचकुः कथं
चक्रुःतदाह वयंसर्वेत्वामन्वंचःस्महि अनंतरंताःकनिष्ठाःस्मःन्यर्थः ११

श्री भा न ९५

ततः प्रसन्नो विश्वामित्रस्तान्सुतानाह वीरवंतः पुत्रवंतो भविष्यथ ये यूयं मे मानं पूज्यत्वमनु
गृह्णंतः अनुवर्तमानाः संतः मां वीरवंतं पुत्रवंतमकर्त कृतवंतः ३४ हे कुशिकाः एष देव
रातः वो युष्मदीयः कौशिक एव यतो वीरो मत्पुत्रः तमेनमन्विताः अनुगताः अन्ये चाष्टकादयः
पृतनास्य सुतानामग्रजन् ३५ उपसंहरति एवमिति एके शप्ताः एके नाशहीनाः अन्ये तत्पुत्रत्वेन
स्वीकृताः अन्ये च कौशिकगोत्रं पृथग्विधं नानाप्रकारं जातं तच्च प्रवरान्तरमापन्नं प्राप्तं हि यस्माद्दे

विश्वामित्रः सुतानाह वीरवंतो भविष्यथ ये मानं मेनुगृह्णंतो वीरवंतमकर्त मां ३४ ए
ष वः कुशिका वीरो देवरातस्तमन्वित अन्ये चाष्टकहारीतजयक्रतुमदादयः ३५ एवं
कौशिकगोत्रं तु विश्वामित्रैः पृथग्विधं प्रवरान्तरमापन्नं तद्धि चैवं विकल्पितं ३६ इ
ति श्रीभागवते नवमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः १६ वादरायणिरुवाच ॥ यः पुरूरवसः पुत्र आयुस्त-
स्याभवन्सुताः नहुषः क्षत्रवृद्धश्च रजी राभश्च वीर्यवान् १ अनेना इति राजेन्द्र शृणु क्षत्र

देवं देवरातं ज्येष्ठत्वेन तत्र कल्पितं ३६ ॥ इति नवमे षोडशः १६ आयोः सम्पदशे वंशे ज्येष्ठपुत्रस्यापि
वक्ष्यतेषु तत्र क्षत्रवृद्धादिचतुर्णां वंशा वर्ण्यंते १ इह श्रीकृष्णावतारप्रस्तावाय एवं शान्तक्रमेणाम-
ल्पादिक्रमेण प्रक्रान्तमिति यस्य वंशो कृष्णावतारः तस्य वंशोत्तिविस्तराद्देते निरूप्यते अतः
पुरूरवसः पुत्राणां पंचानां कतिपयानां वंशान् कोशानीं प्रथमं तस्य वंशमाह यस्तीति एवं ना

३ दीर्घतमसः पिता ४ स्मृतिमात्रप्रवर्तितोगदः विनाशयतीति तथा ५ ततः प्रतर्दनादिश्चाद्
वाच्याक्रमतः सकाशादलर्कादयः ६ ७ संततिसंज्ञः सत्यकेतोर्धृष्टकेतुः ८ तस्मात्सुकुमारस्तत

काश्यः कुशोराज्ञमदग्नितिरज्ञमदात्मज पालकः शौनकोयस्य बह्वृचप्रवरो मतिः ।
काश्यस्य काशिपतेः पुत्रो राष्ट्रो दीर्घतमसः पिता धन्वन्तरिर्दीर्घतमस आयुर्वेदप्रवर्तकः ४
यज्ञभागभुग्देवोग्राः स्मृतमात्रार्तिनाशनः तत्पुत्रः केतुमानस्य जज्ञे भीमरथस्ततः ५ दिवो
दासो धर्मात्मा प्रतर्दनारिमर्दनः स एव भ्रातृत्वेक्षत्रं तुध्वजनामीति ६ तथा कुवल
याश्वेति प्रोक्तोलर्कादयस्ततः ६ षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च नालर्कादपरो
राजन् बुभुजे मेदिनीं युवा ७ अलर्कसन्ततिस्तस्मात्सन्नतिर्धर्मकेतनः धर्मकेतुः सतस्त
स्मात्सत्यकेतुरजायत ८ धृष्टकेतुपितास्तस्मात्सुकुमारः क्षितीश्वरः वीतिहोत्रस्य भार्गो
भार्गभूमिरभवन्नृप ९ इतोमे काश्यपोपा भूपाः क्षत्रवृद्धान्वयाधिपः रंभस्य रभसः पुत्रो गम्भीरश्चा
क्रियस्ततः १० तस्य क्षेत्रे ब्रह्मजज्ञे शृणु वंशमनेनसः शुद्धस्ततः शुचिस्तस्मात्त्रिककुद्धम
सारथिः ११ ॥

स्माद्वीतिहोत्रः तत्पुत्रः भर्गः भर्गात् भार्गभूमिः ९ काश्यः काशीर्वेश्यः काशेः प्रतिनाम
हृस्वपदत्रवृद्धस्यान्वयं श्रयंते यां तीतितथा १० ततः अनेनसः शुद्धो गतो ॥

भा ने ५६ कृतकृत्यः सः यतः आत्मवान् ज्ञानी अतः पुत्रोत्पादनेन कृतवानित्यर्थः १२ १२ १४ तेषां प्रतिमं
प्रायश्चित्तत्वेन बृहस्पतिनाभिचारविधानेनाभिहूयमानेषु सत्सु १५ सिंहावलोकेनाह तत्रैव ।

ततः परं नरसिंहेन कृतकृत्यः सन्नात्मवान् इतैः पंचशतान्यासन् पुत्राणाममितौजसां १२ दे
वैरभ्यर्थितो दैत्यान् हत्वेन्द्रायाददद्दिवं । इलस्य पुनर्देवा नरदेवा चरणौ रतैः १३ आत्मानम ।
र्थयामास ब्रह्मादारारि प्रोक्षितः पितर्येव तेष्वाथाचमानाय नोदद्वैः त्रिविष्टपं महेन्द्राय यज्ञ
भागान् समादधैः सहगणाहूयमाने प्रोवालि भितनयान्नैः १५ अवधीद्धृष्टिका तान्यात्मा कन्य
कृष्णवरोषितः कृपालुताः तात्र बृहास्पतु यस्त्वन्नोनयः १६ ततः कृतः कृतस्यापि तत्रैव
यवनोन्मयः सहदेवस्ततो हीनो जयसेनस्तु तत्सुतः १७ संकृतिस्तस्य च जयः तत्र धर्मो महारथः
तत्र वंशान् यान्भपास्मे शृणु तनाम्न एष ते १८ ३ श्री ग ने व स्कं स दशो यः
१२ प्र ३ च यतिर्ययातिः शर्यातिरायतिर्वियतिः कृतिः षडिमेनहुषस्यासन्निन्द्रियाणीव
देहिनः १ राज्यं नैच्छद्यतिः पित्रादत्तं तत्परिणामवित् यत्र प्रविष्टः पुरुषआत्मानं नाव
बुध्यते २
हुपोत्रात तक्षणान तत्प्रतिः प्रतेः संजयः १६ १७ १८ ३ श्री व स्कं स दशः १२ अत्रादप्योपपा
ते तन्ना इत्यस्य कथ्योच्यते यस्य पंच सुपुत्रेषु कनीयान् ग्रहीः जरां १ तस्माज्जस्य परिणामममन्यो ५६
वहतत्त्वे तीतितस्थानत्र हेतुः पञ्चेति २ ॥

स्थानात्स्वर्गान्न द्विजेशस्त्यादिभिः १ यवीयसो भ्रातॄनादिशत् काव्यस्य शुक्रस्य वृषपर्वणश्च
कन्याभ्यां कृतनदम्भः सन् ४ ५ न प्रतिलोमता होयः स्वयं स्त्वत्तेत्यादि निदर्शयन्नत्कथामाह एकदे
त्यादिना प्रतिजग्राह तद्वचश्चैतेन गुरोः शुक्रस्य पुत्र्या देवयान्या च व्यचारादिति द्वयोरन्वयः ६

यि न सिद्धे शिते स्थानादिन्द्राणापर्षणाम द्विजैः प्रापितेनगरत्वं वै ययातिरभवन्नृपः १ वन
सस्तृमादिद्वाहित्वमृत्तन्धानायवीयसः कृतदारो जगो पोर्वीं काव्यस्य वृषपर्वणः ४ ॥ ३
वाच ब्रह्मर्षिर्भगवान्काव्यः क्षत्रबन्धुश्च नाहुषः राजन्यविप्रयोः कस्माद्विवाहः प्रतिलो
मकः ५ श्रु ३ च एकदा दानवेन्द्रस्य शर्मिष्ठानाम कन्यका सखीसहस्रसंयुक्ता गुरु
पुत्र्या च भामिनी ६ देवयान्या पुरोद्याने पुष्पितद्रुमसंकुले व्यचरत्कलगीतालिनलि
नीपुलिनेबला ७ ता जलाशयमासाद्य कन्याः कमललोचनाः तीरेन्यस्य दुकूला
नि विजह्रुः सिंचतीर्मिथः ८ वीक्ष्य व्रजन्तं गिरिशं सह देव्या वृषस्थितं सहसोत्तीर्य वासां
सि पर्यधुर्व्रीडिताः स्त्रियः ९ शर्मिष्ठाजानती वासो गुरुपुत्र्याः समव्ययत् स्वीयं मत्वा प्रकु
पिता देवयानीदमब्रवीत् १० अहो निरीक्ष्यतामस्या दास्याः कर्म ह्यसाम्प्रतं अस्मद्धार्यं धृ
तवती शुनीव हविरध्वरे ११

कलगीतान्यलयो येषु तानि नलिनीपुलिनानि यस्मिन् पुरोद्याने अबला शर्मिष्ठा ७ सिंचतीः
सिंचन्त्यः ८ अजानती स्वीयं मत्वा गुरुपुत्र्या वासः समव्ययत्परिदधौ १० असाम्प्रतमन्याय्यं ११

भा० त० ५२ अन्यायमेव ब्राह्मणोत्कर्षवर्णनेनानक्ति येरिति त्रिभिः ये ब्राह्मणाः परमपुंसो मम वै मा वाऽ
त्मतत्वेन नरमिहात्वेन अब्राह्मणान्यर्थः ज्योतिर्वेदमपन्था वेदमार्गः १२ १३ तदेवं ब्राह्मणमात्रमेव ना

येरिदं तपसा सृष्टं मत्वा विष्णुः परात्मने धार्यन्ते येरिह ज्योतिः शिवः पन्थाः प्रदर्शितः १२ या
न्वंदेवगुप्तितृप्तेन लोकनाथाः सुरेश्वराः भगवानपि विश्वात्मा पावनः श्रीनिकेतनः १३
वर्णन्त्रापि भगवः शिर्षो स्नानः पितामहः अस्मद्वार्पणं तवतीमृत्को वेदमिवा सती १४ ए
वेति पंतीपा मिधुमा मरुपुत्री ममभावन रुषाप्रसंत्युरीगी वपर्षितारपृष्टछदा १५ आत्मसु
तमविज्ञायकात्मस्व वह्निभित्तकि किनप्रतीतमस्माकं गृहान्नलि भुजो यथा १६ एवं विधैः
सुपरुषैः त्रिमाचार्यमुतोमतो प्राभिधुप्रातिपान्तपे वा सम्प्रादायमस्तुना १७ तस्यामा
यांसुरहं यथाप्तिर्मरणोचरन् प्रामोपहकस्या कृपेन नाथौ जोदस्फोह १८ हवास्वमन्तरं
वामस्त्रमुभाजाविद्यामसे रहोत्रापाणिनापाणिम जहारदयापरः १९ ततो मा होपम
सोप्रेमनिर्भरपाणिरा राजे प्रत्यागृहीतोसमेपाणिः परप्रेज हलग्राहो परोमामह्नरहो
नाया यात्वयाहिमे २० एवं प्राकृतो वीरसंवधो नो नयोह षः यदि दिङ्कुपलग्नायाभवतो दर्पणे
नमम २१

वत्सुतं तत्रापि वर्णम्भगवः अस्माप्नुपिता नः शिष्यः एवं स्वपि अस्माभिर्धार्थ्ये चामरपसमती
धूतवती १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० निषिद्धोयं प्रतिलोमसंबन्धः इति चेत्तत्राह एवमिति २१ ५२

ब्राह्मणमेव त्वं वृणीष्वेति किमनेनाग्रहेणेति चेत्तत्राह नब्राह्मण इति बृहस्पतेः सुतः कचः प्रक्रान्त
तस्मैसंजीवनीं विद्यामध्यापयत् तदा च देवयानीपतित्वकामे सचान्नहद्गुत्रीममपुत्रेतितत्तामश्रवहृत तत
प्रवृत्तपितामत्तोऽनवेयं विद्याति फलाभवति तेन शापात् सचत्वं ब्राह्मणः पतिर्नभवेदिति तेन शापा
पतदेतदाह यमहमशपं तस्य शापान्न २२ अशापात्तीयताऽनेनाभिप्रेतमपि देवेनोपभुक्तमपि तं भुक्त्वा

न ब्राह्मणो मे भविता हस्तग्राहो महाभुज कचस्य बार्हस्पत्यस्य शापात्पार्थमं पुरा २२ ययाति
रनभिप्रेतं दैवोपनतमात्मनः मतमेतन्मतं बुद्ध्वा प्रतिजग्राह तद्वचः २३ गते राजनि सा वीरे तत्र
स्मरन्ती पितुः न्यवेदयत्ततः सर्वं मुक्ते शर्मिष्ठया कृतं २४ दुर्मना भगवान्काव्यः पौरोहित्ये
विगर्हयन् स्तवन्नृतिचकापोनीं इद्दित्रामयोपुरात् २५ वृषपर्वात्तमात्त्वायप्रत्यनीकवि
वक्षितं राहप्रमादयन्ते स्त्रापादयोः पतितः पत्रि २६ त्वामहं मन्युभं गवानिनिष्ठ्याच बुभा
गवः कामोऽस्याः क्रियतां राजन्नैनां त्यक्तुमिहोत्सहे २७

तत्कृतं तस्यांसकामं सस्मयनम्युद्धत्वा त्वस्य धर्मस्य दीयं मनः प्रविष्टोऽदितितस्याः वचः प्रतिजग्राह ग्रंथी।
कृतवान् २३ शर्मिष्ठासंबंधोपि देववयादेवामवदिति दृष्टोपन्नाह गतेराजनीतित्वरिभिः अंको मि
स्तकीत्यादि कृतं कृपमहेन्यादि २४ कापीतीमैकछहृतिं २५ प्रत्यनीकादेवास्ते विवक्षिताः नन्यश्या
पनीयाऽत्यभिप्रेतं यस्य तत्तथाभूतं तत्तात्वा प्रत्यनीकानां विवक्षितमिति वा २६ २७

भा॰
नं॰
५८

सातुगामसखीसहिताशर्मिष्ठामामनयामिति २८ ततस्मान्निर्गताकूपात्सैकदेवीदयततस्मादव।
स्थिताद्दृष्ट्वासप्रयोजनतस्यागौरवेचवीत्य २९ ततस्तेमायानोपगच्छेरित्यर्थः ३० ३१ अपत्यार्थेमतका

तथेत्यवस्थितेप्राहदेवयानीमनोगतं पित्रादत्तायतोयास्येसानुगायातमामनु २८ स्वानांतत्
संकटंवीक्ष्यतदर्थस्यचगौरवं देवयानींपर्यचरत्स्त्रीसहस्रेणदासवत् २९ नाहुषायसुतांदत्वास
शा हशर्मिष्ठयोशनाः तमाहराजञ्छर्मिष्ठांमाधास्तल्पेनकर्हिचित् ३० विलोक्यौशनसींराजञ्छ
र्मिष्ठासुप्रजांक्वचित् तमेववव्रेरहसिसख्याःपतिमृतौसती ३१ राजपुत्र्यार्थितोपत्येधर्मंचा
वेक्ष्यधर्मवित् स्मरन्शुक्रवचःकालेदिष्टमेवाभ्यपद्यत ३२ यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजा
र यत् द्रुह्युंचानुंचपूरुंचशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ३३ गर्भसंभवमासुर्याभर्तुर्विज्ञायमानिनी देव
यानीपितुर्गेहंययौक्रोधविमूर्छिता ३४ प्रियामनुगतःकामीवचोभिरुपमंत्रयन् नप्रसा
दयितुंशेकेपादसंवाहनादिभिः ३५

लेप्रार्थनातस्याःकामस्याणांधर्ममवेक्ष्यशुक्रस्यवचश्चस्मरन् दिष्टंदैवंप्राप्तिमेवतत्संगमम्भ्यप
द्यत ततकामततस्त्यर्थः ३२ आसुर्याःशर्मिष्ठायाःभर्तुःसकाशात् ३३ उपमंत्रयन्प्रसादयन् ५८
३४ विकृतंरूपंकरोतीतितिनृणां ३५ ॥

तेइह्निनस्मिकामैर्ययाप्यतृप्तोस्मि कामानां भोगैरितिवा शुक्रआह तर्हि योभियास्यति अभितोया-
रयिष्यसीति तस्यवयसाकामंश्चान्यस्मैतोयच्छेत्तेनाप्यन्यंययाति अन्यथंनोपनामितिवा यद्वा अन्य
स्मैतिच्छेदः तोज्जरामन्यासंक्रमयेन्यथः ३६ इतिलब्धश्चाशस्यानंतरायाः अवस्थितिर्येनस्मः ३७ ३८

शुक्रस्तमाहऋषिः स्त्रीकामःननतृप्तः तोजराविषनांमेद्विरूपकरणीन्द्रणां ३६ य
या ऋ च अतृप्तोस्मिपकामानांवयस्तुहितेस्मिन्ते शुक्र वाच अन्यस्मैतोयथाकामं
वयसायोभियास्यति ३७ इतिलब्धुमवस्थानःपुत्रेष्वेष्टमवोचत यदोनानप्रतीच्छेमांजा
राटेहीतिनेवयः ३८ मानामहकृतानोवस्मननतृप्तोविषयेष्वहे वयसाभवदीयेनरंस्येकति
वयाः समाः ३९ यदु वाच नोत्सहेजरांसाध्यांतेमंतराप्तासयातेव अविदितांसावयस्येवे
तस्यैवेतिपूरुषः ४० तर्वेमहेशाद्विनः पित्रा इत्यश्रानमप्रभारत प्रत्याचख्युरयमेतास्य :पितरं३
नित्यवृद्धयः ४१ अप्रकृततनयंपूरुवयसोंतेराणमधिकं ततमनुजरांहत्समाप्रत्याख्यातं
महेस्मि ४२ पू ऋ च कोनुलोकेमनुष्येषुपितुरात्मकृतः प्रमान प्रतिकर्तुंसमोयस्तस्य
मातापित्रेपरं ४३ ॥

३९ ४० यतोनयर्मत्ताः अनिन्द्यचयोवनेतिन्यवृद्धयः ४१ तेजरांकिंग्रहीष्यसिनत्पहृत्तनप्रत्या
ख्यानेमाकृथास्त्याह ननमितिति ४२ आत्मकृतः स्वदेहकर्तुःप्रत्युपकारंकर्तुंकोनुक्षमः ४३

भा॰ तथापि पितुर्यच्चिंतितं तत्कुर्यात् स उत्तमः प्रोक्तकारी मध्यमः यस्त्वश्रद्धया कुर्यात् सोऽधमः
न॰ अकर्ता पितुरुच्चरितं तु पुरीषप्रायः ४४ जुजुषे सेवितवान् ४५ यथोपजोषं यथाप्रीति जुजुषे ४६ ना॰
४९

उत्तमश्चिंतितं कुर्यात्प्रोक्तकारी तु मध्यमः अधमोऽश्रद्धया कुर्यादकर्तोच्चरितं पितुः ४४ इ
ति प्रमुदितः पूरुः प्रत्यगृह्णाज्जरां पितुः सोऽपि तद्वयसा कामान्यथावज्जुजुषे नृप ४५ स
प्तद्वीपपतिः सम्यक् पितृवत्पालयन्प्रजाः यथोपजोषं विषयाञ्जुजुषेऽव्याहतेंद्रियः ४६
देवयान्यप्यनुदिनं मनोवाग्देहवस्तुभिः प्रेयसः परमां प्रीतिमुवाह प्रेयसी रहः ४७ अयजद्
यज्ञपुरुषं क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः सर्ववेदमयं देवं सर्वदेवमयं हरिम् ४८ यस्मिन्निदं विरचि
तं व्योम्नीव जलदावलिः नानेव भाति नाभाति स्वप्नमायामनोरथः तमेव हृदि विन्यस्य वा
सुदेवं गुहाशयं नारायणमणीयांसं निराशीरयजत्प्रभुं ५० एवं वर्षसहस्राणि मनःषष्ठैर्म
नःसुखं विदधानोऽपि नातृप्यत्सार्वभौमः कदिंद्रियैः ५१ इति श्रीभागवते नवमस्कंधेऽष्
टादशोऽध्यायः १८

नानेव भाति यावदिंद्रियप्रवृत्तिः तदुपरमे नाभाति स्वप्नमायाभ्यां सहितो मनोरथ एवेत्यर्थः ४७ ४८ ४९
५० मनःसुखं कामभोगं कदिंद्रियैः कुत्सितैः पराञ्चैरिंद्रियैः ५१ इति नवमस्कंधेऽष्टादशः १८ ४९

रुनविंशेयथातिः संचेष्टितेनतत्वजोपमं देवयानीं समाश्राव्यविरक्तो भक्तिमाप्तवान् १ मत्कशोगाम
तोहाम्यत्नजवहृतमात्मनः विंद्युचयुक्त्रियामाहनिर्वेदस्थितमात्मवान् २ कामात्ताचरत्नृपभंजातेः
गाथ्यामितिहास १ मद्विधेनमाहृशोनाचरितामनाह्रितोमद्विधस्याचरितेनयस्यामितिवा ग्रामग्राम
निवासिनः कामिनोमद्विधस्याचारितस्मवनेस्थितागाथोराः शोचेति नस्यगाथांसृण २ श्रात्मानमा।

मु ३ च मतस्यमाचारन्कामान्नेह्योगोपहृतमात्मनः बुद्धाप्रियायैर्निर्विसोगाथामेताम
गायत १ सृणुभार्गवमम्गाथ्यामद्विधाचरितोभवि धीमनयस्यानुशोचंतिवनेग्रामनिवासि
नः २ वस्तएकोवनेकश्चिद्विविचिन्वन्प्रियमात्मनः ददर्शकूपेपतितांस्वकमंवशगामजां
३ तस्याउद्धरणोपायंवस्तः कामीविचिन्तयन् व्यधत्ततीर्थमद्धृत्य विषाणाग्रेणरोधसि ४ सो
तीर्य्यकूपात्सुश्रोणीतमेवचकमेकिल तयावृतंसमद्रीस्यवह्वाजाः कांतकामिनी ५ पीवा
नंपमश्रुलंप्रेष्ठंमीढ्वांसंयमकोविदं सएकोजवृथलासांवह्वीनांरतिवर्द्धनः रेमेकामग्रहग्र
स्तआत्मानंनावबुध्यत ६

तत्त्वार्ह बस्तारति प्रियामनुत्तत्वाह सजामिति वनेसंस्मारे प्रियंविश्वं ३ सोधस्तिटेवि
षाणग्रेणमहाहितकमक्षत्तीर्थंनिर्गमायमार्गंव्यधत्त ४ बह्वजानिपश्यमिष्टाप्रस्ताः कामयामास
कांतप्रतिकामिनीः कामवत्यः ५ पीवानंपुष्टंप्रमश्रुलं प्रमश्रुवहुलंरतिममर्थ्यमित्यर्थः मी
ढ्वांसंरेतः सेक्तारं यमेकोविदंश्रमितिंजस्मृतएवप्रहृष्टंनावबुध्यतनावबुध्यत ६ ॥

भा स्वामिनमितिगुरुणाभिप्रायेणाह ८ इदंविशाकारेवस्वजातिशङ्के प्रसादयिते ९ स्वयमापिच्छिन्नत
न नरयासंभोगासमर्थमकरोत् सर्वान्यस्यप्रजाः कामभोगाययोग्यवित् उपायतः ज्ञानख्यात्वामेनरति
५ प्राप्तिंददाविति यथः १० कूपलक्ष्ययासह कामैःसेव्यमानैर्नतृप्यति ११ नचतर्हिपुनरपिवदत्योवि

तमेवप्रेक्ष्यमणासमानामन्यांन्यया विलोक्यकूपसंविग्राम्नासंख्यहस्तकर्मतत् ७ तेइहेदं
सुहृदयंकामिनेत्वयासोहृदं इंद्रियाणामनस्स्वस्वामिनेरः खितायथे ८ सोपिचावृत्तः
स्वैणःकूपणस्याप्रसादिंतु कुर्वन्निऽविशाकारंनाशङ्कोन्यपिसंयिते ९ तस्मात्तत्रहितः
कश्चित्स्वामस्वामस्थिनइदुषा लवेनसूषणाभ्रयः संदयेप्पोपयोगाविन् १० सेवहस्वषणः
सोपियुजेणाकूपलक्ष्या कालेवहुतिंयभद्रे कामैर्नोयापितृष्यति ११ तथाहकूपणः
सुभ्रूभवत्याप्रेमपंत्रितः स्वात्मानंनाभिजानासिमोहितस्तवमायया १२ यतस्थिमांश्रीहि
यवंहिरण्यंपशवःस्त्रियः नङ्न्ह्येतिमनःप्रीतिप्रसःकामहतस्पते १३ नजातुकामःका
मानामुपभोगेनशाम्यति हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्द्धते १४

यथाःसेव्यंतो ततोमनसिप्रीतेसतिकामोपशंन्यामोहोनिवर्त्ततेतिचेत् तत्राह यदितिहाभ्यो ५
नङ्ह्येतिनपूरयेति १३ हविषाघृतेनकृष्णवर्त्मास्याग्निरिव १४ ॥

तर्हि कथं केनोपायेन तामसनस्य संपूर्णा प्रीतिः स्याद्यथा कामोपशमः स्यादित्यत आह यदेति ष
ड्भिः अमंगलभावरागद्वेषादिविषयैः १३ इः त्वानिनितरां वहन्तीति तत्र थाना १४ ह्रीसन्निधानेन सर्व
थात्याज्यमित्याह मात्रेति अविविक्तेन्द्रियकी तामसनस्य मनः कर्षन्ति आकर्षन्ति १५ ननु तस्मात्या

यदा नश्यन्ते भावे सर्वं भजेत्स मंगले समहे तदा पुंसः सर्वाः स्वावमयादिशः १३ यदुक्त्वा तादृश
तिभिर्जीर्यते योयानजीर्यते तान् स्वार्थः त्वनिवहाः शमे कामो ऽन्तर्यजेत १४ मात्रा स्वस्रा दुहित्रा
वानाविविक्तासनो भवेत् बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति १५ पूर्णा विषयसहसं मे वि
षयान्सेवतो सकृत् तथापि चान्नमवनतस्यातेषूपजायते १६ तस्मादेतामहं त्यक्त्वा ब्रह्मण्या
धायमानसं निर्द्वन्द्वो निरहंकारश्चरिष्यामि मृगैः सह १७ दृष्टं श्रुतमसद्बुद्ध्वा नानुध्यायेन्न सं
विशेत् संसृतिं चात्मनाशं च तत्र विद्वान्स आत्मदृक् १८ इत्युक्त्वा नाहुषो जायां तदीयं पूरवे
वयः दत्त्वा स्वजरां तस्मात् आददे विगतस्पृहः १९ दिशि दक्षिणपूर्वस्यां द्रुह्युं दक्षिणतो यदुं ।
प्रतीच्यां तुर्वसुं चक्र उदीच्यामनुमीश्वरं २० भूमंडलस्य सर्वस्य पूरुमर्हत्तमं विभुं अभिषि
च्याग्रजांस्तस्य वशे स्थाप्य वनं ययौ २१

तस्मात्किंचिदपि करणीयं कथं ब्रह्मण्यमनसमाधाने स्यात् तत्राह दृष्टमिति योनानुध्यायेन्न संवि
शेन्न चोपभुंजीत तत्र दृष्टश्रुतयोरनुध्यानादौ संसृत्यात्मनाशमभवति १८ तस्य पूरोर्वशे स्थापयित्वा २२

भा० विषयेषु ग्राम्यादिष्वासेवितं षड्वर्गं षडिंद्रियं सबालं मुमुचे तत्याज यद्वा विषयेष्वासेवितं सेवां का
न० रितं षड्वर्गमिंद्रियगणं वर्गं समं मुमुचे उपेक्षितेनेत्यर्थः २६ विधुतं निरस्तं त्रिगुणात्मकं लिंगं येन प्रती
५२ तः प्रख्यातः २७ प्रस्तोभमेवाह परिहासमिवेति यद्वा प्रस्तोभं निवृत्तिमार्गप्रोत्साहनमेवेन २८

आसेवितंवर्षपूगान्षड्वर्गंविषयेषुसः क्षणेनमुमुचेनीडंजातपक्षइवद्विजः २६ सतत्रनि
र्मुक्तसमस्तसंगआत्मानुभूत्याविधुतत्रिलिंगः परेमलेब्रह्मणिवासुदेवेलेभेगतिंभाग
वतींप्रतीतः २७ श्रुत्वागाथांदेवयानीमेनेप्रस्तोभमात्मनः स्त्रीपुंसोःस्नेहवैक्लव्यात्परि
हासमिवेरितं २८ सासन्निवासंसुहृदांप्रपायामिवगच्छतां विज्ञायेश्वरतंत्राणांमायावि
रचितंप्रभोः २९ सर्वत्रसंगमुत्सृज्यस्वप्नौपम्येनभार्गवी कृष्णेमनःसमावेश्यव्यधु
नोल्लिंगमात्मनः ३० नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे सर्वभूताधिवासायशांताय
बृहतेनमः ३१ इतिश्रीभागवतेनवमस्कंधेएकोनविंशोध्यायः १९ नारायणायनमः ॥ पूरोर्वंशं
प्रवक्ष्यामियत्रजातोसिभारत यत्रराजर्षयोवंश्याब्रह्मवंश्याश्चजज्ञिरे १

कथं समावेश्य तत्राह नमस्तुभ्यमिति नमनादिभिः समावेश्येत्यर्थः शुको वा नमस्करोतीति ३१ इति
नवमस्कंधे एकोनविंशः १९ विंशे पितुः प्रसादात्स राज्यं प्राप्य महोन्नतेः पूरोर्वंशोत्र दौष्यंतेर्भरतस्य च ५२
वर्ण्यते परः १

ततस्ततः स्वदेह्यातेः सुतः १ धर्मगुप्तसत्येच श्रवतेगुप्तधर्मसत्यव्रतेयवः ४ वनेगुप्तावमःसुतः
पवंदशीतेगुप्तमत्वोलसरोहास्रसत्हृताच्यामसारसिंगुत्रजातः स्वप्नारसूति षष्ठोसमम्यर्थवश
वर्तितेवहष्टोतः जगदात्मनः जगतस्रात्ममतस्यतृत्यस्यप्राणस्पोद्वियातिव ५ दुष्ठतस्यशक्रतला

जनमेजयोसमहात्मोः प्रविन्नांसलस्ततलतः प्रवीरोप्यनमस्वैतस्माचाकपदोभवत २ तस्य
स्वफलमः स्वत्रस्तस्माहतुगवलतः संपातिस्तस्माहेयातीरोद्वाम्बुलस्ततःसुतः ३ हतेयुप्त
सफतेपुः स्यंदिलेपुः कृतेयुवः जलेयुः संततेयुप्तधर्मसत्यव्रतेयवः ४ दशीतेयामःपुत्रा
वनेगुप्तावमःसुतः सूताच्यामिंद्वियाणीवमुख्यस्यजगदात्मनः ५ हतेयोरंतिभारोमऽग्र
यत्तस्मात्मनोत्रऽप समतिध्रुवोप्रतिरथः कात्वोप्रतिरथात्मजः ६ तस्मेधातिथिलस्मात्
सफवाद्याहिजातयः पुत्रोभस्ततमतेरेभिर्दुष्यंतस्तस्ततोमतः ७ दुष्यंतोमृगयांयातः कएठ
श्रमपदंगतः तत्रासीनांस्वप्रभयामंडयंतीरमामिव ८ विलोक्यसद्योममहेदेवमायामिव
स्त्रियं ९ वभाषेतांवरारोहांभटैः कतिपयैर्वृतः तदर्शनप्रमुदितः सन्निवृत्तपरिश्रमः १०

येमरतः पुत्रोभवदितिकथाहारेणाह दुष्यंतोमृगयामितिपंचदशभिः तस्याश्रमेमंडयंतीस्त्रियं
विलोक्यममहेश्रमहात ९ तस्यादर्शनेनप्रमुदितः सतएवसन्निवृत्तःपरिश्रमोयस्य १० ॥

भा॰ १ पौरवाणां चेतो न स्वधर्मे रमते अतो मद्येन सत्त्वपि रमणाद्देवादहं नो राजन्यतनयो वेद्मि २ १ वि
न॰ श्वामित्रस्याश्रमात्ताहं सेनयोः कायं ज्ञातानतयाच सर्वो गां कं त्यात्रन्यत्ता अतो राजन्यकन्येवाहमित्य
५२

पमकुकामं तमः प्रहसन्ननुप्रणयमाणिना काले कमलपत्राक्षि कस्मात्मिहृदयंगमे १ किं
स्विच्चिकीर्षितं तत्र भवत्या तिर्जनेवने अकं राजन्यतनयो वेश्महेतोः स्वमध्यमे २ नहि च
तः पौरवाणामधर्मे रमते ह्यचितं ३ प्राकृतं लोवाच विश्वामित्रात्मजेगाहं त्यक्ता मेनके
णावने वेदितं ज्ञगवान्काण्वो वीरः किं करवाम्यतः ४ आसत्तोद्य विसहतर स्वनामहेण
वतः अस्य तां सति नो वा राज्यं न्तावदिरोचते ५ कुषं ३ च उपपन्नमिदं सर्वकन्यानामाः
ऊशिकान्वये स्वयं हि वृणते राजां कन्यकाः सहृत्पां वरं ६ ओमित्युक्ते यथा धर्म स्वपथे स
प्राकृतं ला गान्धर्वेविधिनां राजो कन्यका देशकालविधानवित् ७ अमोघवीर्यो राजर्षि
र्महिष्याः वीर्यमात्मयो स्वो भजते स्वपुरं यातः कालेनास्तजनसामुत ८ कान्वः कष्मारं स्ववनेच के
समाहिताः क्रियाः वह्नाम सोढं तत्र स्मा काक्रीडति सम बालकः ९ तं तु दुष्यन्तविक्रान्तमादाय
प्रमदो तमा हे रेरं पुण्यसमं भजे नभर्तारं तिकसूनामत २

पं॰ १४ किं करवामेत्यादि वाक्यानुरूपमभिप्रायं ज्ञात्वाह उपपन्नमिति १६ गान्धर्वेविधिनामिथः ५२
समयपूर्वके० ९ दुष्यन्तयं विक्रान्ते विक्रमणोग्गम २ ॥

२१ भस्त्रा चर्ममयो यन्त्रं तद्वन्माता आधारमात्रं पितुरेव तत्पुत्रः तत्र हेतुः येनेति आत्मा वै पुत्रनामासीति
श्रुतेः भरस्व पुष्णाण अनेन भरत इति नाम निरुक्तं २२ किंच रेतोधाः रेतः सेक्ता वीर्यश्चुत् तत्पुत्रो यमक्षया
त्पितरं नयति तारयति तथा च श्रुतिः पुंनाम्नो नरकाद्यस्मात्पितरं त्रायते सुतः तस्मात्पुत्र इति प्रो
क्तः स्वयमेव स्वयंभुवेति पाठान्तरे मातृपित्रोः पुत्रं प्रति विवादे यम सत्याहु धर्मनिर्णेतर्यमस्य सभा

यदा तत्र सहे तां भार्यापुत्राव निर्दिष्टौ शृण्वतो सर्वभूतानां विवागमहाशरीरिणी २१ मा
ता भस्त्रा पितुः पुत्रो येन जातः स एव सः भरस्व पुत्रं दुष्यन्त मावमंस्थाः शकुन्तलां २२ रेतो
धाः पुत्रो नयति नरदेव यमक्षयात् त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह शकुन्तला २३ पित
र्युपरते सोऽवैव चक्रवर्ती महायशाः महिमा गीयते तस्य हरेरंशो भवो भुवि २४ चक्रं दक्षिण
हस्तेऽस्य पद्मकोशोऽस्य पादयोः ईजे महाभिषेकेण सोऽभिषिक्तोधिराड्विभुः २५ पंचपंचा
शता मेध्यैर्गंगायामनु वाजिभिः मामतेयं पुरोधाय यमुनायामनु प्रभुः २६

याः सकाशात् रेतोधा रेतः सेक्ता पितैव धर्मेण विवित्स्य पुत्रं नयति नरमानेत्यर्थः नतनं भा
र्यापुत्रौ स्वीकृतवानिति शेषः २३ चक्रवर्ती बभूवेति शेषः तस्य महिमा गीयते तदृष्टेन श्लोका
भिगीतान् त्याविबहवच्छ्रुता हरेरंशाभवः सूर्पणः तानस्य २४ तत्र लिंगमेवाह चक्रमिति
२५ गंगायां अनुलोमं पंचपंचाशता वाजिभिरीजे पुरोधाय पुरोहितं कृत्वा यमुनायामनु च य

५५

भा॰ न॰ ५२ अष्टाधिकसप्ततिमेध्यानस्थानबंध किं कुर्वन्न स्वधर्मप्रकर्षेणाददत् साचीगणैः प्रकृष्टगणैव
निरेशेऽग्निष्ट्रितो भवत् यस्मिन्नग्निचयने देशो वा सहस्रं ब्राह्मणाः भरतेन भूरि दत्ताः गा वद्धपाः
गाः वद्धपाः प्रत्येकं वद्धं वद्धं विभेजिरे विभज्य जगृहुः चत्वारिंशन्मध्येके स्वयोदशसहस्रैरेकं
वद्धं भवति तथाहि हिरण्येन परिवृतानां कृष्णानां शुक्लदतो मृगानां मष्णारेव भरतो ददौ यावज्जे
न वद्धानि सप्त चेति श्रुतानि समाधिकं तत्र वद्धानि श्रीभके लोत्तर श्लोके चतुर्दशलक्षतेन
मृग हीनानि अष्टादशकमणि सप्तारि नियुतानि चतुर्दशेति एवं चतुर्दशलक्षाणि समाधिक

अष्टसप्ततिमेध्यान्भ्रातृवंध्य प्रददत्सम भामस्यहि दौष्यन्ते रग्निः साचीगणे चितः सहस्रं व
द्धशो यस्मिन्ब्राह्मणा गा विभेजिरे २७ त्रयस्त्रिंशच्छतं ह्यश्वान्वद्धा विस्मापयन्नृपान् दौ
ष्यन्तिरत्यगान्मायां देवानां गुरुमाययौ २८ मृगान् शुक्लदतः कृष्णान्हिरण्येन परीवृतान्
अष्टादशकमणि सप्तारि नियुतानि चतुर्दश २९
यान भागो वद्धमित्युक्तं भवति इयं च वद्धसंज्ञा श्लोकेन संगच्छते चतुर्दशनोललक्षाणि समाधि
कशतं भागो वद्धमित्युक्तं भवेत् पाकः वद्धं चत्वारिंशन्मध्ये सहस्राणि त्रयोदश २७ देवानामपि मायां
वै भवयन्न्यगात्स्वयपोत पतो गुरुं हप्रयं हरिं ध्यायधोग्राम लक्षणं भवतान मायवानरद्युतिप वेह्
स्वष्कभ्वमनुष्कारेण मायावतो श्रेष्ठः हरिरेवमा विन्यर्थः २८ मृगानश्रेष्ठान्जातान्मदमंद्रष्णादा
योगतुतानि मेदाः मष्णारत्यश्च शतिपदश्यकाकोने कर्मणीनि कारमिश्चक्रमेव विशेषे के

२५ [illegible] ५३

पुरा देवान् जित्वा ये असुरा रसौकांसि रसातलादिस्थानानि भेजिरे तैः प्राणिभिर्बलिभिर्देवस्त्रियो रसा
तलं नीताः सतीः पुनराहरदानिन्ये प्राणिभिरन्यैर्मनुष्यादिभिः सह नीतास्तिया पाणिभिरि
ति पाठे पाण्योरसातलं नीताः सतीः यद्वा पाणयो हस्तास्तैर्हृता न स्वस्थाप्याहरदित्यर्थः ३१ त्रिण
वसाहस्रीः समाः सप्तविंशतिसहस्रवत्सरान् चक्रं सेना आज्ञा वा नारायणाज्ञा वा चक्रं सदर्श

मालन्यमहत्कर्म न पूर्वे नापरे नृपाः नैवापुर्नैव प्राप्स्यन्ति बाहुभ्यां त्रिदिवं यथा २९ कि
रातहूणान्यवनानन्ध्रान्कङ्कान्खशाञ्छकान् अब्रह्मण्यनृपांश्चाहन्म्लेच्छान्दिग्विजये
ऽखिलान् ३० जित्वा पुरासुरा देवान्ये रसौकांसि भेजिरे देवस्त्रियो रसां नीताः प्राणिभिः पुन
राहरत् ३१ सर्वान्कामान्दुदुहतुः प्रजानां तस्य रोदसी समास्त्रिणवसाहस्रीर्दिक्षु चक्रमवर्त
यत् ३२ स सम्राड्लोकपालाख्यमैश्वर्यमधिराट्श्रियं चक्रं चास्खलितं प्राणान्मृषेत्युप
रराम ह ३३ तस्यासन्नृप वैदर्भ्यः पत्न्यस्तिस्रः सुसम्मताः जघ्नुस्त्यागभयात्पुत्रान्नानुरूपा इती
रिते ३४ तस्यैवं वितथे वंशे तदर्थं यजतः सुतं मरुत्स्तोमेन मरुतो भरद्वाजमुपाददुः ३५

नमेवा वा ३२ तस्य वैराग्येण मोक्षप्रकारमाह सम्राडिति मृषेति विचार्येति शेषः ३३ नानुरूपा म
त्सदृशा न भवन्तीति भर्त्रा ईरिते सति व्यभिचारशङ्कया स्मान्स्त्यक्ष्यतीति भयात्पुत्रान् जघ्नुः पुनः पु
नः पुत्राणां वध्येनवैसादृश्यात् सथानेन त्यजेन नान्यथेत्याशयेन हतवत्यः ३४ वितथे व्यर्थे स
ति तदर्थं पुत्रार्थं मरुत्स्तोमेन यागेन यजतस्तस्य प्रसन्नाः सन्तो मरुतो भरद्वाजं नाम पुत्रमुपाददुः स

भा० त० ५४

महत्स्तुतेर्भरद्वाजनामप्रकारं दर्शयन्नाह अन्तर्वत्न्यामिति चतुर्भिः अन्तर्वत्न्यां गर्भिण्यां भ्रातुरुत-
थ्यस्य पत्न्यां ममतायां मैथुनाय कदाचित्प्रवृत्तो बृहस्पतिः तदा द्वितीयगर्भस्यावकाशा-
भावाद्दोषोऽपूर्वं केन गर्भस्थेन वारितः ततः क्रुद्धो बृहस्पतिरन्धो भवेति तेन गर्भं शप्त्वा बलाद्वीर्यं न्य-
षिञ्चत् ततो बृहस्पतेः शापात् गर्भस्थो दीर्घतमा अन्धो बभूव तेन च तद्वीर्यं पार्ष्णिप्रहारेण योनेर्बहि-
र्निःसारितं भूमौ पतितं तत्सद्य एव कुमारोऽभवत् तं च परवीर्यजं भर्तृत्यागाद्विशङ्कितां सतीं त्यक्तु-
कामां ममतां प्रति सुराः एनं बृहस्पतेर्ममतायाश्च विकटं श्लोकं जगुः किमर्थं तमः अतआ

अन्तर्वत्न्यां भ्रातृपत्न्यां मैथुनाय बृहस्पतिः प्रवृत्तो वारितो गर्भं शप्त्वा वीर्यमवासृजत् ३६
तं त्यक्तुकामां ममतां भर्तृत्यागविशङ्किताम् नामनिर्वचनं तस्य श्लोकमेनं सुरा जगुः ३७ मू-
ढे भर द्वाजमिमं भर द्वाजं बृहस्पते यातौ यदुक्त्वा पितरौ भरद्वाजस्ततस्त्वयम् ३८

ह तस्य नाम निरुच्यते येन तेन नाम्ना निर्वचनेनैव भर्तृत्यागशङ्का मया कर्तव्येत्यर्थः तत्र पुत्रं त्यक्त्वा
यान्तीं ममतां बृहस्पतिराह हे मूढे इमं पुत्रं भर पोषाण भर्तुर्बिभेमीति चेत्तत्राह द्वाजं एकस्य क्षेत्रे अन्य-
स्य बीजादित्येवं द्वाभ्यां जातं अतस्तस्याप्ययं पुत्र इति मेनस्याद्भयशङ्केत्यर्थः एवमुक्ता ममता तं प्र-
त्याह हे बृहस्पते त्वमिमं भर द्वाजं द्वाभ्यामावाभ्यामस्याप्यतो जातं अतो नाहमेकाकिनी भर्तुमीत्य-
र्थः यत् यस्मादेवमुक्त्वा पितरौ ममताबृहस्पती विवदमानौ पुत्रं परित्यज्य यातौ ततो हेतोरयं भर-
द्वाज इति पाठान्तरे यस्य पुत्रस्य त्यागेऽतः खात् पितरौ याताविति अर्थः ३६ ३७ ३८

वितथंचअभिचारसंभवातमान्मतेवितथंनिरर्थकंमत्वाममताअप्रसन्नत्वात पाठांतरेआदितेःप्रथ
मतेभर्तुर्वीर्यजातमेवममाभ्यमात्मनेममत्वाबृहस्पतेर्जातत्वात्मनेन्यर्थः एवंतयात्यक्तंमरुतोविभ्रत १
अविभरुः तदेवंमरुद्भिःप्राप्तोयंभरतस्यान्वयेवितथेमतिदत्तः २९ ॥इतिश्रीनवमस्कंधेविंशोध्यायः
२० एकविंशेतुदौष्यंतेःसुतस्यान्वयउच्यते रंतिदेवाजमीढादेर्यत्रकीर्तिःप्रतन्यते १ भरतस्यान्व
वायमानास्वैरेवंमत्वावितथमात्मने अस्तत्वन्मरुतोविभ्रत्नोयंवितथेन्वये २९ इतिश्रीभा
गवतेनवमस्कंधेविंशोध्यायः २० श्रीशुकउवाच॥ वितथस्यसुतोमन्योर्बृहत्क्षत्रोजयस्ततः म
हावीर्योनरोगर्गःसंकृतिस्तुनरात्मजः १ गुरुश्चरंतिदेवश्चसंकृतेःपांडुनंदन रंतिदेवस्यहि
यशःइहामुत्रचगीयते २ वियद्वित्तस्यददतोलब्धंलब्धंबुभुक्षतः निःकिंचनस्यधीरस्यसकु
टुंबस्यसीदतः ३ व्यतीयुरष्टचत्वारिंशदहान्यपिबतःकिल घृतपायससंयावंतोयंप्रातरु
पस्थितं ४

येवितथेमतिदत्तत्वाद्वितथसंज्ञोभरद्वाजःसचब्राह्मणोपिभरतस्यदत्तपुत्रोजातइति तद्वंशोनुक्र
म्यते वितथस्यसुतोमन्युःतस्माद्बृहत्क्षत्रजयमहावीर्यनरगर्गाःपंचपुत्राबभूवुः १ वियद्वित्तस्य
वियतोगगनादिवोद्यमंविनादैवादुपस्थितमेववित्तंभोग्यंयस्य यद्वावियद्व्ययंप्राप्तमेववित्तंयस्य
तदेवाह बुभुक्षतोपिसतोलब्धंलब्धंददतःतन्मपंचयति निःकिंचनस्येत्यादिश्लोकैःपंचदशा
दशभिः ३ अपिबतोजलपानमप्यकुर्वतःघृतादित्रयाणांद्वंद्वैकत्वेनोयंच ४

भा०
न०
५५

अथान्यो वृषलोतिथिरागमत् विभक्तस्य अन्नं कुटुंबार्थं मत्वा द्विकं विभक्तवतः ५ ६ ७ सगणाय बुभु-
क्षमाणाय ८ ९ उच्छेषं सर्वे रिते एकमेव तत्परितर्पयतीति तथा ११ पारड्ःखमस्ति स्वतया सर्वे यादृङ्ःख
मयं भोक्तुमापाले नेति अणिमाद्यष्टसमृद्धियुक्तां गतिमपि मोक्षमपि अहं न कामये न हि किं का

कृतुंबाय कुटुंबस्य त्वन्नं भोजनार्थ वेपथोः अतिथिर्ब्राह्मणः काले भोक्तुकामस्य चागमत् ५
तस्मै संव्यभजत्सोन्नमादृत्य श्रद्धयान्वितः हरिं सर्वत्र संपश्यन्स भुक्त्वा प्रययौ द्विजः अथान्यो
भोक्ष्यमाणस्य विभक्तस्य महीपतेः विभक्तं व्यभजत्तस्मै वृषलाय हरिं स्मरन् ७ याते शूद्रे
तमन्योगादतिथिः श्वभिरावृतः राजन्मे दीयतामन्नं सगणाय बुभुक्षते ८ स आदृत्यावशि-
ष्टं यद्बहुमानपुरस्कृतं तच्च दत्वा नमश्चक्रे श्वभ्यः श्वपतये विभुः ९ पानीयमात्रमुच्छेषं त-
च्चैकपरितर्पणं पास्यतः पुल्कसोभ्यागादपो देह्यशुभाय मे १० तस्य तां करुणां वाचं निशम्य
विपुलश्रमां कृपया भृशसंतप्त इदमाहामृतं वचः ११ न कामयेहं गतिमीश्वरात्परामष्टर्द्धि-
युक्तामपुनर्भवं वा आर्तिं प्रपद्येखिलदेहभाजामंतःस्थितो येन भवंत्यदुःखाः १२

मयमे न त्वाह अखिलदेहभाजामार्तिं दुःखं तेन स्वोत्कृष्टेप्यंतःस्तत्रहं प्रपद्ये प्राप्नुयामित्येवं का
मये येन तद्दुःखं भोक्तुमसमर्थाहं तेन भूतेन ते सर्वे अदुःखा भवंति १२ ॥ ५५

नत्वर्ः त्वं किमिति प्रार्थयसे प्राहुः त्वं निवृत्त्यैव मम सर्वेऽः त्वं निवृत्तिमित्याह त्वदिति कृपण
स्य जनितो जीवनहेतोः जलस्यार्थ्यं प्रपणात्मेम सर्वे तृष्णादयो निवृत्ताः ९ एवमित्येवं प्रभाष्य ९४ त्रिभु
वनाधीशः ब्रह्मादयः मायाः तदीयधैर्यं परीक्षार्थं प्रथमं मायया प्राद्दुर्बलादिरूपेण प्रणीताः संतत

त्वत्प्रश्नेणात्र परिश्रमस्त्वदैन्यं क्लमः शोकविषादमोहाः सर्वे निवृत्ताः कृपणस्य जनितो
जितो विशेषो जीवनलापेणास्ते ९५ एवं प्रभाष्य पानीयं क्रियमाणः पिपासया पुष्कसापादद
ह्रीरोनिसर्गकरुणेन नृपः ९४ तस्य त्रिभुवनाधीशाः फलदाः फलमिच्छतो आत्मानं दर्शया
चक्रुर्माया विस्मविनिर्मिताः ९७ सर्वे ते भोनमस्कृत्यानिः संगो विगतस्पृहः वासुदेवे भगव
ति भक्त्या चक्रे नमः परम् ९६ ईश्वरालंबनं चित्तं कुर्वतोनन्यराधसः मायागुणमयी राजन्स्वप्न
वत्प्रत्यलीयत ९ तत्प्रसंगानुभावेन रंतिदेवानुवर्तिनः अभवन्योगिनः सर्वे नारायणपरा
यणाः ९८ गर्गाच्छिनिस्ततो गार्ग्यः क्षत्राद्ब्रह्मण्यवर्तत दुरितक्षयो महावीर्यात्तस्य त्रय्यारु
णिः कविः ९९ ॥

न्यर्थः ९७ परं केवलं वासुदेवे भगवानमग्रके न तत्ना किमपि याचितवान् ९६ अनन्यायत्तस्य
नातिरिक्तफलानन्यानपेत्तस्य प्रत्यलीयत माया स्वप्नवल्लीनाभवत् ९ मन्युसुतस्य नरस्य वंशमा
ह तत्पुत्रस्य गर्गस्य वंशमाह गर्गादिति महावीर्यस्य वंशमाह दुरितक्षयः तस्य त्रय्यारुणिः

भा॰ पुष्करारुणिश्चेति त्रयः पुत्राः कथंभूताः ये अत्र क्षत्रवंशे ब्राह्मणगतिं प्राप्ताः ब्राह्मणारूपतां गताः ते मन्यु
नं॰ पुत्राणां पञ्चानां मध्ये बृहत्क्षत्रस्यैव पुत्रमाह बृहत्क्षत्रस्येति यत्प्रयोजनं हस्तिनापुरं कृतमित्यर्थः २० अजमीढ
५६ द्विमीढयोर्हस्तिनः पुत्राः २१ अजमीढवंश्याः पुत्रा बृहदिषुनामा भवत् २२ पारस्य तनयो नीपः नी
पस्य पुत्रशतं तत्र कृत्व्यां शुककन्यायां ब्रह्मदत्तं जनयामास तदेकोऽभूत् विष्वक्सेन इति पराशर

पुष्करारुणिरित्यत्र ये ब्राह्मणगतिं गताः बृहत्क्षत्रस्य पुत्रोऽभूद्धस्तिनापुरम् २० अजमीढो द्वि हास्ति
मीढश्च पुरुमीढश्च हस्तिनः अजमीढस्य वंश्याः स्युः प्रियमेधादयो द्विजाः २१ अजमीढाद्बृह
दिषुस्तस्य पुत्रो बृहद्धनुः बृहत्कायस्ततस्तस्य पुत्र आसीज्जयद्रथः २२ तत्सुतो विशदस्तस्य से
नजित्समजायत रुचिराश्वो दृढहनुः काश्यो वत्सश्च तत्सुताः २३ रुचिराश्वसुतः पारः पृथु
सेनस्तदात्मजः पारस्य तनयो नीपस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् २४ स कृत्व्यां शुककन्यायां ब्रह्म
दत्तमजीजनत् स योगी गवि भार्यायां विष्वक्सेनमधात्सुतम् २५

कलौ त्वन्नः शुको नाम महायशाः व्यासात्पुत्रं प्राप्य भक्तो विधूतो ज्ञिरिव ज्वलन् स तस्यापि ब्रह्मकर्न्य
याश्चैव रिपुञ्जनयिष्यति कृष्णस्य गौरप्रभं यो भूतं स्माप्य विष्वक्तेजं कन्या कीर्तिमती षड्योगिनी
योगमातरं ब्रह्मदत्तस्य जननीं महिषीं मण्डहस्यैवेति यद्यपि शुकस्यापत्यैव विश्रमकसंगो तिगंतः
तथापि विरक्तावस्थायां समक्षं ध्याने दृष्टान्तमाश्रित्य शुक इति मायया गतवान् तदस्मिन्प्रायेणीवायं गार्हस्थ्य
हिख्यं ब्रह्मादन्याविरोधः स च ब्रह्मदत्तो योगी गवि वाचि सरस्वत्यां २५ ॥ ५६

सएवयोगतंत्रंचकार वार्हद्दीषवाः बृहदिषोर्वंशप्रसंगे दीर्घतमार्षं २६ सुपार्श्वकृतस्तपार्श्वस्यपिता
२७ २८ प्राच्यसामांस्तेषांसंहितानांजगौ विभज्याध्यापितवान् २९ अजमीढस्यवंश्याः प्रियमेधादयः के
विद्वांसस्तेषांवभवुः बृहदिषुप्रभृतयः क्षत्रियास्तेतिवंशाद्वयमेकं तस्यैववंशांतरमाह नलिन्यां

जैगीषव्योपदेशेनयोगतंत्रंचकारह उदकेतनसततस्मादहल्यादोवार्हद्दीषवाः २६ यवीन
रोद्विमीढस्यकृतिमांस्ततः सतः नाम्नासत्यधृतिर्यस्यदृढनेमिः सुपार्श्वकृत् सुपार्श्वात्स
मतिस्तस्यपुत्रः सन्नतिमांस्ततः कृतीहिरण्यनाभाद्योयोगंप्राप्यजगौस्मषट् संहिताः प्राच्यसा
म्नांवैनीपोऽसुग्रायुधस्ततः तस्यक्षेम्यःसवीरोऽथसुवीरस्यरिपुंजयः २९ ततोवहुरथोनाम
पुरुमीढोप्रजोऽभवत् नलिन्यामजमीढस्यनीलः शांतिस्ततस्सुतः ३० शांतेः सुशांतिस्तत्पु
त्रः पुरुजोऽर्कस्ततोऽभवत् भर्म्याश्वस्तनयस्तस्यपंचासन्मुद्गलादयः यवीनरोबृहद्विश्वः कां
पिल्यः संजयः सुताः भर्म्याश्वःप्राहपुत्रामेपंचानांरक्षणायहि विषयाणामलमिमेइति
पंचालसंज्ञिताः ३३ मुद्गलाद्ब्रह्मनिर्वृत्तंगोत्रंमौद्गल्यसंज्ञितं मिथुनंमुद्गलाद्भार्म्याद्दि
वोदासः पुमानभूत् अहल्याकन्यकायस्यांशतानंदस्तुगौतमात् तस्यसत्यधृतिःपुत्रो
धनुर्वेदविशारदः ३५

मितियावत्समाप्ति ३० ३१ मुद्गलः एकः यवीनरादयश्चत्वारः इत्येवंपंच ३२ भार्म्यान्मुद्गलात्प्रजा
त्मिथुनंचाभूत् तदेवाह दिवोदासः पुमान् अहल्याचकन्यकेति ३५ ॥

भा. न. ५२ ३३ इति श्रीभागवते नवमस्कंधे एकविंशः २१ द्वाविंशे तु दिवोदासवंशमाकाय वर्णिताः अ

त्र वंशे जरासंधपार्थदुर्योधनादयः १ तस्य सोमकस्य पुत्राणां शतं बभूव तेषां जंतुर्ज्येष्ठः पृषतः कनिष्ठः

प्रादुर्भूतस्ततो यस्मात्पूर्वं कीर्तिर्यशो नाकिल प्राप्तं भेषजं तद्गोतमिथुनं तदभूच्छुभं ३१ तद्दृष्ट्वा

कृपया राजा शंतनुर्मृगयां चरन् कृपः कुमारः कन्या च द्रोणपत्न्यभवत्कृपी ३२ इति श्री

भागवते नवमस्कंधे एकविंशोऽध्यायः २१ शुक उवाच॥ मित्रायुश्च दिवोदासाच्च्यवनस्तस्त

तो नृप सुदासः सहदेवोऽथ सोमको जंतुजन्मकृत १ तस्य पुत्रशतं तेषां यवीयान् पृषतस्ततः

द्रुपदो द्रौपदी तस्य धृष्टद्युम्नादयः सुताः २ धृष्टद्युम्नाद्धृष्टकेतुर्भार्म्याः पांचालका इमे यो

जमीढसुतो ह्यन्य ऋक्षः संवरणस्ततः ३ तपत्यां सूर्यकन्यायां कुरुक्षेत्रपतिः कुरुः परी

क्षित्सुधनुर्जह्नुर्निषधश्च कुरोः सुताः ४ सुहोत्रोऽभूत्सुधनुषश्च्यवनोऽथ ततः कृती वसु

स्तस्योपरिचरो बृहद्रथमुखास्ततः ५ कुशाम्बमत्स्यप्रत्यग्रचेदिपाद्याश्च चेदिपाः बृह

द्रथात्कुशाग्रोऽभूदृषभस्तस्य तत्सुतः ६ जज्ञे सत्यहितोऽपत्यं पुष्पवांस्तत्सुतो जहुः अन्य

स्यामपि भार्यायां शकले द्वे बृहद्रथात् ७

२ अजमीढस्य वंशे वंशांतरमाह यदिति ततः संवरणात्कुरुः ३ ४ तस्य कृतिनः उपरिचरो वसुः त

तो वसोः बृहद्रथो मगधेश्वरादिर्यथा ५ तातेवाह कुशाग्राविति तस्य ततः पुष्पवान् जज्ञे तस्यापत्यं ५२

सत्यहित इति योज्य ७ ॥

तस्यात्मतस्मा ४ यस्मात्सोमापेः श्रुतश्रवाः कुरोः पुत्रः परीक्षितस्तनयस्य जाह्नवः जह्नोः पुत्रोः
९ सुतो राधिकास्युतोभूत् दिलीपः ९ तस्य प्रतीपस्य देवापिः शन्तनुर्वाह्लीकाः ११ १२ प्राक् पूर्वे
जन्मनि महाभिषः इति संज्ञा यस्य सः १३ यदा देवो न च वर्षे तदा शन्तनुस्तत्र कारणं ब्राह्मणान्प

प्रेमात्रावहिः हस्तस्पृष्टं जरया याचाभिसंधिते जीवजीवेति क्रीडन्त्याजरणंयोभवन्मतः ८ तत
श्च सहदेवोभूत् सोमापिर्यच्छ्रुतश्रवाः परीक्षितस्तनयोभूत् सार्वभौमो नाम जाह्नवः ९ ततो
विहारस्तस्मात्सार्वभौमस्ततोभवत् जयसेनस्ततस्तनयो राधिको नाम युतोयुतोऽभूत् ७ त
तश्च क्रोधनस्तस्माद्देवातिथिरमुष्य च ऋष्यस्तस्य दिलीपोभूत्प्रतीपस्तस्य चात्मजः ११
देवापिः शन्तनुस्तस्य वाह्लीकः इति चात्मजाः पितृराज्यं परित्यज्य देवापिस्तु वनं गतः १२
अभवच्छन्तनुः राजा प्राग्महाभिषसंज्ञितः यं यं कराभ्यां स्पृशति जीर्णं यौवनमेति सः १३
शान्तिमाप्नोति चैवाग्र्यां कर्मणा तेन शान्तनुः समा द्वादश तद्राज्ये न ववर्ष यदा विभुः १४
शान्तनुर्ब्राह्मणैरुक्तः परिवेत्तायमग्रभुक् राज्यं देह्यग्रजायाशु पुरराष्ट्रविवृद्धये १५

प्रश्न ब्राह्मणैश्चैवमुक्तो दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्ति
स्तु पूर्वजः इति स्मृतेः योऽग्रभुग्भवसत्वेनाभूनति अयं नाहं शोपि परिवेत्तैव भवति अतस्त्वदोष
परिहाराय राज्यमग्रजाय देहि १५ ॥

श्री भा॰ त ५८

ततो वृष्टिर्भविष्यतीत्येवमुक्तः शंतनुर्वनं गत्वा ज्येष्ठं छंदयामास राज्ञः प्रजापालनादिपरो धर्मः अतस्त्वं राज्यं स्वीकुर्विति प्रार्थितवान् ततः पूर्वमेव तस्य मंत्रिणाश्मसरावसंज्ञेन देवापिं पाखंडीकृत्य राज्यानर्हं कर्तुं ये प्रहिता विप्रास्तैः पाखंडमतात्प्रच्याविता वेदाहिंसापितः सन् वेदवादस्यातिवादान्निंदावचनानि सोऽब्रवीत् ततस्तस्य पातित्येन राज्यानर्हत्वे जाते शंतनोर्दोषाभावाद्देवो ववर्षेत्य

एवमुक्तो हि तेज्येष्ठं छंदयामास सोऽब्रवीत् तन्मंत्रिप्रहितैर्विप्रैर्वेदाहिंसापितो गिरा १६ वेदवादातिवादान्वै तदा देवो ववर्ष ह देवापिर्योगमास्थाय कलापग्राममाश्रितः १७ सोमवंशे कलौ नष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति वाह्लीकात्सोमदत्तोभूद्भूरिर्भूरिश्रवास्ततः शलश्च शांतनोरासीद्गंगायां भीष्म आत्मवान् सर्वधर्मविदां श्रेष्ठो महाभागवतः कविः वीरयूथाग्रणीर्येन रामोपि युधि तोषितः शंतनोर्दाशकन्यायां जज्ञे चित्रांगदः सुतः १८ विचित्रवीर्यश्चावरजो नाम्ना चित्रांगदो हतः यस्यां पराशरात्साक्षादवतीर्णो हरेः कला वेदगुप्तो मुनिः कृष्णो यतोहमिदमध्यगां १९

र्थः १७ ततः सोमदत्ताद्भूरिर्भूरिश्रवाः शलश्चेति त्रयः १८ रामो जामदग्न्यः दाशकन्यायामिति उपरिचरस्य वसोर्वीर्येण मत्स्यगर्भोत्पन्ना कन्या दाशैः कैवर्तैः पालितात्मतो दाशकन्येति प्रसिद्धा यां सत्यवत्यां २० नाम्ना तत्समानेन नाम्ना चित्रांगदेन गंधर्वेण युद्धे हतः यस्यां सत्यवत्यां शंतनुपरिग्रहात्पूर्वमेव वेदव्यासावेव यतो हेतोरहं श्रीभागवतं चाध्यगां १९ ॥ ५८

२० स्वयंवराद्गांधर्वेणबलादुपनीते २१ मात्रासत्यवत्याउक्तः इतिनिषेधाभावमाह अपतिरपत्यलि।
प्सुर्देवराद्गुरुप्रयुक्तादृतुमतीत्यादिवचनात् २२ २३ दुःशलानामकन्यकाचजज्ञे अन्यएकशता।

हृ हित्वास्वशिष्यान्पैलादीन्भगवान्बादरायणः मह्यंपुत्रायशांतायपरंगुह्यमिदंजगौ २० विचि।
त्रवीर्योथोवाहकाशिराजसुतेबलात् स्वयंवरादुपानीतेअंबिकांबालिकेउभे २१ तयोरास
क्तहृदयोगृहीतोयक्ष्मणामृतः क्षेत्रेप्रजस्यवैभ्रातुर्मात्रोक्तोबादरायणः २२ धृतराष्ट्रंचपांडुंच
विदुरंचाप्यजीजनत् गांधार्यांधृतराष्ट्रस्यजज्ञेपुत्रशतंनृप २३ तत्रदुर्योधनोज्येष्ठोदुःशा।
लाचापिकन्यका शापान्मैथुनरुद्धस्यपांडोःकुंत्यांमहारथाः २४ जाताधर्मानिलेंद्रेभ्योयुधि
ष्ठिरमुखास्त्रयः नकुलःसहदेवश्चमाद्र्यांनासत्यदस्रयोः २५ द्रौपद्यांपंचपंचभ्यःपुत्रास्ते
पितरोभवन् युधिष्ठिरात्प्रतिविंध्यःश्रुतसेनोवृकोदरात् २६ अर्जुनाच्छ्रुतकीर्तिस्तुशतानी
कस्तुनाकुलिः सहदेवसुतोराजन्श्रुतकर्मातथापरे २७ युधिष्ठिरात्तुपौरव्यांदेवकोथ
घटोत्कचः भीमसेनाद्धिडिंबायांकाल्यांसर्वगतस्ततः २८ सहदेवात्सुहोत्रंतुविजयासूतपा
र्वती करेणुमत्यांनकुलोनरमित्रंतथार्जुनः २९

शापान्मैथुनेरुद्धस्य २४ नासत्यदस्राभ्यांअश्विभ्यांपंचभ्योयुधिष्ठिरादिभ्यःपंचाभवन् २५ २६ तथा
परेअभार्यंतरेषुकालीचान्याभीमस्यभार्यातस्यांततोभीमात्सर्वगतोनामपुत्रोभवदित्यर्थः २८ ।

श्री भा नं ५९

द्रलूप्यां नागकन्यायां मणिपूरपतेः सुतायां पुत्रिकाधर्मेणोत्पन्नायां बभ्रुवाहनमसूत अस्मत्तात्पु
त्रः सत्रविसः पुत्रिकासुतः स्मृतः ९ ततः संजेप्रतोहितं कृत्वा १५ भविष्यानाह तस्य पुत्र इति याव

द्रावंत मल्लुप्यां वै सुतायां बभ्रुवाहने मणिपूरपतेः सोपि तत्पुत्रः पुत्रिकासुतः ९ तव ता-
तः सुभद्रायामभिमन्युरजायत सर्वातिरथजित् दीर्घजनायांततो भवत् ११ परिक्षीणेषु कुरु-
षु द्रोणोत्रेसामस्तेजसा तेच कृष्णस्य भावेन सजीवो मोचितोंतकात् १२ तवैमेजनयासात
जनमेजय पूर्वकाः श्रु तसेनो भीमसेनश्च उग्रसेनश्च दीर्घयान् १३ जनमेजय गुस्त्वां विदिमात
तक्षिधनगाते सर्पान्वै सर्पयागाग्नौ सहो ष्यतिहर्षान्वितः १४ काषेच पुरोधाय तं द
तराम यथागत समंतात्पृथिवीं सर्वां जित्वा यक्ष्यति यज्ञैः १५ तस्य तस्य पुत्रः शतानीको
याज्ञवल्क्यात् त्रयीं पठन् अस्त्रज्ञानं क्रियाज्ञानं शौनकात्परमेष्यति सहस्रानीक तस्य सुत्रा
ततस्त्वश्वमेधजः असीमकृष्ण तस्यापि नेमिचक्रस्तु तत्सुतः १७ गजाह्वये हृते नद्या कौ
शाम्ब्यां साधु वत्स्यति उक्त स्ततश्चित्ररथस्तस्मात् कविरथः सुतः १८ ॥

त्समाप्ति याज्ञवल्क्यात्

यावानेपरं चाम्नानेशौनकात् प्राप्स्यति अस्त्रज्ञानं च कृपाचार्यादिति इह यथा जनेजयवैशमपायनार्यादमथी ल ५९
त्य कृपादस्त्राणि प्राप्येति वैसबोलेः कुचित्ससज्ञानं च कृपाचार्यादित्येव पाठः १६ १७ १८

यद्यस्मात्सुखीनलः पुत्रः ३९ तस्मात्पारिप्लवात्सुनयः यस्मात्सुनयो मेधावीत्यर्थः तस्मात्सुदासः ततः
शतानीकस्तत्पुत्रः ४० ४१ बृहद्रथस्य जरासंधः तस्य सहदेवः तस्य मार्जारिः तस्मान्मार्जारेः श्रु

तस्माच्च वृष्णिमांस्तस्य सुषेणोथ महीपतिः सुनीथस्तस्य भविता नृचक्षुर्यत्सुखीनलः ३९
पारिप्लवः सुतस्तस्मान्मेधावी सुनयात्मजः नृपंजयस्ततो दूर्वस्तिमिस्तस्माज्जनिष्यति ।
तिमेर्बृहद्रथस्तस्माच्छतानीकः सुदासजः ४० शतानीकाद्दुर्दमनस्तस्यापत्यं महीनरः
दंडपाणिर्निमिस्तस्य क्षेमको भविता यतः ४१ ब्रह्मक्षत्रस्य वै प्रोक्तो वंशो देवर्षिसत्कृतः
क्षेमकं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कलौ ४२ अथ मागधराजानो भविता ये वदामि ते
भविता सहदेवस्य मार्जारिर्यच्छ्रुतश्रवाः ४३ ततो युतायुस्तस्यापि निरमित्रोथ तत्सुतः
सुनक्षत्रः सुनक्षत्राद्बृहत्सेनोथ कर्मजित् ४४ ततः सुतंजयाद्विप्रः शुचिस्तस्य भवि
ष्यति क्षेमोथ सुव्रतस्तस्माद्धर्मसूत्रः शमस्ततः द्युमत्सेनोथ सुमतिः सुबलो जनिता ततः
४५ सुनीथः सत्यजिदथो विश्वजिद्यद्रिपुंजयः बार्हद्रथाश्च भूपाला भाव्याः साहस्रव
त्सरं ४६ इ श्री ग ते व स्क महाविंशो यः २२

तच्छ्रवाः ४२ सहस्रसंवत्सरमेते भाव्या भूपालाः ततः परं भाव्यान्द्वादशस्कंधे वक्ष्यति ४५ इ श्री
न महाविष्णुः २२ त्रयोविंशेनुनोर्द्रुह्योस्तुर्वसोश्चान्वयः क्रमात् यदोश्च वंशः प्रोक्तः क्रोष्टोर्ज्यामघवर्णना

श्री भा न ९

तदेवं ययातेः पुत्राणां पंचमस्य पुरोर्वंशोनुक्रांतः इदानीं चतुर्थस्य वंशमनुक्रामति अनोरिति
कर्णस्य जगतीपतेरित्यंतेन १ तस्य जनमेजयस्य महाशालः तस्य महामनाः च उशीनरस्या

शु ३ उ अनोः सभानरश्चक्षुः परोक्षश्च त्रयः सुताः सभानरात्कालनरः सृंजयस्तत्सुत
स्ततः १ जनमेजयस्तस्य पुत्रो महाशालो महामनाः उशीनरस्तितिक्षुश्च महामनस आत्मा।
जौ शिबिर्वनः शमिर्दक्षश्चत्वारोशीनरात्मजाः २ वृषादर्भः सुवीरश्च मद्रः कैकय आत्मा।
त्मजाः शिबेश्चत्वार एवासंस्तितिक्षोश्च रुषद्रथः ३ ततो हेमोथ सुतपा बलिः सुतपसो
भवत् अंगवंगकलिंगाद्याः सुह्मपुंड्रौड्रसंज्ञिताः ४ जज्ञिरे दीर्घतमसो बलेः क्षेत्रे महीक्षि
तः चक्रुः स्वनाम्ना विषयान्षडिमान्प्राच्यकांश्च ते ५ खनपानोंगतो जज्ञे तस्माद्दिविरथस्ततः
सुतो धर्मरथो यस्य जज्ञे चित्ररथोप्रजाः ६ रोमपाद इति ख्यातस्तस्मै दशरथः सखा शांतां।
स्वकन्यां प्रायच्छदृष्यशृंग उवाह तां ७ देवेवर्षति यं रामा आनिन्युर्हरिणीसुतं नाट्यसंगी
तवादित्रैर्विभ्रमालिंगनार्हणैः ८ स तु राज्ञोनपत्यस्य निरूप्येष्टिं मरुत्वतः प्रजामदाद्दशर
थो येन लेभेप्रजाः प्रजाः ९ चतुरंगो रोमपादात्पृथुलाक्षस्तु तत्सुतः बृहद्रथो बृहत्कर्मा
बृहद्भानुश्च तत्सुताः १० आद्याद्बृहन्मनास्तस्माज्जयद्रथ उदाहृतः विजयस्तस्य संभूत्यां
ततो धृतिरजायत ११ ॥

श्लोकाः १ २ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ ॥ ॥ राम

९

१२ १३ १४ १५ १६ मरुत्सुतः स्ववंशं पौरवं पुं १७ १८ १९ प्रथमस्य सहस्रजितस्यात्मजः २० २१ सो
हंजेर्महिष्मान् महिष्मतो भद्रसेनकः तस्य दुर्मदो धनकश्चेति हैहयपुत्रौ कृतवीर्यस्य जनकः

ततो धृतव्रतस्तस्य सत्कर्मा धिरथस्ततः यो सौ गंगातटे क्रीडन् मंजूषान्तर्गतं शिशुं १२ कुन्त्या
पविद्धं कानीनमनपत्योकरोत्सुतं वृषसेनः सुतस्तस्य कर्णस्य जगतीपतेः १३ द्रुह्योश्च तन
यो बभ्रुः सेतुस्तस्यात्मजस्ततः आरब्धस्तस्य गान्धारस्तस्य धर्मस्ततो धृतः १४ धृतस्य दुर्मद
स्तस्मात् प्रचेताः प्राचेतसं शतं म्लेच्छाधिपतयोऽभवन् उदीचीं दिशमाश्रिताः १५ तुर्वसोश्च
सुतो वह्निर्वह्नेर्भर्गोऽथ भानुमान् त्रिभानुस्तत्सुतोऽस्यापि करंधम उदारधीः १६ मरुतस्त
त्सुतोऽपुत्रः पुत्रं पौरवमन्वभूत् दुष्यन्तं स पुनर्भेजे स्वं वंशं राज्यकामुकः १७ ययातेर्ज्येष्ठपु
वै त्रस्य यदोर्वंशं नरर्षभ वर्णयामि महापुण्यं सर्वपापहरं नृणां १८ यदोर्वंशं नरः श्रुत्वा सर्वपा
पैः प्रमुच्यते यत्रावतीर्णो भगवान् परमात्मा नराकृतिः १९ यदोः सहस्रजित्क्रोष्टा नलो रिपु
रिति श्रुताः चत्वारः सूनवस्तत्र शतजित् प्रथमात्मजः २० महाहयो वेणुहयो हैहयश्चेति तत
त्सुताः धर्मस्तु हैहयसुतो नेत्रः कुन्तेः पिता ततः २१ सोहंजिरभवत् कुन्तेर्महिष्मान् भद्रसेनकः
दुर्मदो भद्रसेनस्य धनकः कृतवीर्यसूः कृताग्निः कृतवर्मा च कृतौजा धनकात्मजाः २२

तस्य दुर्मदो धनकश्चेति हैहयपुत्रौ कृतवीर्यस्य जनकः कृतवीर्यादयश्चत्वारो धनकस्यात्मजा इत्यर्थः २२

भा
नं
९९

अनष्टमविनाशं वित्तं येन तथाविधं स्मरणं यस्य सः अक्षय्यं षड्वसु षडिंद्रियविषयं बुभुजे २५ और्वस्य
तेजसा भार्गवेणोपसंहृतमित्यर्थः २७ तेषां तालजंघपुत्राणां ज्येष्ठः तस्य मधोः पुत्रशतं वृष्णिर्ज्येष्ठो
यस्मिन् यतो मधोर्वृष्णेर्यदोश्च हेतोः २९ चतुर्दशमहारत्नानि तज्जातिश्रेष्ठानि यस्य सः तानि च मा

अर्जुनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपेश्वरोभवत् दत्तात्रेयाद्धरेरंशात्प्राप्तयोगमहागुणः २३ न नूनं
कार्तवीर्यस्य गतिं यास्यंति पार्थिवाः यज्ञदानतपोयोगश्रुतवीर्यदयादिभिः २४ पंचाशी
ति सहस्राणि ह्यव्याहतबलः समाः अकरोद्दर्तनोत्पादे हरिर्देवान्वहं स्मरन् २५ अनष्टवित्त
स्मरणो बुभुजेक्षय्यषड्वसु २५ तस्य पुत्रसहस्रेषु पंचैवोर्वरिता मृधे जयध्वजः शूरसेनो ।
वृषभो मधुरूर्जितः २६ जयध्वजात्तालजंघस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् क्षत्रं यत्तालजंघाख्यमौर्व
तेजोपसंहृतं २७ तेषां ज्येष्ठो वीतिहोत्रो वृष्णिः पुत्रो मधोः स्मृतः तस्य पुत्रशतं त्वासीद्वृष्णि ।
ज्येष्ठं यतः कुलं २८ माधवा वृष्णयो राजन्यादवाश्चेति संज्ञिताः यदुपुत्रस्य च क्रोष्टोः पुत्रो वृ
जिनवांस्ततः २९ स्वाहितोतो विषद्गुर्वै तस्य चित्ररथस्ततः शशबिंदुर्महायोगी महाभागो
महानभूत् ३० चतुर्दशमहारत्नश्चक्रवर्त्यपराजितः तस्य पत्नीसहस्राणां दशानां सुम ।
हायशाः ३१ ॥

र्कंडेयपुराणे वर्णितानि गजवाजिरथस्त्रीषुनिधिमाल्यांबरद्रुमाः शक्तिपाशमणिच्छत्रविमाना
नि चतुर्दशेति दशानां पत्नीसहस्राणां भार्यायुतस्य प्रत्येकं लक्षं लक्षमित्येवं ३१ ९

ग्रौग्रसेनयः उग्रसेनस्य सुताः २४ वसुदेवस्य येनुजा देवभागप्रदयस्तेषां स्त्रियो भार्याः श्वफल्कस्य
सुतानां च तत्संप्रथमस्य कुकुरस्य वंशजाः २५ द्वितीयस्य भजमानस्य वंशमाह सूरो विदूरथा-
त्पादिति भजमानाद्विदूरथात्सूरः शमीपराद्वेवचनात् यदा पृथुविदूरथात्सूरस्तेषां तत्र एवोक्ता

कंसः सुनामा न्यग्रोधः कंकः शंकुसुहूस्तथा राष्ट्रपालोऽथ सृष्टिश्च तुष्टिमानौग्रसेनयः
२४ कंसा कंसवती कंका शूरभू राष्ट्रपालिका उग्रसेनदुहितरो वसुदेवानुजस्त्रियः २५ सू-
रो विदूरथादासीद्भजमानः सुतस्ततः शिनिस्तस्मात्स्वयंभोजो हृदीकस्तत्सुतो मतः २६ दे-
ववाहुः शतधनुः कृतवर्मेति तत्सुताः देवमीढस्य शूरस्य मारिषा नाम पत्न्यभूत् २७ तस्यां
स जनयामास दशपुत्रानकल्मषान् वसुदेवं देवभागं देवश्रवसमानकं २८ सृंजयं श्याम-
कं कंकं शमीकं वत्सकं वृकं देवदुन्दुभयो नेदुरानका यस्य जन्मनि २९ वसुदेवं हरेः स्थानं व-
दन्त्यानकदुन्दुभिं पृथा च श्रुतदेवा च श्रुतकीर्तिः श्रुतश्रवाः ३०

त्विदूरथात्सुतो विदूरथात् २६ देवमीढस्य यः शूरो नाम पुत्रः तस्य देवमीढो हृदीकस्यैव सुतः यथा
हृदीकात् शूरः तस्यापि कृतवर्मशतधनुदेवमीढुषाख्याः पुत्रा वभूवुः देवमीढस्य शूरः शूरस्यापि मारि-
षा नाम पत्न्यभवत् २७ तस्यां चासीद्दशपुत्रान् जनयद्वसुदेवप्रवीणानिति २८ आनकाश्चानेदुः २९
हरेः प्रादुर्भावस्थानं ३० ॥

श्री
भा
नं
६४

पृथायाः कन्यकावस्थायां कर्णोत्पत्तिप्रकारमाह कुंतेरितिपंचभिः कदाचिद्गृहमागतं दुर्वा
ससं पृथा परिचर्यादिना तोषयामास ततश्च सा तस्माद्देवहूतीं देवाह्वानहेतुविद्यामवाप तदा
ह सा पीतेति १० देवमुपागतं वीक्ष्य सा प्राह प्रत्ययार्थं परीक्षार्थं मया विद्या प्रयुक्ता ततस्तया किं

राजाधिदेवी चैतेषां भगिन्यः पंच कन्यकाः कुंतेः सख्युः पिता शूरो ह्यपुत्रस्य पृथामदात् ९
साऽपि दुर्वाससो विद्यां देवहूतीं प्रतोषितात् तस्या वीर्यपरीक्षार्थमाजुहाव रविं शुचिः १०
तदैवोपागतं देवं वीक्ष्य विस्मितमानसा प्रत्ययार्थं प्रयुक्ता मे याहि देव क्षमस्व मे ११ अमो
घं दर्शनं देवि आधास्ये त्वयि चात्मजं योनिर्यथा न दुष्येत कर्ताहं ते सुमध्यमे १२ इति तस्यां
स आधाय गर्भं सूर्यो दिवं गतः सद्यः कुमारः संजज्ञे द्वितीय इव भास्करः १३ तं सात्यजन्न
दीतोये कृच्छ्राल्लोकस्य बिभ्यती प्रपितामहस्तामुवाह पांडुर्वै सत्यविक्रमः १४ श्रुत
देवां तु कारूषो वृद्धशर्मा समग्रहीत् यस्यामभूद्दन्तवक्त्र ऋषिशप्तो दितेः सुतः १५ कै
कयो धृष्टकेतुश्च श्रुतकीर्तिमविंदत संतर्दनादयस्तस्यां पंचासन्कैकयाः सुताः १६

वितार्थमित्यभिसंधिना अतो याहीत्येवमुक्तो रविरुवाच अमोघं देवदर्शनमिति ११ का
न्याहमिति चेत्तत्राह यथा योनिर्न दुष्येत् तथाहं कर्ता करिष्यामीति १२ १३ १४ १५ १६

आवंत्यौ विंदानुविंदौ ३७ तद्देवं वसुदेवस्य भगिनीनां पतीन्पुत्रांश्चोक्तानतस्तद्दत्तान्तवानां पत्नीः
पुत्रांश्चानंह देवभागस्येति नवभिः श्लोकार्द्धैः ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ वसुदेवस्य पत्नीः पुत्रांश्च

राजाधिदेव्यामावंत्यौ जयसेनो जनिष्यतः दमघोषश्चेदिराजः श्रुतश्रवसमग्रहीत् ३७ शि
शुपालः सुतस्तस्याः कथितस्तस्य संभवः देवभागस्य कंसायां चित्रकेतुबृहद्बलौ ३८ कंस
वत्यां देवश्रवसः सुवीरइषुमांस्तथा कंकायामानकाज्जातो सत्यजित्पुरजित्तथा ३९ सृंज
यो राष्ट्रपाल्यां च वृषदुर्मर्षणादिकान् हरिकेशहिरण्याक्षौ शूरभूम्यां च श्यामकः मिश्रके
श्यामप्सरसि वृकादीन्वत्सकस्तथा तक्षपुष्करशालादीन्दुर्वाक्ष्यां वृक आदधे ४० सुमि
त्रार्जुनपालादीन्समीकात्तु सुदामिनी आनकः कर्णिकायां वै ऋतधामजयावपि ४२ पौ
रवी रोहिणी भद्रा मदिरा रोचना इला देवकीप्रमुखाश्चासन्पत्न्य आनकदुंदुभेः ४३ बलं
गदं सारणं च दुर्मदं विपुलं ध्रुवं वसुदेवस्तु रोहिण्यां कृतादीनुदपादयत् ४४ सुभद्रो
भद्रबाहुश्च दुर्मदो भद्र एव च पौरव्यास्तनया ह्येते भूताद्या द्वादशाभवन् ४५ नंदोपनंद
कृतकशूराद्या मदिरात्मजाः कौशल्या केशिनं त्वेकमसूत कुलनंदनं ४६

ह ४४ पौरवीत्येकादशभिः ४५ कौसल्याभद्रा ४६ ॥ ॥ ॥

श्री भा तं ६५

४७ ४८ ४९ ५० ५१ अहमात्मत्वमेवासीत् न तत्कर्मादिना हेतुना नाभ्यां जनितो वा यतो मोह
हि ५२ तद्देवोपपादयति यदेति त्रिभिः ५२ ईशस्य मायया नियतः परस्यात्मनोऽस्य द्रष्टुः साक्षिणः

देवनायास्तनाजातान्नाहस्तहेमंगादादयः इलायामहत्वज्ञादीन्यदुमाख्यानजीजनत् ४७
विपृष्ठो धृतदेवायामेकस्मानकदुन्दुभेः प्रातिदेवास्तनाराजन्श्रमप्रतिश्रुतादयः ४८
राजानः कस्यपवर्षोगाउपदेवायसुनारपा वसुहंससुवंशाद्याः श्रीदेवायास्तु षट्सुताः
देवरक्षितया लब्धा नव चात्र गदादयः वसुदेवः सुतानष्टावादधे सहदेवया ५० पुरुवि
श्रुतमुख्यांस्तु साक्षाद्धर्मो वसूनिव वसुदेवस्तु देवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् ५१ की
र्त्तिमन्तं सुषेणं च भद्रसेनमुदारधीः ऋजुं संमर्दनं भद्रं संकर्षणमहीश्वरं ५२ अष्टम
स्तु तयोरासीत्स्वयमेव हरिः किल सुभद्रा च महाभागा तव राजन्पितामही ५३ यदाय
दा हि धर्मस्य क्षयो वृद्धिश्च पाप्मनः तदा तु भगवानीश आत्मानं सृजते हरिः ५४ न ह्य
स्य जन्मनो हेतुः कर्मणो वा महीपते आत्ममायां विनेशस्य परस्य द्रष्टुरात्मनः ५५

आत्मनः सर्वगतस्य न ह्येवं भूतस्य मायाविनोदं विना जन्मनः कर्मणो वा हेतुः संभवतीत्य ६५
र्थः ५४ ५५

किंच यस्य मायया चेष्टितं तत् पुंसो जीवस्यानुग्रहस्तस्य सर्वे जीवा अनुग्राहकस्य जातः कर्मादिपारतंत्र्येण
जन्मादिसंभवः अतोऽनुग्रहमेवाह हि यस्मात्तदेव स्थित्यादयश्चेष्ट्यते प्रलये लीनोपाधेर्जीवस्य
मंदयसंभवाद्रूपाधिसृष्ट्यादिना धर्मादिसंपादकेनानुग्रहः तेषामात्मलाभाय मोक्षाय चेष्ट्यते ।
तत्र हेतुः तेनैव अनुपमानेन तस्य स्थित्यादेर्निवृत्तेः ५५ तस्य चेष्टितं भूभारहरत्वमाह अक्षौ
हिणीनामिति द्वाभ्यां अभाराय भारपरिहाराय ५६ सुरेश्वरैरपि मनसापि अपरिमेयानि अवि

यन्मायाचेष्टितं पुंसः स्थित्युत्पत्त्यप्ययाय हि अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभाय चेष्यते ५५
अक्षौहिणीनां पतिभिरसुरैर्नृपलाञ्छनैः भुव आक्रम्यमाणाया अभाराय कृतोद्यमः ५६
कर्माण्यपरिमेयानि मनसापि सुरेश्वरैः सहसंकर्षणश्चक्रे भगवान्मधुसूदनः ५७ क।
लौ जनिष्यमाणानां दुःखशोकतमोनुदं अनुग्रहाय भक्तानां सुपुण्यं व्यतनोद्यशः ५८
यस्मिन्सत्कर्णपीयूषे यशस्तीर्थवरे सकृत् श्रोत्रांजलिरुपस्पृश्य धुनुते कर्मवासनां ५९

तत्कर्माणि संकर्षणसहितश्चक्रे ५७ संकल्पमात्रेण भूभारहरणसमर्थस्यापि करणं यशोविस्
तारो भक्तानुग्रहार्थमित्याह कलाविति द्वाभ्यां दुःखशोकतमांसि नुदतीति तथा तद्यशो व्य
तनोत् ५८ यस्मिन्सतां कर्णपीयूषे यशस्तीर्थवरे श्रोत्रमेवांजलिः यानसाधनं यस्य सः पुरुषः
सकृदपि उपस्पृश्य आचमनमात्रं कृत्वा तत्संसर्गात्कृष्णविनोदः कर्मवासनां धुनुते ५९
॥ ॥ ॥ ॥

तद्देवाहृष्टाभ्यां भोजनादिभिः श्लाघनीयमीहितं यस्य ६ सर्वैर्गोरस्पृष्टोयामस्त्वीच ११ ना-
त्मदर्शनार्थं सुखशोभामाह यस्याननं इत्यादिभिर्नेत्रैः पिबंत्यो नार्यो नराश्च तत ततृपुः नर
णाः निमेषोन्मेषमात्रव्यवधानमप्यसहमाना नानकनैर्निमेः कुपिताश्च बभूवुः कथंभूत

भोजवृष्ण्यंधकमधुशूरसेनदशार्हकैः श्लाघनीयेहितः शश्वत्कुरुसृंजयपांडुभिः
६ स्निग्धस्मितेक्षितोदारैर्वाक्यैर्विक्रमलीलया नृलोकं रमयामास मूर्त्या सर्वांगर
म्यया ११ यस्याननं मकरकुंडलचारुकर्णभ्राजत्कपोलसुभगं सविलासहासम् ।
नित्योत्सवं न ततृपुर्दृशिभिः पिबंत्यो नार्यो नराश्च मुदिताः कुपिता निमेश्च १२ जा
तोगतः पितुर्गेहाद्व्रजमेधितार्थो हत्वारिपून्सुतशतानि कृतोरुदारः उत्पाद्य तेषु पुरु
षः क्रतुभिः समीजे आत्मानमात्मनिगमं प्रथयन्जनेषु १३

मानने मकरकुंडलाभ्यां चा
रुकर्णौ भ्राजंतौ कपोलौ च तैः सुभगं सविलासो हासो यस्मिन् नित्यमुत्सवो यस्मिन् १२
श्रीकृष्णचरितं समासतो वर्णयति जात इति द्वाभ्यां जातो निजेन रूपेण पश्चात्तु रूपोमन
व्याकारः सन्व्रजं गतः व्रजवासिनामेधिता अर्थो येन तेषु दारेषु सुतानां शतानि उत्पाद्य आत्म।

श्री
भा
त
६६

६ [illegible] ६६

श्री॰ श्रेतः समस्तेनकलिनानिमित्तेनयद्धर्मं त्वपयत् इत्युक्तं भपचम वि
भा॰न॰ मर्जनेनजितमित्येवं सद्घोषं कृत्वा परंतत्त्वमद्धरयायोपदिष्टम् तथा मम म
६२ गामेति ६४ ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां नवमस्कंधे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

पृथ्व्याः सर्वे गुह्यभात्वपथन्कुरु णामंतः समस्तयकलिनाग्रपिभप
वन्नः इत्थं विभूषविजये जयमहि त्योष्णप्रोक्तो हरिवायचपरम म ।
गात्स्वधाम ६४ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे चतु
र्विंशोऽध्यायः २४॥ समाप्तः समाप्तः समाप्तः

गोपालं दंतं नवभक्तिषु ललितं तं वसंतनन्दसमं वंदे परमानंदविग्रहं १ श्रीभागवतभावार्थदीपि
कां सप्रकाशितां स्वपादनतभक्तानाम तत्र दानामहेश्वरः २ परमानंदसंसं विश्रीपरमहंसामि
सत्यतेः कृतिमालोसारणातश्रीश्रुकोक्तिमसंश्रय ३ जगत्त्रयपवित्रं परमानंदविग्रहं ४ ६०
सत्कोविप्रगृह्णातंभक्तमानसविष्टरं ५

139

9

...कइलाभ्यांवा
...वोयथ्मित ६२
...श्वान्नहवोमन
...तान्नयाय स्वाहा।

११ शिशंवकसीयंवेदसर्गो ५४